

FILOSOFISKA FAKULTETEN
INSTITUTIONEN FÖR SKANDINAVISKA SPRÅK
OCH LITTERATUR

Lana Momirski

**Översättning av arkitektonisk terminologi från svenska till
kroatiska**

Masterarbete

Handledare:

dr. sc. Goranka Antunović

dr. sc. Bodil Zalesky

dr. sc. Dubravka Botica

Zagreb, juli 2015

1. Inledning.....	3
2. Översättning av arkitektonisk terminologi.....	4
3. Från svenska till kroatiska.....	13
3.1. Arkitektur.....	13
3.2. Arkitektur – översättning.....	23
3.3. Juryns utlåtande.....	34
3.4. Juryns utlåtande – översättning.....	43
3.5. Mellan slott och sjöar.....	52
3.6. Mellan slott och sjöar – översättning.....	54
4. Från kroatiska till svenska.....	56
4.1. Koko i duhovi.....	56
4.2. Koko i duhovi – översättning.....	66
4.3. Tibet – krov svijeta.....	76
4.4. Tibet – krov svijeta – översättning.....	83
4.5. Medveščak ove sezone bez utakmica u Areni Zagreb.....	89
4.6. Medveščak ove sezone bez utakmica u Areni Zagreb – översättning.....	94
5. Ordlista 1 – konsthistoriska termer.....	98
6. Ordlista 2 – tekniska termer.....	102
7. Källtexter.....	104
8. Källor.....	104

1. INLEDNING

Det finns flera hinder innan en översättning är klar. Bland de många problem som förekommer i översättningsprocessen har jag valt att diskutera problemen med att översätta arkitekturens terminologi. Orsaken till detta har framför allt varit min kärlek till arkitekturen och dess historia men också dess enorma omfattning, betydelse och närvaro i människans liv. Arkitekturens terminologi inkluderar namn på byggelement, dekorationer, material, funktion, regler samt lagar och det är inte bara ett särdrag hos fackspråkliga texter utan finns också i andra texttyper. I mitt masterarbete försöker jag presentera och diskutera översättning av arkitekturens terminologi från svenska till kroatiska, både teoretiskt och genom att översätta tre olika texter. Jag har också gjort en ordlista över termer som finns i de översatta texterna eller förekommer med hög frekvens i andra texter om arkitektur. I arbetets första del, alltså den teoretiska delen, beskriver jag – med hjälp av översättningsteoretiska böcker – svårigheter som i allmänhet dyker upp när man översätter fackspråk och på vilka sätt olika texter som handlar om arkitektur liknar eller skiljer sig från andra fackspråkliga texter. De två stora grupperna av texter som handlar om arkitektur är konsthistoriska och tekniska texter men deras särdrag och översättningssvårigheter är av helt olika slag. Jag har försökt systematisera problemen med hänsyn till deras ursprung och förklara hur jag har översatt termer i olika texter och varför jag gjort just så. För varje grupp har jag givit exempel på problem som fanns i texterna och metoder som jag har använt för att komma till rätta med dem.

Därefter följer själva översättningarna. De första tre texterna har jag översatt från svenska till kroatiska. Även om de är av olika texttyper och stilar innehåller de på ett eller annat sätt arkitekturens terminologi. Den första och längsta är en text ur boken *Svensk konsthistoria*, tagen från kapitlet *Barocken*. Som titeln antyder är det en konsthistorisk text och den innehåller förstås många termer. Jag har valt just barocken därför att den förenar gamla element med nya och traditionella med internationella. Den andra texten heter *Juryns utlåtande* och rör en arkitekttävling vars syfte var att projektera en ny skola och förskola. Den är en teknisk text som förklarar tävligen syfte, juryns arbete, motivering och beslut samt beskriver tävlingsförslagen. Den har jag valt som representant för tekniska texter som sysslar med arkitektur på grund av dess stil och typ av termer. Jag har laddat ner den här texten från webbsidan arkitekt.se. Till sist har jag översatt en turistisk text med titeln *Mellan slott och sjöar* som jag hittade på webbsidan visitskane.com. Den är kort men har några ganska intressanta termer och därför har jag valt just den. Eftersom masterarbetets tema bara omfattar

översättning från svenska till kroatiska ingår texterna som översatts i den andra riktningen inte i den teoretiska delen. Här har jag också översatt tre olika texter. Den längsta av dem är de första två kapitlen ur boken *Koko i duhovi* som är en känd och omtyckt barnbok skriven av Ivan Kušan. Den har jag valt därför att jag som många andra tycker om den och om barnlitteratur i allmänhet, och därför att jag, på grund av författarens stil och ordval, såg den som en stor utmaning. Den andra texten är tagen ur en populärvetenskaplig ungdomstidning *Hrvatski zemljopis* och den heter *Tibet – Krov svijeta*. Den var intressant både därför att själva temat från början är det, men också eftersom texten är tio år gammal och ett annorlunda perspektiv syns i några textdelar. Den sista texten är ett uttalande från ishockeyklubben Medveščaks webbsida och den har jag valt därför att det kändes lämpligt att också översätta en text som jag inte tycker om det minsta, varken tema eller stil.

Den sista delen är ordlistan i vilken jag listar upp de svenska termerna och deras kroatiska motsvarigheter. Den består av två delar – den första är orienterad mot termer som oftare finns i texter som beskriver arkitekturens estetiska värde, medan den andra är mera fokuserad på termer typiska för arkitektävlingar.

2. ÖVERSÄTTNING AV ARKITEKTONISK TERMINOLOGI

Olika vetenskapliga områden utvecklar sina egna språk, fackspråk, som har sin terminologi. Varje term har sin definition och motsvarar och presenterar en företeelse i verkligheten (Baker 2001:286). Det finns många problem som förekommer i översättning av terminologi, och det är viktigt att kunna komma till rätta med dem: ”Facktexterna kräver stor semantisk exakthet, eftersom deras huvudsackliga uppgift är att förmedla information” (Ingo 2007:226). Rune Ingo säger också att ”Vår tids specialiserade kunskap och verksamhet har skapat språkformer som vi inte helt och hållet anser tillhöra allmänspråket.” (ibid. s. 224). Det är alltså så att de här texterna inte är lätta att förstå och då blir det ännu svårare att översätta dem. Därför skulle man, för att kunna översätta fackspråkliga texter, först orientera sig i det område texten handlar om och bli bekant med det. Svårigheten beror också på nivån av standardisering inom ett område. Även om arkitektur och dess terminologi har en lång tradition är terminologin inte helt standardiserad. Standardiseringen har därtill sina egna problem. Rune Ingo säger att ”Standardisering fungerar bra så länge man håller sig till språk som ligger relativt nära varandra, t.ex. de indoeuropeiska språken. Men det är helt enkelt omöjligt att överföra indoeuropeiska ljudkombinationer till ett språk som har en helt annan

ljudstruktur.” (ibid. s. 229). Men konsthistorian i Europa sysslar mestadels med just sin egen konst, och det som i konsthistorian kallas *Västvärldens konst*, eller som det i Janson står ”är begränsat till Västens tradition”¹. Därför kommer nästan alla termer från indoeuropeiska språk. Termerna i fackspråken härstammar ofta från ett språk som dominerar i sitt vetenskapliga område. ”Mindre” språk tar antingen dessa termer och anpassar dem ibland till sig själv, eller så skapar de nya termer som motsvarar det ursprungliga konceptet. Även om man inom arkitektonisk terminologi skulle kunna förvänta sig att koncepten har det som på engelska kallas en *clear-cut nature* (Baker 2001:287), dvs. att deras omfattning har klara gränser, händer det ofta att det inte alls är så. Ingo listar de fem viktigaste källor till fackspråkens svårighet för översättaren (Ingo 2007:227, 228):

- ett *stort antal termer*. Arkitekturens terminologi har ett enormt antal termer – till exempel, varje liten del av de grekiska kolonnordningarna har sitt eget namn.
- språkets *invecklade struktur*. Det är inget stort problem i konsthistoriska texter, det gäller i högre grad texter som sysslar med arkitektoniska tävlingar och det som nu händer i arkitekturen, därför att problemet åsyftar textens svårighet.
- både *termer* och *struktur*. De här problem är olika i konsthistoriska och tekniska texter. Konsthistoriska texter har en friare struktur, men också en typisk rytm. Tekniska texter har en strängare struktur.
- *främmande ord*. Arkitekturens terminologi har, både i svenskan och i kroatiskan, ett stort antal främmande ord. Ibland är de falska vänner, och ibland inte.
- *invecklade sakförhållanden*. Fackmänniskor och lekmänniskor ser samma byggnader, men fackmän förstår också innebörden.

Det finns också element som skiljer arkitektonisk terminologi (ur ett konsthistoriskt perspektiv) från andra terminologier. När han skriver om fackspråk, påpekar Ingo att ”Fackområdenas snabba utveckling, nya uppfinningar, produkter och idéer åstadkommer ett enormt behov av nya ord och termer, eftersom ett nytt begrepp naturligtvis behöver en ny benämning.” (Ingo 2007:229) Arkitekturens terminologi utvecklas inte så mycket som andra terminologier, den utvecklas faktiskt nästan inte alls. Hela ”klassiska” utvecklingen har redan hänt – ingen kommer att införa nya element i klassisk stil, ingen kommer att uppfinna nya delar av hus – detta gäller förstås arkitekturens historia. Det som kommer att hända inom den moderna arkitekturen kan jag inte förutse. Det som kan hända och händer är att ett element har utvecklats i det förflutna i bara ett land eller landskap och att det inte har spridits och att

• ¹ Davies, Penelope J.E.; Denny, Walter B.; Fox Hofrichter, Frima; Jacobs, Joseph; Roberts, Ann M.; Simon, David L. (2008): *Jansonova povijest umjetnosti – zapadna tradicija*. (sida XIII)

det därför inte finns motsvarande begrepp i andra språk. Det gäller oftast termer som beskriver lokala egenheter.

Rune Ingo säger att ”Fackspråk och skönlitteratur betecknar på sätt och vis motpoler” (ibid. s. 226). Med konsthistoriska texter är det inte helt så. Den första av de fem viktigaste skillnaderna som han nämner är *entydighet* för fackspråk och *mångtydighet* för skönlitteratur. Här passar beskrivningen nästan perfekt – texterna ska vara entydliga, men formen ska dock oftast vara njutbar, som i skönlitteratur. Den andra oliketen är *homogen stil* till skillnad mot *många varieteter*. Och det är sant också med arkitekturens terminologi. Stilen ska vara homogen. När det gäller den tredje skillnaden han beskriver, som är *nyttan ”här och nu”* i motsats till *bestående värden och problem*, är arkitekturen någonstans mitt emellan. Man skulle inte kunna säga att konsthistoriska texter är kortlivade, det kan man däremot säga för tekniska texter. Till exempel skrev Sebastiano Serlio sitt arkitekturteoretiska verk *Tutte le opere di architettura* på 1500-talet och det diskuteras och citeras fortfarande, dess värde har genom sekel inte minskat. En annan stor skillnad förekommer i den fjärde motsatsen – *informativ funktion* i fackspråk och *expressiv och estetisk funktion* i skönlitteratur. Texter som beskriver arkitektur är inte bara terminologi, därför att de också beskriver arkitekturens estetiska värden. Deras funktion är i första hand informativ, men den är därför inte mindre estetisk. Ingos sista skillnad är *textsortskonventioner* i motsats till *författarens fria val*, och här betar sig både konsthistoriska och tekniska texter om arkitektur som fackspråkstexter. De har båda sina konventioner, och man vet exakt hur de utformas.

Texten ur kapitlet *Barocken* som jag har översatt handlar om barocktidens arkitektur och det fanns flera problem med dess översättning. Lika mycket som arkitekturen är universiell är den samtidigt också lokal och individuell. Även om det finns ett begränsat antal dess byggelement, kan de kombineras på otaliga sätt så att resultatet alltid blir något nytt. Den enda begränsningen i hur elementen kombineras är fantasin. Barocken kombinerade klassiska element med traditionella och utformade byggnader på ett nytt, fritt sätt. Ett av de minsta problemen i översättning av arkitekturens terminologi är översättning av element som härstammar från den grekiska klassiska arkitekturen. De har funnits i flera hundra år och har en lång tradition. De här byggelementen har varit närvarande i den europeiska arkitekturen länge och därför har det också hänt att namn på dem i hög grad är standardiserade, till exempel kolonnordningarna och deras beståndsdelar, som har varit en mycket utspridd komponent i arkitekturen över många konsthistoriska perioder. *Kolonnordningarna* heter *arhitektonski redovi* på kroatiska och i nästan varje bok som sysslar med arkitekturen finns en större eller mindre ordförklaring i slutet – oavsett hur stor den är kommer kolonnordningarna

alltid att finnas i den. I slutet av boken *Svensk konsthistoria* finns deras förklaring och det finns också i slutet av de flesta böcker på kroatiska, t.ex. *Jansons Povijest umjetnosti* eller John Summersons *Klasični jezik arhitekture*. I de flesta europeiska språk heter dessa element nästan detsamma – *kapitel* översätts som *kapitel* till kroatiska, *bas* som *baza*, *korintsk* heter på kroatiska *korintski*. I de här böckerna finns också ofta bilder och ritningar med namn på alla delar. *Tandsnitt* heter på kroatiska *zupci* eller *denti* – här har båda språk översatt begreppet semantiskt. Även om kolonnordningarna har en lång tradition har det dock hänt att något nytt händer med dem – till exempel Michelangelo införde stora *pilastrar* (som på kroatiska heter *pilastri*) som efter hans död började användas mycket och fick sitt namn *kolosallordning* – det översätts till kroatiska som *veliki red*. Ett problem som jag har haft med klassiska element är termerna *kornisch*, *listverk* och *krangesims*. *Krangesims* är en typ av *listverk* och *kornisch* är en äldre benämning på *krangesims*. Kroatiska har bara en term för dessa element - *vijenac*.

Några byggnader har på grund av sin betydelse i konsthistorien fått ett eget namn i många språk, till exempel templen och kyrkor. I min text förekom namnet *Konstantinbågen* som är en känd byggnad av stor betydelse. Den översätts till kroatiska som *Konstantinov slavoluk*. Andra namn i texten var namn på svenska byggnader och de har inga motsvarigheter i kroatiskan och därför översatte jag dem med att först nämna vilken typ av byggnad de är och efter det angav jag deras namn – *Ebba Brahes palats* översatte jag som *palača Ebbe Brahe*, men i *Bondeska palatset* behöll jag ordet palats och översatte namnet som *palača Bondeska palatset*, därför att bara Bondeska palača inte skulle vara tillräckligt klar som palača Ebbe Brahe, där det handlar om en människa.

Både kroatiska och svenska är ”små” språk som internationellt inte har varit så viktiga för konsthistorisk terminologi. Det finns inga svensk-kroatiska ordböcker som sysslar med arkitektur men i alla allmänna ordböcker finns några termer, mestadels sådana som ofta framkommer i språk, som på grund av sin roll och frekvens har blivit allmänna. De tillhör inte bara den arkitektoniska terminologin utan också den allmänna världsbilden. Sådana exempel är ord som *tak*, *vägg*, *trappa*, *portal*. Till och med termer som inte är just precis lika vardagliga finns i ordböcker, som till exempel *kupol* (*kupola*) eller *nisch* (*niša*).

De fyra stora språken i konsthistorien är italienska, franska, tyska och engelska – från de första tre härstammar många termer som har blivit internationella och som andra språk har lånat in i deras ursprungliga form. Ett exempel på det, som till och med förekommer i texten, är termen *grisaille*, som är fransk. Den här termen används både i svenskan och i kroatiskan i sin franska form och den kan man hitta i alla konsthistoriska ordförklaringar. Men det händer också att kroatiskan lånar in en term från ett språk och svenskan från ett annat, så att båda

språk har främmande ord för ett koncept, men helt olika. I encyklopedin *Enciklopedija likovnih umjetnosti* har varje term sina motsvarigheter på dessa fyra språk (ibland till och med på latin och grekiska) i parentes. För illusionistiska målningar använder svenskan den franska termen *trompe-l'œil*, medan kroatiskan ibland använder termen *iluzionističko slikarstvo*, och ibland den italienska termen *quadratura* som bara betecknar illusionistiska målningar som framställer en fortsättning av rummets arkitektur. Vilken term som används beror på kontakter som länderna har haft med varandra genom visa konsthistoriska perioder, på kostnärernas rörelser och de politiska situationerna. Kroatien ligger nära och har genom tiden haft många kontakter med Italien, många konstnärer utbildades där, och därför har kroatiskan många italienska ord i sin konsthistoriska terminologi. Sverige ligger däremot nära Tyskland och deras historier har ofta tvinnats samman, till exempel genom handel. Därtill tillhör både tyska och svenska samma språkgrupp och liknar varandra mer än svenska och italienska eller franska. Arkitekturens tradition och de dominerande religionerna har också påverkat varje språks terminologi. I Europas norra delar dominerar protestantismen som gillar centrala kyrkor medan katolska kyrkor oftare är långhuskyrkor.

Jag hade alltså inga stora problem med att översätta termerna ur klassisk arkitektur eller termer som i större eller mindre grad anses vara allmänna. Med lånord fanns det inte heller så stora problem, de är antingen tagna från samma språk eller från franska respektive italienska. Det finns dock problem med falska vänner, och i den här texten fanns det två sådana exempel. Det första, *fasad*, är ganska frekvent. I kroatiskan finns det också ordet *fasada*, och det kan betyda detsamma, men gör det inte alltid. I konsthistoriska texter, när man skriver om fasader, menar man *pročelje* på kroatiska, medan man använder *fasada* i ett mera fysiskt sätt, för själva murytan. *Triumfbåge* är ett likadant exempel, som både kan och inte behöver betyda detsamma. *Triumfbåge* har i svenskan två betydelser: ”1. Fristående portalbyggnad med öppningar. 2. Båge mellan kor och långhus i en kyrka.” (Lindgren; Lyberg; Sandström; Wahlberg 1999:529) *Trijumfalni luk* har bara en betydelse i kroatiskan som motsvarar den andra svenska betydelsen. Men triumfbågarna som beskrivs i texten är av den första sorten, fristående portalbyggnader med öppningar och då översätts termen till kroatiska som *slavoluk*. Det som gör översättningsprocessen lättare i texter som handlar om arkitektur är att det nästan alltid finns bilder av byggnaderna som beskrivs. Det var också fallet i min text, på sidan 191 fanns det en bild som klart visar den typ av båge som på kroatiska heter *slavoluk*. Ett större problem var en tidsperiods namn, den karolinska perioden. Man kunde översätta det till kroatiska med *karolinški*, men problemet är att denna term redan betecknar en annan konstperiod som på svenska heter *karolingisk*. Den karolinska perioden är

en period i bara Sveriges konst- och arkitekturhistoria, medan den karolingiska renässansen var utsprid genom Europa. Båda namn kommer från den latinska versionen av namnet Karl (Carolus)². Här har jag valt att översätta det som *karolinski*, som jag anser ligga tillräckligt nära källspråkets term och samtidigt undviker anknytning till den karolingiska konsten.

Några svenska termer har inte den samma omfattning än deras kroatiska motsvarigheter. Jag har haft problem med att översätta termen *frontespis* eftersom den har olika förklaringar. I ordförklaringen i slutet av *Sveriges konsthistoria* står det att frontespis är ”arkitekturdetalj, vanligen vilande på taklisten i en byggnad.” (ibid. s. 526) Men i Svenska akademiens ordbok har jag hittat en annan beskrivning. Där beskrivs frontespis nämligen också som en byggnads huvudfasad.³ Lyckligtvis fanns ett foto på byggnaden i boken så att jag, med hjälp av den och kontexten, kunde bättre förstå vad termen syftar på. Jag kom till slutsatsen att det bästa kroatiska termen i den här situationen skulle vara *istak* som förenar alla element som skjuter upp ur en byggnads kropp.

De största problemen har jag haft med termer som beskriver element eller funktion som inte finns i Kroatien och därför inte heller i kroatiskan. *Hörnkedja* är en term som kroatiskan inte har. Efter att ha tittat på olika exempel på hörnkedjor beslöt jag att översätta termen med att beskriva den. Jag översatte den *ugaona rustika* eftersom jag tycker att det på ett bra sätt beskriver vad en *hörnkedja* är. *Ugaona* tyder på platsen och *rustika* på utformningen. Detsamma gjorde jag med termen *paradsängskammare* som jag översatte med *svečana paradna kraljevska odaja*.

Arkitektur är inte bara dess byggelement utom också dess funktion, som är minst lika viktig, om inte ännu viktigare. Det fanns tre bara för Sverige typiska termer som är efterföljder av olika byggnaders specifika funktioner. Ett mycket intressant exempel var termen *säteritak*:

*Säteritak är en typ av takutformning på byggnad, som var en vanlig takform i Sverige under stormaktstiden och därefter (från 1600-talet och framåt) på herrgårds- och slottsbyggnader. Taktypen är ett valmat tak som är brutet av ett lågt vertikalt parti. Ett typiskt säteritak består av två takfall och mellanliggande våning med fönster. Säteritaket visade att gården var en frälsegård (ett säteri) och att gården alltså var befriad från skatt.*⁴

² <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/karl-den-store>

³ <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/show.phtml?filenr=1/74/147.html>

⁴ <http://archileaks.se/wiki/sateritak/>

Det är en term som beskriver en lokal egenskap och som därför inte finns i andra språk. Här fattade jag tre beslut – att behålla termen *säteritak* eftersom den är en typisk svensk arkitekturelement, att påpeka vilken typ av tak det är (*lomljeni krov*) för vilket jag konsulterade en barockexpert, och att i fotnoten beskriva vad termen *säteritak* innebär.

Nästan detsamma har jag gjort med termen *sätesgård* som är anknuten till *säteritak* (sätesgårdar hade ofta säteritak), men här utelämnade jag fotnoten. Jag behöll termen *sätesgård* och beskrev den som *plemički dvor karolinskog doba*. Alltså jag definierade den tidsmässigt och inte funktionsmässigt eftersom jag tyckte att jag med att förklara *säteritak* redan har givit en bild av den politiska situationen.

Det sista problemet i den här texten var också ett funktionsproblem av samma ursprung. I Kroatien finns det inga amiralitetsförsamlingar och därför inte heller några amiralitetskyrkor. Jag valde att behålla adjektivet *amiralitetski*, som finns på kroatiska och betyder detsamma⁵, även om funktionen inte finns i Kroatien. Orsaken till detta är att just denna amiralitetskyrka, alltså Ulrika Pia, ibland åsyftas som bara Amiralitetskyrkan. Den är den mest kända amiralitetskyrkan i Sverige och därför ville jag inte utelämna ordet ur texten. Om det hade varit någon annan amiralitetskyrka skulle jag nog ha gjort det.

Den andra texten, *Juryns utlåtande*, är en helt annan texttyp även om dess tema också är arkitektur. Skillnaden är att den är en teknisk text och att den sysslar med dem tekniska komponenterna, inte bara med gestaltningen. Det finns regler, lagar och terminologi som tillhör byggnadsprocessen och de finns inte i konsthistoriska texter.

Det lättaste med den här texten var igen de ord som har blivit allmänna, även om de är lite annorlunda här än i den första texten och mestadels syftar på byggnadernas indelning. Dessa ord kan man hitta i ordboken Lexin, till exempel *tak*, *entré*, *våning*, *bottenvåning* (*krov*, *ulaz*, *etaža*, *prizemna etaža*). Lite besvärligare var termen *atriumgården*. *Atrium* är en term som kommer från antiken och som många språk har lånat och ibland anpassat. På kroatiska låter termen *atrij*. Men, till skillnad från svenska, gör kroatiska sällan sammansättningar och därför finns ingen motsvarande term till atriumgården, för *atrij* passar inte perfekt här eftersom den oftast inte inkluderar någon gård. Först översatte jag termen med bara *atrij* men då kunde det bara ha varit ett tomt utrymme. Jag funderade mellan *unutrašnje dvorište* (innegård), som jag också tycker skulle passa, och *atrij s vrtom* ("atrium med gård") och bestämde mig i slutet för den sistnämnda versionen, därför att den - även om de två nästan betyder detsamma – är närmare källspråkets term.

⁵ <http://hjp.novi-liber.hr/index.php?show=search>

I den här texten fanns igen termen *fasad*, men den syftade inte på fasadens gestaltning utan på dess material och därför passar den kroatiska motsvarigheten *fasada* här, till skillnad från den första texten, där jag valde termen *pročelje*.

Ett större problem med texten var att den har det som Ingo kallar för *en invecklad struktur* (Ingo 2007:227). Det här problemet löste jag med att ladda ner det kroatiska reglementet för arkitekttävlingar (*Pravilnik o natječajima s područja arhitekture i urbanizma*) och läsa den för att få en känsla hur sådana texter låter på kroatiska och hitta lämplig terminologi. Så upptäckte jag att *jury* i dessa omständigheter heter *Ocjenjivački sud* (čl. 3), att en *inbjuden tävling* ska översättas som *pozivni natječaj* (čl. 13) och att *namsedlar* i kroatiska tävlingar heter *pokrivni brojevi* (čl. 45). Det hjälpte lösa de flesta problemen men inte alla.

Det fanns igen funktioner som man inte känner till i Kroatien. *Fritidsgård* och *kulturskola* är en särdrag av den svenska utbildningssystemet och en skolas viktiga delar, medan det i Kroatien varken finns den ena eller den andra. Jag förklarade dem tillsammans, med *Prostorije za izvannastavne aktivnosti i slobodno vrijeme* och lämnade dem svenska termerna inom parentes, igen på grund av deras kulturella betydelse.

Det största problemet var förkortningen LOA som betyder *lokalarea*. Lagen och reglerna är i detta fall annorlunda i de båda länderna. Jag hittade två förklaringar för LOA:

1. *Lokalarean (LOA) är summan av de rum och utrymmen som krävs för att kunna bedriva själva verksamheten i en förskola eller skola.*

I LOA ingår till exempel arbetsrum, klassrum, pausrum, specialsalar, bibliotek, toaletter, matsal, storkök, förråd, personautrymmen, idrott samt kommunikationsytor (korridorer, trapphus, m.m).⁶

Efter den här förklaringen bestämde jag mig för att använda den kroatiska termen BRP (bruto razvijena površina) som jag hittade i ett annat reglement (*Pravilnik o načinu obračuna površine i obujma u projektima zgrada*). I paragraf 7 beskrivs det som alla utrymmen som krävs för att bedriva byggnadens verksamhet och det verkade passa bra, förutom att det inte bara är ett mått för skolor och förskolor utan för alla byggnader oavsett deras funktion. Men efter det hittade jag två förklaringar till som gjorde saken ännu svårare: *Bruttoarea (BTA) definieras som 'area av mätvärda delar av ett våningsplan, begränsad av omslutande byggnadsdelars utsida eller annan för mätvärdhet angiven begränsning'* *Lokalarea (LOA) definieras som 'bruksarea för utrymmen inrättade för annat ändamål än boende, sidofunktioner till boende, byggnadens drift eller allmän kommunikation'⁷*

⁶ <http://byggaforskolaskola.goteborg.se/sv/planering/berakna-yta/lokalarea-loa>

Alltså BRP är egentligen motsvarigheten till BTA. Efter det letade jag vidare, men lyckades inte hitta något lämpligt. Jag bestämde mig att tillägga *javnog objekta* till BRP, för att få en term som bättre förklarar LOA.

Den sista texten som jag har översatt från svenska till kroatiska är en kort turistisk text om Skåne och det fanns inga stora problem med den. Turistiska texter beskriver sällan arkitekturens detaljer. De traditionella staketerna som heter *gärdsgrårdar* översatte jag med bara *plotovi*, därför att ordet antyder att det handlar om staket gjorda av trä eller andra naturmaterialer, att det låter lite ålderdomligt och att det verkade passa i den här texttypen. Jag tycker att man skulle kunna tänka sig att de är kulturella motsvarigheter. Ytterligare problem var *gårdsbutik* och *naturum*. *Gårdsbutik* är en funktion som nästan aldrig förekommer i Kroatien och *naturum* finns inte alls. I Sverige är gårdsbutiker mycket utsprida och jag valde att översätta det med en femordsbeskrivning: *seoska imanja s vlastitim prodavaonica*, för att precis förklara vad de är. Termen *naturum* var rätt intressant, igen därför att den åsyftar en typisk svensk (och finsk) institution, och därför att den inte är något vanligt informationscentrum. Jag beslöt mig att förklara vilken typ av institution den är (*informativni centar*) men att påpeka att den inte är vanlig (*poseban*) och att i parentes behålla källtermen *naturum*.

Arkitektur är och har alltid varit en stor och viktig del av människans värld. Dess terminologi består av otaliga termer som betecknar en vid antal olika element. Att översätta arkitekturens terminologi från svenska till kroatiska har både sina svårare och enklare sidor. Faktumet att båda språk är indoeuropeiska och att konsten i deras respektive länder tillhörde och genom tiden påverkades av samma stilar har resulterat i att det finns många likheter och att många termer har sina ursprung i samma språk. Bilderna som är frekventa i texter som handlar om arkitektur förenklar också ofta processen och eliminerar tvivel. Svårigheterna är många och av olika slag, men kan klaras med hjälp av ordböcker, ordlistor, bilder, parallella texter, encyklopedier och fackmänniskor. Det första steget är att lära känna arkitekturen - *för bara det som man kan känna, nämna, definiera och få grepp om i dess gestaltning och funktion ser man verkligen*. (Koepf; Binding 2005:VII) Och då blir översättning av arkitekturens terminologi lika intressant, spännande och komplicerad som arkitekturen själv.

⁷ http://www.tnc.se/component/option,com_quickfaq/cid,1/id,29/view/items/

3. FRÅN SVENSKA TILL KROATISKA

3.1. Arkitektur

Arkitektur

Holländsk palladianism

I Holland började den festligt utstirade arkitekturen att avlösas i slutet av 1620-talet av en strängare, klassicerande stil som byggde på Palladios formspråk med rena, obrutna linjer. Holländarna tog upp Palladios kolossalordning, där pilastrarna drogs upp till två våningars höjd, liksom hans speciella takavslutningar med utspringande listverk och djupa frontoner, parade med kraftiga tandsnitt. Ornamentiken var sparsam; om den alls förekom var det helst i form av upphängda draperier eller frukt- och blomsterfestoner.

Det är inte förvånande att denna arkitektur nådde Sverige när den holländska invandringen ökade. De kända vallonsmederna började komma till Sverige för att verka inom järnhanteringen. Den bäst kände och inflytelserikaste av de inflyttade holländarna var Louis De Geer. Såsom en av den svenska industrins grundläggare skapade han en stor förmögenhet, som användes bl.a. till en ståndsmässig bostadsarkitektur.

Louis De Geers Stockholmspalats uppfördes troligen 1644. Det har i senare tider gått under benämningen Ebba Brahes palats och är nu träffande nog Holländska ambassaden. Här användes för första gången i Sverige kolossalordningen och tillsammans med det kraftiga takpartiet och den rena murytan visar fasaden en ganska trogen översättning till svenska av den holländsk-palladianska arkitekturen. Av svenskt ursprung är dock den för 1640-talet typiska portalen och den höga sockelvåningen med sin fritrappa. När Louis De Geer 1668 lät uppföra Finspångs slott användes liknande motiv i mittpartiet. Vem (eller vilka) som var Louis De Geer behjälplig som arkitekt vid hans husbyggande är ökant, men man har ibland attribuerat hans Stockholmspalats till holländaren Justus Vingboons. Både Justus och hans i Holland mer berömde bror Philip arbetade i en holländsk palladianism som ligger nära det De Geerska huset i Stockholm.

Justus Vingboons är dock med säkerhet ansvarig för Stockholms kanske vackraste fasad, Riddarhuset. Efter Simon De La Vallées död 1642, då man hade börjat uppföra grundmurarna, hade den tyska stenhuggaren och arkitekten Heinrich Wilhelm fortsatt arbetet. När denne dog 1652 gick uppdraget till Vingboons. Man beslöt att låta nöja sig med den höjd av två våningar som då stod rest; grunden skulle inte tåla större tyngd. Vingboons lade en kolossalordning mot tegelmuren och avslutade pilastrarna med ganska kraftiga korintiska

kapital. 1656 avskedades Vingboons, anklagad för oegentligheter med byggnadsmaterialet. Den holländska palladianismen kom senare att användas tillsammans med italienska barocka element. På detta sätt tillämpade bl.a. stockholmsarkitekten Johan Tobias Albinus de palladianska motiven, vilka förekommer i några av de hus som han uppförde på Södermalm i Stockholm, exempelvis Lillienhoffska huset (bild s. 168) på Medborgarplatsen (1668-1670) och Reenstiernas malmgård (omkring 1670, nu administrationsbyggnad för Maria sjukhus). De palladianska förebilderna skymtar ibland ute i landet. Väl proportionerligt uppfördes det nu försvunna Højentorp (brunnet 1722) i Västergötland efter ritningar av Matthias Holl. Huset var av trä och målat i rosa med grå arkitekturdetaljer.

Romersk barock

Från 1650 började den romerska barockstilen öva inflytande i Sverige. Den gjorde sig märkbar efter Jean De la Vallées och Nicodemus Tessin d.ä:s studieresor till utlandet i slutet av 1640-talet och i början av 1650-talet. I Italien var då denna stil väl etablerad. Gianlorenzo Bernini och Francesco Borromini var dess främsta namn. Barockarkitekturen kännetecknas av helhetslösningar, öppenhet och en rytmisering av fasadspråket som skapar stark ljus- och skuggverkan. Men de svenska arkitekterna gick aldrig så långt som exempelvis Borromini. Dennes vågade, regelstridiga och mycket rörliga arkitektur fick ingen efterföljd i Sverige. I stället blev Bernini den stora ledstjärnan, framför allt hans mer klassiska stil vars arkitekturspråk fortfarande till stor del följde traditionella regler och som genom sin ordning och sin klarhet mer tilltalade ett kärvt germanskt sinne. Bernini utvecklade också centralkyrkans idéer; framför allt den ovala grundplanen blev av stor betydelse. Ovalen förekommer sällan i Sverige men vi kan se den i några aldrig realiserade kyrkoförslag. När centralkyrkan infördes till Sverige av Jean De la Vallée var det den italienska renässansens planformer, cirkeln, oktogonen och det likarmade korset, som kom till användning.

Barockens romerska privatpalats kan beskrivas som en sluten kub med förnäm attityd. Byggnaden utstrålar tyngd och massivitet, en känsla som förstärks av en rustik behandling. Samtidigt är fasaderna rikt rytmiserade. Både Jean De la Vallée och Nicodemus Tessin d.ä. använde någon gång denna palatsarkitektur i ganska ren översättning, De la Vallée i Axel Oxenstiernas Stockholmspalats, Tessin senare i Gamla Riksbankshuset i Stockholm. Långt vanligare är dock att dessa två arkitekter bildade sig en egen uppfattning och ritade mer personligt utformade byggnader. Tessin d.y. däremot använde den romerska barockens arkitekturstil mer regelrätt.

Det måste understrykas att de svenska arkitekterna inte bara utnyttjade italienska förebilder. Minst lika väsentlig för svenskt vidkommande var den franska barockstilen. Den dominerade helt när det gällde inredningskonsten och utformandet av trädgårdar.

Jean De la Vallée 1623 (?) - 1696

Jean De la Vallée hade fått sin första utbildning hos fadern, Simon De la Vallée. Han erhöll 1646 ett kungligt stipendium och begav sig på en studieresa till Frankrike och Italien. Efter hemkomsten 1650 blev han snart utnämnd till kunglig arkitekt med uppdrag att leda Kronans bygghus. Jean De la Vallée uppförde ett stort antal byggnader, förnyade svensk kyrkoarkitektur och skapade tillsammans med Nicodemus Tessin d.ä. den karolinska arkitekturens grundprinciper. Jean De la Vallées stil är påverkad av franska och nederländska förebilder liksom av den romerska barocken. Han använde sina lärdomar på ett personligt och ofta fritt sätt, vilket ger hans byggnader drag av originalitet och skaparglädje.

Hans första kungliga uppdrag var att ombesörja festdekorationerna till drottning Kristinas kröning 1650. För det ändamålet uppfördes bl.a. tre triumfbågar i Stockholm (bild s. 191). De gjordes i obeständigt material (trä och gips) och var inspirerade av romerska antika förebilder, främst Konstantinbågen i Rom. De stora monumenten blev ett ståtligt inslag i stadsbilden och markerade den förnyade kontakten med italiensk arkitektur.

Sitt största offentliga uppdrag fick Jean De la Vallée 1654. Det bestod i att göra förslag till modernisering av det gamla Tre Kronor med tillhörande förändring av slottsomgivningen. Det mesta kom dock att stanna på papperet. Hans slottsförslag skulle ha gjort den gamla borgen till en symmetrisk anläggning i tidens anda med utgångspunkt i det dominerande kärntornet. Från slottets norra sida skulle en paradgata leda över Brunkebergsåsen till Brunnsviken. Schaktningar påbörjades men projektet kom aldrig till utförande, trots entusiastiskt stöd av Karl X Gustav.

Sedan Justus Vingboons 1656 hade skilts från sitt uppdrag föll det på Jean De la Vallées lott att slutföra byggandet av Riddarhuset. Det vackra takpartiet är helt hans verk. Ett karnissvängt säteritak ger en känsla av lätthet och spänst åt byggnaden. I det inre lades en monumental trappa som var den första i sitt slag i landet och som skulle få en mängd efterföljare. Riddarhuset fick till följd av många omständigheter ett speciellt yttre som inte har sin motsvarighet någonstans. Trots, eller kanske tack vare, sina många arkitekter blev Riddarhuset en av landets vackraste byggnader med klarhet i fasaden och med särskilt känsliga proportioner.

Flera av rikets stormän gav Jean De la Vallée uppdrag, framför allt Magnus Gabriel De la Gardie. För honom uppfördes bl.a. Mariedal i Västergötland 1666. Det var troligen Jean De la Vallée som gav huset dess fasadarkitektur i en personligt uppfattad nederländsk-fransk stil där den stora pilasterordningen är ett framträdande drag. Den franska planformen använde Jean De la Vallée exempelvis i ombyggnaden av Karlbergs slott, påbörjad 1670. I det på 1660-talet för Magnus Gabriel De la Gardies mor, Ebba Brahe, byggda Runsa i Uppland tillämpades ett franskt paviljongsystem.

För riksskattmästaren Gustav Bonde uppfördes 1662-1673 det Bondeska palatset i Stockholm. Huset har den utbyggda franska plan som vi har mött i Simon De la Vallées stora Riddarhusförslag och som med sina på båda sidor om huvudlängan utgående flyglar bildar en H-form.

En tidig av den romerska barocken inspirerad byggnad är Axel Oxenstiernas stockholmspalats. Påbörjad 1653, strax efter Jean De la Vallées hemkomst från den utländska studieresan, har byggnaden i sina huvuddrag det romerska barockpalatsets stilelement. Dessa är behandlade på ett personligt sätt och större vikt är lagd vid det dekorativa uttrycket än vad som var vanligt i Rom.

1671 blev Jean De la Vallée borgmästare i Stockholm. Hans konstnärliga aktivitet minskade därför. 1692 adlades han som tack för sina insatser på arkitekturens område och inom den svenska administrationen.

Jean De la Vallées kyrkoarkitektur och dess betydelse

Jean De la Vallée införde centralkyrkans planform till Sverige. Denna kyrkotyp skiljer sig från långhuskyrkan i det att den inte har någon markerad längdriktning utan uppförs på en plan av ett likarmat grekiskt kors eller på någon form grundad på cirkeln, ofta en oktagon. Från teologisk synpunkt hade denna planform i Nordeuropa utgått från stränga reformerta krav enligt vilka alla liturgiska förrättningar skulle samlas i centrum. Den första kyrka i Sverige som fick denna plan var Katarina kyrka i Stockholm, vilken ritades av Jean De la Vallée 1656. Byggandet pågick under hela 1600-talet och förändringar skedde under tiden. Framför allt kupolpartiet skiljer sig från de ursprungliga ritningarna. Grundplanen blev den grekiska korsformen. Jean De la Vallée tänkte sig altaret placerat i korsmitten, ett förslag som emellertid möttes av församlingens starka protester. Altaret fick därför sin traditionella placering i öster. Det var tänkt att kyrkans fasader skulle uppföras i synligt tegel med alla arkitekturdetaljer i sandsten. Av romerskt ursprung var kupolens placering över

mittkvadraten; medan hela takpartiets utformning, såsom detta skildras på samtida kopparstick, gick tillbaka på franska förebilder.

Även Hedvig Eleonora kyrka i Stockholm fick en central kyrkoplan. Här valdes oktagonen som återspeglas både i exteriör och i interiör. Påbörjad omkring 1656 stod kyrkan ofullbordad och utan takparti vid Jean De la Vallées död. Den nuvarande kupolen ritades av F.W. Scholander på 1860-talet. De helt rusticerade yttermurarna är uppförda av putsat tegel och mycket verkningsfulla.

Dessa två första centralkyrkor fick flera efterföljare. Många av den karolinska tidens träkyrkor uppfördes på en centralplan och de flesta av tidens arkitekter utnyttjade denna plan åtminstone någon gång i sin verksamhet. Med direkt utgångspunkt i Katarina kyrkas plan och fasadarkitektur ritade Jean De la Vallées svärson Matthias Spieghler 1672 Kungsholms kyrka i Stockholm. Denna är dock enklare. I Karlskrona uppfördes amiralitetskyrkan Ulrika Pia, eventuellt efter ritningar av Erik Dahlbergh. Kyrkan är en träbyggnad med grekisk korsplan och med en fasad som efterbildar stenarkitekturens element. Den invigdes 1685 och är landets största träkyrka. Som vi kommer att se tog också de båda Tessinarna ställning till centralkyrkans principer.

Nicodemus Tessin d.ä., 1615-1681

Jean De la Vallée och Nicodemus Tessin d.ä. var de två som hade den största betydelsen för den svenska barockarkitekturen. Nicodemus Tessin d.ä. var född i Stralsund och kom i svensk tjänst 1636 med uppgift att fungera som fortifikationsingenjör och stadsplanerare. Axel Oxenstierna fick snart upp ögonen för honom och anställde honom 1640. Det följande årtiondet var han verksam som byggmästare vid arbetena på Tidö och Fiholms slott och vid ombyggnaden av Jäders kyrka. Sina första arbeten gjorde han således i anslutning till Simon De la Vallée. Efter dennes död fick han överinseende över den oxenstiernska byggverksamheten. Här kom Tessin i förbindelse med både den tysk-holländska arkitekturen och de av Simon De la Vallée introducerade anläggningsprinciper av franskt snitt. 1646 fick han fullmakt som kunglig arkitekt, och 1651-1653 var han på en av drottning Kristina betald studieresa som gick till Tyskland och Italien.

Tessin d.ä. fick en mängd uppdrag, inte minst för de många nyrika fältherrarna. Hans verksamhet var mycket stor. 1661 blev Tessin stadsarkitekt i Stockholm, den förste innehavaren av denna tjänst. Två år senare efterträdde han Jean De la Vallée som ledare för slottsbygget i Stockholm. Eftersom De la Vallée under senare år alltmer kom att ägna sig åt administration föll byggverksamheten i Stockholm till stor del på Tessins lott. Tessin d.ä.

adlades 1674. Han var den andre konstnären i Sverige som blev adlad; den förste var Ehrenstrahl.

I de flesta av sina privatbyggnader arbetade Tessin d.ä. i en stil som förenar den holländska palladianismen med ett romerskt barockt formspråk. Fasaderna byggdes upp efter klassiska förebilder men på ett personligt sätt som ger en rörlig plastik åt ytan. Men livfullheten avvägs med stor kunskap mot det allvar som de stora pilastrarna utstrålar. De stora anläggningarna formades enligt den franska plan som Simon De la Vallée hade infört. Ett väl bevarat exempel på Tessin d.ä:s palatsarkitektur är Seved Bååts palats i Stockholm (nu Frimurarordens hus), uppfört 1669. De tre längorna förenas till en ståtlig helhet med genomgående pilasterindelning. Huvudlängans frontespis är utförd som en fortsättning av fasadarkitekturen och ser ut att skjuta upp ur taket. Flyglarnas gatufasader avslutas med kraftiga frontoner som upptar hela bredden. Tessin lade över huvud taget stor vikt vid takutformningen.

Av de många lantslott som Tessin d.ä. uppförde kan nämnas Mälsåker i Södermanland och Sjöö i Uppland, båda vid Mälaren. Mälsåker, påbörjat för Gustaf Soop 1672, är byggt i H-form (bild s. 198). På sjösidan spelar den rusticerade underdelen mot de övre våningarnas rena murar; flyglarnas hörnkedjor och det rikt utformade mittpartiet bildar kontrast. En ståtlig fritrappa leder upp till portalen. I Sjöö, uppfört för Johan Gabriel Stenbock på 1670-talet, använde Tessin enklare medel för att skapa en harmonisk arkitektur. Husets kubiska form och kraftiga tak dominerar.

I vissa delar av sin verksamhet lade Tessin d.ä. tyngdpunkten mera vid romerska förebilder. Gamla Riksbankshuset vid Järntorget i Stockholm uppfördes 1666-1682 som ett romerskt privatpalats (bild s. 168). Bottenvåningens rusticerade detaljer, första våningens markerade betydelse och det kraftiga taket utstrålar tyngd och allvar.

Detta grundmönster använde Tessin d.ä. även i mindre Stockholmshus, där tomtarealen inte medgav stora anläggningar. En viktig avvikelse från den italienska förebilden är emellertid att Tessin, liksom för övrigt även Jean De la Vallée, lät sina byggnader bli mer beroende av vertikaler. Tack vare detta blir sällan dessa båda arkitekters byggnader slutna kuber utan ger mer intryck av lätthet och upphävande av materialets tyngd.

Italienska förebilder användes även i Tessins största kyrkobygge, domkyrkan i Kalmar, som påbörjades 1660. Kyrkan kan karakteriseras som ett försök att förena långhuskyrkans och centralkyrkans idéer. Det Stora enkla gudstjänstrummet har en stark markering av längdaxeln som är bruten av de korta korsarmarna som snarast ger intryck av kapell. Den längs hela rummet löpande kransgesimsen skänker enhet åt interiören. Exteriören

är i sina detaljer direkt inspirerad av italienska förebilder. Helt tessinskt är det emellertid att förlägga huvudfasaden till en långsida. Kortsidorna har fått absidavslutningar. Liksom Drottningholms slott ger Kalmar domkyrka ett additivt intryck, särskilt på grund av de i huvudfasadens hörn inskjutna klocktornen. I motsats till sina romerska förebilder är Kalmar domkyrka inte försedd med kupol.

Drottningholms slott

Drottningholms slott utanför Stockholm är det mest storartade exemplet på den karolinska tidens byggnadskonst. Namnet härstammar från en äldre tvåvåningsbyggnad som troligen Wilhelm Boy hade uppfört på uppdrag av Johan III för Katarina Jagellonica. 1661 köpte Hedvig Eleonora slottet av Magnus Gabriel De la Gardie. Samma år brann slottet; året därpå fick Tessin d.ä. i uppdrag av änkedrottningen att rita en ny slottsanläggning. Under hans tid uppfördes den nuvarande byggnaden. Vid Tessin d.ä:s död 1681 övertogs arbetet av Tessin d.y. Dennes mest självständiga insatser här var utformandet av de omfattande inredningsarbeten som gjordes på 1680-talet och parkanläggningen. Drottningholm står i dag som det främsta exemplet på en barockbyggnad utformad efter den ceremoniella europeiska enväldesmonarkins mönster, där monarkins fortbestånd och framgång ges uttryck i plantyp, rumsfördelning och dekorativ utsmyckning.

Drottningholms slott byggdes efter mönster av franskt paviljongsystem enligt vilket byggnadsdelarna adderas till varandra. Huvudkroppen är en trevåning rektangel. Med hjälp av från början envåninga gallerier, som omsluter två inre gårdar, fogas mindre paviljonger till anläggningen. Vid byggnadens yttersta sidor ligger två runda byggnader. Den norra, som innehåller slottskapellet, färdigställdes av Tessin d.y.

Drottningholms fasadarkitektur speglar Tessin d.ä:s förhållande till samtida europeisk barockarkitektur; han valde att sammanfoga italienska, franska och holländska förebilder till en personligt uppfattad barockklassicism. Den kärva storheten i romersk barockarkitektur paras med fransk-inspirerad festlighet. En annars alltför stark horisontalverkan hejdas av de stora pilastrarna. Trädgårdsfasadens mittparti framträder med sina tre rundbågiga öppningar som hålls samman av ett kraftigt listverk, av nischer i murpartierna avsedda för skulptur och av det krönande överstycket. Sjösidan, den ursprungliga huvudfasaden, pryds av en portal, vars kopplade kolonner bär en balkong med ett frontonförsedd fönster. Denna skulpturala arkitektur framträdde från början än tydligare genom slottets ursprungliga färgsättning. Murpartierna var avfärgade i rosa och alla arkitektur detaljer i grått.

Genom hela slottet reser sig det monumentala trapphuset, arkitekturens, men inte hovceremonielets, centrum. Trappan loper i två lopp från sjösidans ingång till trädgårdssidan, varifrån en enda trappa efter en halv våningshöjd delar sig till en monumental dubbeltrappa. Det imponerande intrycket ökas av Carlo och Giovanni Caroves rika stuckarbete. Trompe-l'œil-målningar av Johan Sylvius får rummet att öppna sig; vid balustrader ses folk betrakta besökaren och bilda övergång till de bakomvarande målade rumsutrymmena. Nicolaes Millich utformade ett skulpturgalleri där besökaren kan vila blicken. I lanterninens tak målade Ehrenstrahl en hyllning till slottets byggfru, Hedvig Eleonora. Resultatet blev en helhet av oöverträffat slag där de tre konsterna arkitektur, skulptur och måleri ingår en oupplöslig syntes.

I slutet av 1660-talet inreddes paradsängkammaren. Paradsängkammaren var centrum för den enväldiga monarkin och representerade kungadömet tradition, furstens legitima rätt till kronan och den kungliga familjens fortbestånd. Denna idé hade preciserats i Frankrike där paradsängkammaren var av största betydelse för hovceremonielet. Sängkammaren på Drottningholms slott fick en rik utsmyckning. Enligt ett allegoriskt program skildrade Ehrenstrahl i plafond och väggmålningar Karl X Gustavs och Hedvig Eleonoras äktenskap och Karl XI:s uppfostran.

Det stora dekorativa programmet i övrigt tillkom framför allt på 1680-talet. De två översta våningarna präglas av hyllningar till monarkin och Karl X Gustavs och Karl XI:s bedrifter, som skildras i allegoriska målningar utförda av tidens bästa konstnärer. I de två stora gallerierna åskådliggörs de militära svenska framgångarna. I det nedre galleriet på första våningen skildras Karl X Gustavs polska och danska fälttåg i målningar av Johan Philip Lemke efter förlagor av Erik Dahlbergh. Den dekorativa plafondmålningen utfördes av Evrard Chauveau. I andra våningens galleri har väggmålningarna motiv från Karl XI:s danska krig, och i taket har Johan Sylvius, i ett program utarbetat av Tessin d.y., målat en stor allegori över "Dygden besegrar Lasten". Rikssalens målade arkitekturdekor utfördes av Sylvius strax före hans död 1695 och fullbordades av Chauveau med en skildring av Olympens gudar.

Slottskapellet förlades till den norra cirkelformade paviljongen. Kupolen lades på en av fönster öppnad trumma, vilket tillsammans med lanterninen ger ett rikt överljus som förenas med ljuset från fönster i två våningar i kyrkans nedre del. Interiören i Drottningholms slottskapell präglas av stora korintiska pilastrar och en genomgående kornisch. Trots de många muröppningarna ger Drottningholms slottskapell ett intryck av slutenhet och helhet.

Drottningholm blev med sin arkitektur och sin inredning, sitt måleri och sina dekorationer den svenska barockens konstnärliga höjdpunkt. Trots senare ingrepp visar Drottningholms slott hur politiska grundbegrepp och konstnärliga intentioner kunde förenas och resultera i en magnifik helhetsverkan.

Carl Gustaf Wrangel och Skokloster

Carl Gustaf Wrangel var en av Sveriges stora makthavare under den karolinska tiden. Han var en av de mest framgångsrika fältherrarna under trettioåriga kriget och lade liksom sina kolleger beslag på stora krigsbyten. Från och med 1650-talet innehade han höga administrativa poster, och för att tillkännage sin sociala position byggde han sig ett praktfullt palats i Stockholm och flera lantslott. Wrangelska palatset på Riddarholmen, nu Svea hovrätt, uppfördes med början omkring 1652. Den stora anläggningen hade ett rikt arkitekturspråk med många detaljer och dominerande torn. Vid Mälarens strand låg en privat sjögård. De påkostade barockinredningarna förstördes liksom stora delar av palatsets exteriör vid senare bränder.

Wrangels slott i Småland, Gripenberg, byggt 1661-1666, är landets största bevarade karolinska gård i trä och står ännu relativt oförändrat med sina kvadratiska hörntorn och höga tak. Liksom i den tidigare nämnda Amiralitetskyrkan i Karlskrona imiterar exteriören en arkitektur i sten.

Skokloster slott i Uppland är ett speciellt inslag i den karolinska tidens konsthistoria. Det var tidens största privata byggnadsverk. Tack vare den välbevarade inredningen är Skokloster i dag det bästa exemplet på en stormansgård från 1600-talet. Arkitekturen synes ha blivit präglad av byggherrens egen kärva smak. Den kubiska byggnaden med sina hörntorn, hel fasadrusticering och stränga proportioner har inget av den franska utåtriktade karaktären. Denna slutna form finns i italiensk bostadsarkitektur, liksom i tysk slottsbyggnadskonst. Det ålderdomliga arkitekturspråket beror också på att arkitekten, Caspar Vogel, var gammal när Wrangel började planera slottsbygget. Vogel var från Erfurt i Tyskland och anlätades först av Wrangel för dennes byggherreskap i Pommern i början av 1650-talet. Skokloster var en skrivbordsprodukt av en arkitekt som aldrig hade varit på platsen, vilket kan förklara bristen på kontakt mellan byggnad och omgivande natur. Skokloster fick dock senare några modernare detaljer genom Tessin d.ä.

Den slösande rika interiören återspeglar högadelns levnadssätt, som påverkades av det liv som levdes i de kungliga slotten. Det centrala rummet i Skokloster är Kungssalen på första våningen med ett rikt smyckat, delvis bemålat stucktak och kalkstensgolv. På väggarna

hänger bland annat ryttarporträtt av de tre Karlarna. På ömse sidor om Kungssalen ligger grevens och grevinnans sviter. Centrum i dessa våningar är sängkamrarna, som har stucktak med ägarnas monogram. Dessa rum, de tre förnämsta, har fått den rikaste dekorativa utsmyckningen. Andra utrymmen har t.ex. målade brädtak som i grisaille efterhärmar de dyrbarare stucktaken.

Tack vare att Skokloster och dess inredning tidigt gjordes till fideikommis och sedan 1967 i sin helhet tillhör staten är slottet unikt. 1600-talets alla detaljer finns kvar. Textilier och möbler, bibliotek och rustkammare, förråd och verkstad, allt gör Skokloster till ett enastående dokument av största konst- och kulturhistoriska värde.

Den karolinska sätesgården

Under senare hälften av 1600-talet uppfördes i landet många mindre herrgårdar, enbart i Kronobergs län mer än tvåhundra. Sällan är arkitektens namn känt. Anläggningarna bestod vanligen av flera byggnader med olika funktioner. Huvudbyggnaden med flyglar, i enstaka fall så många som tre par, bildade tillsammans med plank eller staket en sluten enhet som kunde utformas på många olika sätt. Det förhärskande byggnadsmaterialet var trä, och i de flesta fall målades byggnaderna röda med färg från den framgångsrika koppargruvan i Falun. Byggnaderna är vanligen förhållandevis små och har rena fasadytor som ibland kan brytas av ett gavelfält eller en på trädgårdssidan utskjutande sal. Den vanligaste takformen är det s.k. säteritaket: två fall avskils från varandra av ett smalt lodrätt väggstycke. Taket är typiskt svenskt och något av ett kännetecken för tidens arkitektur. Det hade utbildats efter de italienska lanterninerna. Ursprungligen betecknades det "italienskt tak". Många karolinska gårdar är bevarade, dock oftast med senare förändringar. Den ursprungliga timmerkonstruktionen har ofta klätts med stående panel, en följd av både bister klimat och ändrade smakuppfattningar. Nya praktiska behov i senare tid har vanligen medfört att uthusbyggnaderna har förändrats.

3.2. Arkitektur – översättning

Arhitektura

Nizozemski paladijanizam

Krajem 1620-ih godina u Nizozemskoj se bogato dekorirana arhitektura počinje zamjenjivati strožim, klasicizirajućim stilom temeljenim na Palladijevom jeziku oblika s čistim i neprekinutim linijama. Nizozemci su preuzeli Palladijev veliki red, s pilastrima koji se protežu kroz dvije etaže, kao i njegovu karakterističnu kosinu krova s istaknutim vijencima i dubokim zabatima povezanim naglašenim zupcima. Dekorativnih elemenata bilo je malo; u rijetkim slučajevima u kojima su se pojavljivali, bili su u obliku viseće draperije ili voćnih i cvjetnih girlanda.

Nije neobično da je ovaj tip arhitekture stigao u Švedsku u vrijeme pojačanog useljavanja iz Nizozemske. Poznati valonski kovači počinju dolaziti u Švedsku da bi radili kao obrađivači željeza. Najpoznatiji i najutjecajniji među doseljenim Nizozemcima bio je Louis De Geer. Kao jedan od osnivača švedske industrije stekao je velik imetak, koji je, između ostalog, upotrijebljen za izgradnju reprezentativne stambene arhitekture, prikladne njegovom društvenom položaju.

Palača Louisa De Geera u Stockholmu vjerojatno je podignuta 1644. godine. Kasnije je poznata pod imenom Palača Ebbe Brahe, a danas je u njoj, prikladno, smješteno nizozemsko veleposlanstvo. Na njoj je prvi put u Švedskoj upotrijebljen veliki red koji zajedno s naglašenim krovom i čistom zidnom plohom čini pročelje koje je vjerna prilagodba nizozemske paladijanske arhitekture švedskoj. Tradicionalno švedski su pak portal tipičan za 1640-te godine i visoka prizemna etaža s prilaznim stubištem. U centralnoj zoni pročelja dvorca u Finspångu, koji je Louis De Geer dao podići 1668. godine, upotrijebljeni su slični motivi. Nije poznato koji arhitekt (ili arhitekti) je pomagao Louisu De Geeru u izgradnji, ali je palača u Stockholmu ponekad pripisivana Nizozemcu Justusu Vingboonsu. I Justusov i rad njegovog u Nizozemskoj poznatijeg brata Philipa, karakterizirao je nizozemski paladijanizam sličan onome na palači Louisa De Geera u Stockholmu.

Sigurno je, međutim, da je Justus Vingboons zaslužan za možda najljepše stockholmsko pročelje, ono zgrade Riddarhuset. Simon De la Vallée umro je 1642., kada je podizanje temeljnih zidova već bilo započelo, a nakon njegove smrti posao je preuzeo njemački klesar i arhitekt Heinrich Wilhelm. Kada je ovaj 1652. umro, posao je predan Vingboonsu. Zaključeno je da se valja zadovoljiti visinom od dva tada podignuta kata jer temelji veći teret ne bi izdržali. Vingboons je na fasadnu opeku aplicirao pilastre velikog reda

s jako naglašenim korintskim kapitelima. No 1656. je Vingboons otpušten, pod optužbom pronevjere građevinskog materijala.

Kasnije se nizozemski paladijanizam počinje upotrebljavati zajedno s elementima talijanskog baroka. Tako je, između ostalih, stockholmski arhitekt Johan Tobias Albinus upotrijebio paladijanske motive na nekim građevinama koje je podigao na otoku Södermalm u Stockholmu, primjerice na kući Lillienhoff (slika str. 168) na trgu Medborgarplats (1668.-1670.) i palači Reenstiernas malmgård (oko 1670., sada upravna zgrada bolnice Maria sjukhus).

Paladijanski uzori naziru se i izvan grada. Skladnih proporcija, prema nacrtima Matthiasa Holla, podignut je sada nestali Höjentorp (izgorio 1722.) u pokrajini Västergötland. Bila je to drvena kuća, ružičastog pročelja sa sivom arhitektonskom artikulacijom.

Rimski barok

Od 1650. u Švedskoj zamjetan je utjecaj rimskog baroka. Primjećuje se nakon povratka Jeana De la Valléea i Nicodemusa Tessina starijeg sa studijskih putovanja u inozemstvo, krajem 1640-ih i početkom 1650-ih godina, kada je u Italiji ovaj stil bio naširoko prihvaćen. Njegova su vodeća imena bili Gianlorenzo Bernini i Francesco Borromini. Baroknu arhitekturu karakteriziraju cjelovita rješenja, otvorenost i ritmička obrada pročelja, čime se stvara snažna igra svjetla i sjene. Međutim, švedski arhitekti nikada nisu otišli daleko kao primjerice Borromini, čija nekonvencionalna i dinamična arhitektura s valovitim linijama u Švedskoj nije zaživjela. Zato je Bernini postao zvijezda vodilja, i to prvenstveno njegov klasičniji stil, čija je arhitektura i dalje uvelike slijedila tradiciju i pravila te je svojim redom i jasnoćom više odgovarala strogoj germanskoj ćudi. Bernini je također razvijao ideju centralnog tlocrta crkve; naročito je veliki značaj imao ovalni tlocrt. Oval se rijetko pojavljuje u Švedskoj, ali može se vidjeti u nekim nerealiziranim nacrtima crkava. Kada je Jean De la Vallée u švedsku arhitekturu uveo centralne crkve, u upotrebu su ušli talijanski renesansni tlocrti – krug, oktagon i grčki križ.

Privatne rimske barokne palače mogle bi se opisati kao zatvoreni kubusi otmjenog karaktera, koje odaju težinu i masivnost, dodatno naglašenu rustikalnom obradom, dok pročelja istovremeno imaju bogatu ritmičku obradu. I Jean De la Vallée i Nicodemus Tessin stariji barem su jednom izgradili palaču u ovom stilu, u prilično vjernim interpretacijama: De la Vallée stockholmsku palaču Axela Oxenstiérne, a Tessin kasnije zgradu banke Gamla Riksbankshuset, također u Stockholmu. Mnogo uobičajeniji za ovu dvojicu arhitekata bili su, međutim, projekti nastali kroz vlastitu interpretaciju stila koji su rezultirali za njih specifičnim

oblikovanjem. S druge strane, Tessin mlađi striktnije se držao pravila oblikovanja rimskog baroka.

Valja naglasiti da se švedski arhitekti nisu ugledali samo na talijanske uzore. Barem jednako značajan bio je francuski barok, koji je sasvim dominirao u uređenju interijera i oblikovanju vrta.

Jean De la Vallée 1623. (?) – 1696.

Prvu izobrazbu Jean De la Vallée stječe kod oca, Simona De la Valléea. 1646. dobiva kraljevsku stipendiju i otiskuje se na studijsko putovanje u Italiju i Francusku. Ubrzo nakon povratka 1650. godine, imenovan je kraljevskim arhitektom, sa zadatkom da vodi izgradnju Krune. Jean De la Vallée podigao je brojne građevine, unaprijedio švedsku sakralnu arhitekturu i zajedno s Nicodemusom Tessinom starijim ustanovio principe takozvane karolinske arhitekture. Na stil Jeana De la Valléea utjecali su francuski i nizozemski uzori kao i rimski barok. Zbog individualnosti i slobode kojom je upotrebljavao veliko stečeno znanje, njegova arhitektura odiše stvaralačkim zanosom i originalnošću.

Prvi njegov kraljevski projekt bilo je osmišljavanje dekoracija za krunidbu kraljice Kristine 1650. godine. U tu su svrhu, između ostalog, podignuta tri slavoluka u Stockholmu (slika na str. 191). Izvedeni su u privremenim materijalima (drvu i gipsu), a po uzoru na antičke rimske uzore, prvenstveno Konstantinov slavoluk u Rimu. Ovi veliki spomenici postali su veličanstven dio slike grada i obilježili su ponovni kontakt s talijanskom arhitekturom.

Svoju najveću javnu narudžbu Jean De la Vallée dobiva 1654., a sastojala se od izrade prijedloga za modernizaciju starog dvorca Tre Kronor s pripadajućim preinakama okolice dvorca. Najveći dio projekta ipak je ostao neizveden. Valléeov prijedlog pregradnje preobrazio bi dvorac u simetričnu građevinu u duhu tog vremena, čija bi središnja točka bio dominantni centralni toranj. Sa sjeverne strane dvorca predviđena je avenija koja bi od dvorca vodila do jezera Brunnsviken, preko sljemena Brunkbergsåsen. Radovi su započeli, ali projekt nikada nije izveden do kraja, unatoč svesrdnoj podršci kralja Karla X. Gustava.

Kada je 1656. godine Justus Vingboons prestao raditi na projektu Riddarhuset, završavanje zgrade zapalo je Jeana De la Valléea. Prekrasna krovna zona u cijelosti je njegovo djelo. Lomljeni krov tipa säteritak⁸ zgradi daje dojam lakoće i snage. U unutrašnjosti

⁸ Vrsta krova od 17. stoljeća raširena u Švedskoj. Ova vrsta krova pojavljivala se na plemićkim posjedima i dvorcima, kao znak da je imanje oslobođeno poreza. Radi se o četveroslivnom krovu koji se sastoji od dva dijela, međusobno odvojenih užim horizontalnim dijelom.

je izvedeno monumentalno stubište, prvo takve vrste u Švedskoj, po uzoru na koje su izgrađena brojna druga stubišta. Zbog niza raznih okolnosti, zgrada Riddarhuset dobila je specifičnu vanjštinu, kojoj nigdje nema slične. Usprkos brojnim arhitektima, ili možda zahvaljujući njima, Riddarhuset je postala jedna od najljepših građevina, jasnog pročelja i osobito istančanih proporcija.

Mnogi su švedski plemići angažirali Jeana De la Valléea, najviše Magnus Gabriel De la Gardie. Za njega je, između ostalog, 1666. godine izgrađena palača Mariedal u pokrajini Västergötland. Vjerojatno je Jean De la Vallée oblikovao pročelje u vlastitoj interpretaciji nizozemsko-francuskog stila s pilastrima velikog reda kao istaknutom karakteristikom. Francuski tip tlocrta Jean De la Vallée upotrebljava primjerice na pregradnji dvorca Karlsberg, započetoj 1670. godine. Francuski sistem paviljona primjenjuje na dvorcu Runsa, koji je 1660-ih godina podignut za majku Magnusa Gabriela De la Gardiea, Ebbu Brahe. Za kraljevskog rizničara Gustava Bondea podignuta je 1662. - 1673. palača Bondeska palatset u Stockholmu. Tlocrt građevine je razvedenijeg tipa kakav je Simon De la Vallée predlagao za Riddarhuset – francuskog tip, s krilima koja se iz središnjeg dijela šire na obje strane, formirajući slovo H.

Jedna od ranijih građevina inspiriranih rimskim barokom jest palača Axela Oxenstjerne u Stockholmu. Započeta je netom nakon povratka Jeana De la Valléea sa studijskog putovanja, a osnovne su joj značajke elementi stila rimskih baroknih palača, obrađeni na autorov individualan način, s većom posvećenošću dekorativnosti nego što je bilo uobičajeno u Rimu.

1671. godine Jean De la Vallée postaje gradonačelnik Stockholma, zbog čega je njegova umjetnička aktivnost smanjena. 1692. godine dobio je plemićku titulu kao zahvalu za doprinos na polju arhitekture i švedske administracije.

Sakralna arhitektura Jeana De la Valléea i njezina važnost

Jean De la Vallée uveo je centralni tlocrt u švedsku sakralnu arhitekturu. Ono po čemu se ove crkve razlikuju od longitudinalnih jest da nemaju određeno usmjerenje, nego u tlocrtu imaju oblik jednakokračnog grčkog križa ili nekog drugog oblika temeljenog na krugu, često oktogona. S teološkog gledišta ovaj je tlocrtni oblik u Sjevernoj Europi proizašao iz strogih zahtjeva reformacije prema kojima su se svi liturgijski obredi trebali održavati u središtu. Prva crkva centralnog tlocrta u Švedskoj jest Katarina kyrka (Katarinina crkva) u Stockholmu, koju je 1656. projektirao Jean De la Vallée. Izgradnja je trajala kroz 17. stoljeće tijekom kojeg je došlo i do izmjena. Prvenstveno se kupola razlikuje od izvornog projekta. Osnovni oblik

tlocrta je grčki križ. Jean De la Vallée zamislio je oltar u središtu križa, no ovaj je prijedlog naišao na jake proteste u župi. Oltar je tako tradicionalno smješten u istočni dio crkve. Izvedba pročelja crkve je bila planirana u fasadnoj opeci s arhitektonskom artikulacijom od pješčenjaka. Prema rimskim uzorima kupola je smještena iznad središta križa, dok se oblikovanje krova, kao što je zabilježeno na bakrorezima iz tog vremena, temelji na francuskim uzorima.

I crkva Hedvige Eleonore u Stockholmu ima centralan tlocrt. U ovom je slučaju izabran oktagon, koji se odražava i u interijeru i u eksterijeru. Kada je Jean De la Vallée umro, crkva, čija je izgradnja započeta oko 1656., ostala je nedovršena i bez krova. Sadašnja kupola djelo je F.W. Scholanderu iz 1860-ih godina. Upečatljivi vanjski zidovi u potpunosti su prekriveni rustikom izvedenom od uglačane opeke.

Po uzoru na ove dvije prve centralne crkve izgrađene su brojne druge crkve u Švedskoj. Mnoge drvene crkve karolinskog razdoblja imaju centralan tlocrt, a većina tadašnjih arhitekata barem je jednom u svom opusu koristila ovaj tip tlocrta. Tlocrt i pročelja Katarinine crkve bila su izravan uzor zetu Jeana De la Valléea, Matthiasu Speiheru, za crkvu na stockholmskom otoku Kungsholmu (Kungsholms kyrka), koja je nešto jednostavnija. U gradu Karlskrona podignuta je, moguće prema nacrtima Erika Dahlberga, admiralitetska crkva Ulrike Pie. Crkva je drvena, s tlocrtom grčkog križa i pročeljima koja imitiraju arhitektonske elemente kamenih građevina. Posvećena je 1685. i najveća je drvena crkva u Švedskoj. I Tessin stariji i mlađi su se, kao što ćemo vidjeti, priklonili principima centralnosti u sakralnoj arhitekturi.

Nicodemus Tessin stariji, 1651. - 1681.

Najznačajniji za arhitekturu švedskog baroka bili su Jean De la Vallée i Nicodemus Tessin stariji. Nicodemus Tessin st. rođen je u njemačkom Stralsundu, a službu u Švedskoj dobiva 1636., na mjestu fortifikacijskog inženjera i urbanista. Ubrzo ga zamjećuje Axel Oxenstierna i 1640. ga angažira. Tijekom sljedećeg desetljeća bio je zadužen za gradnju dvoraca Tidö i Fiholm i pregradnju crkve Jäders kyrka. Njegovi prvi radovi vezani su, dakle, uz Simona De la Valléea, nakon čije smrti dobiva nadzor nad gradnjom vezanom uz Oxenstiernu. Tako je Tessin došao u kontakt i s njemačko-nizozemskom arhitekturom i s francuskim principima adicije koje je uveo Simon De la Vallée. 1646. godine postaje punopravni kraljevski arhitekt, a od 1651. do 1653. odlazi na studijsko putovanje u Njemačku i Italiju, pod pokroviteljstvom kraljice Kristine.

Tessin stariji dobivao je mnoge projekte, naročito za mnoge novoobogaćene generale. Njegova je djelatnost bila jako velika. 1661. postaje gradski arhitekt Stockholma, prvi kojemu je dodijeljena ta služba. Dvije godine kasnije nasljeđuje Jeana De la Valléea na mjestu voditelja izgradnje stockholmskog dvorca. Budući da se De la Vallée u starijoj dobi sve više posvećivao administraciji, većina izgradnje u Stockholmu dodijeljena je Tessinu. Tessin stariji dobio je 1674. plemićku titulu. Bio je drugi umjetnik kojemu je dodijeljena plemićka titula; prvi je bio Ehrenstrahl.

Većinu privatnih narudžbi koje dobiva, Tessin stariji gradi stilom koji objedinjuje nizozemski paladijanizam i jezik oblika rimskog baroka. Pročelja su podignuta prema klasičnim uzorima, ali s individualnim tretmanom koji njihovoj površini daje dinamičan dojam. Živahnost je, međutim, velikim umijećem ujednačena s ozbiljnošću koju isijavaju pilastri velikog reda. Ove velike građevine oblikovane su prema francuskom tipu tlocrta koji je uveo Simon De la Vallée.

Dobro očuvani primjer arhitekture palača Tessina starijeg jest palača Seveda Bååta u Stockholmu (sada zgrada Slobodnih zidara), podignuta 1669. godine. Njezina tri krila ujedinjena su u veličanstvenu cjelinu pilastrima koji se protežu duž svih dijelova pročelja. Istak kojim završava središnji dio izveden je kao produžetak arhitektonske artikulacije pročelja i djeluje kao da se izdiže iz krova. Ulična pročelja bočnih krila zaključena su snažnim zabatima koji se protežu čitavom njihovom širinom. Tessin je općenito posebnu važnost pridavao izvedbi krova.

Od brojnih ladanjskih dvoraca koje je Tessin stariji podigao treba spomenuti Mälsåker u pokrajini Södermanland i Sjöö u pokrajini Uppland, oba uz jezero Mälaren. Dvorac Mälsåker, započet za Gustafa Soopa 1672. godine, izgrađen je u obliku slova H (slika str. 198). Na strani koja gleda na jezero, rustika donjeg dijela suprotstavlja se čistoj zidnoj plohi gornjih etaža; ugaona rustika na krilima i bogato oblikovan središnji dio čine kontrast. Monumentalno slobodnostojeće stubište vodi do portala. Kod dvorca Sjöö, podignutog za Johana Gabriela Stenbocka 1670-ih, Tessin se koristi jednostavnijim načinima kako bi postigao harmoničnu arhitekturu. Dominiraju kubična forma i snažan krov građevine.

U nekim djelima unutar opusa težište Tessina starijeg više su bili rimski uzori. Stara zgrada Riksbankes na trgu Järntorg u Stockholmu podignuta je u razdoblju od 1666. do 1682. po uzoru na rimske privatne palače (slika str. 168). Rusticirani detalji prizemne etaže, istaknut značaj prve etaže i snažni krov isijavaju težinu i ozbiljnost.

Ovaj uzorak Tessin stariji upotrebljavao je kao temelj i u manjim zgradama u Stockholmu, gdje veličina zemljišta nije dopuštala velike građevine. Međutim, važno

odstupanje od talijanskih uzora kod Tessina starijeg je, kao uostalom i kod Jeana De la Valléea, veća naglašenost vertikalnosti kod građevina. Zahvaljujući tome, građevine ove dvojice arhitekata rijetko djeluju kao zatvoreni kubusi, već više odaju dojam lakoće i poništenja težine materijala.

Talijanski uzori prisutni su i Tessinovo najvećoj crkvi, Kalmarskoj katedrali, čija je izgradnja započeta 1660. godine. Crkva se može okarakterizirati kao pokušaj ujedinjavanja ideja longitudinalne i centralne crkve. Veliko i jednostavno svetište ima snažno obilježje longitudinalne osi koja je prekinuta kratkim krakovima križa koji ponajviše podsjećaju na kapele. Vijenac koji se proteže duž cijele prostorije daje unutrašnjosti jedinstvo. Vanjština je u svojim detaljima direktno inspirirana talijanskim uzorima. Potpuno nalik Tessinu jest, međutim, smještanje glavnog pročelja na jednu od bočnih strana. Kraće strane završene su apsidama. Kao i dvorac Drottningholm, Kalmarska katedrala daje dojam aditivnosti, naročito zbog ugaonih tornjeva umetnutih u kutove glavnog pročelja. Za razliku od svojih rimskih uzora, katedrala u Kalmaru nije zamišljena s kupolom.

Dvorac Drottningholm

Dvorac Drottningholm u okolini Stockholma najveličanstveniji je primjer arhitekture karolinskog razdoblja u Švedskoj. Ime potječe od starije dvoetažne građevine koju je vjerojatno po nalogu Johana III. Wilhelm Boy podigao za Katarinu Jagelović. Hedviga Eleonora kupila je dvorac od Magnusa Gabriela De la Gardiea 1661. godine. Iste je godine dvorac izgorio; sljedeće godine Tessin stariji dobio je od obudovjele kraljice zadatak projektirati novi dvorac. Današnja građevina podignuta je za njegovog života. Nakon smrti Tessina starijeg 1681., posao preuzima Tessin mlađi, čiji su najveći samostalni projekti na dvorcu oblikovanje bogatog uređenja unutrašnjosti 1680-ih i uređenje perivoja. Danas je dvorac Drottningholm najbolji primjer barokne građevine čije oblikovanje odgovara ceremonijalnim zahtjevima europskog apsolutizma, gdje se opstanak i napredak monarhije iskazuju u vrsti tlocrta, rasporedu prostorija i dekoracijama.

Raspored dvorca Drottningholm izveden je prema francuskom tipu sistema paviljona, u kojem se dijelovi građevine dodaju na druge dijelove. Centralni dio građevine je troetažni pravokutnik s kojim su paviljoni povezani ispočetka prizemnim galerijama koje uokviruju dva unutrašnja dvorišta. Na krajevima dvorca nalaze se dvije kružne građevine. Sjevernu, u kojoj se nalazi kapela dvorca, dovršio je Tessin mlađi. Oblikovanje pročelja dvorca odražava odnos Tessina starijeg prema suvremenoj europskoj baroknoj arhitekturi; odabrao je sjediniti talijanske, francuske i nizozemske uzore u osobni doživljaj baroknog klasicizma. Stroga

veličina rimske barokne arhitekture spojena je s veličanstvenošću inspiriranom francuskim uzorima. Preveliki horizontalni privid zaustavljaju pilastri velikog reda. Središnji dio dvorišnog pročelja istupa sa svoja tri lučno zaključena otvora koje povezuje snažan vijenac, niše u zidanim dijelovima predviđenim za skulpture i okrunjeni zaključak. Strana koja gleda na jezero, izvorno glavno pročelje, diči se portalom čiji dupli stupovi nose balkon s prozorom zaključenim zabatom. Skulpturalno oblikovanje arhitekture dvorca u početku je još više dolazilo do izražaja kroz izvorni odabir boja. Zidne plohe bile su obojane ružičastom, a arhitektonska artikulacija sivom bojom.

Čitavim se dvorcem uzdiže monumentalno stubište, arhitektonsko, ali ne i ceremonijalno središte dvorca. Stubište počinje na strani okrenutoj jezeru, s koje se u dva kraka proteže do dvorišne strane, odakle se jednokrako stubište na visini polovice kata dijeli u monumentalno dvokrako stubište. Imponirajući učinak stubišta povećavaju bogate štukature Carla i Giovannija Carovea. Quadrature Johana Sylviusa otvaraju prostoriju: likovi na balustradama promatraju posjetitelja i čine prijelaz prema naslikanim prostorima u pozadini. Nicolaes Millich oblikovao je galeriju kipova na kojima posjetitelj može odmoriti pogled. Unutrašnjost lanterne Ehrenstrahl je oslikao u čast pokroviteljice dvorca, Hedvige Eleonore. Rezultat je nenadmašiva cjelina u kojoj se tri umjetnosti – arhitektura, kiparstvo i slikarstvo stapaju u nerazdvojnu sintezu.

Krajem 1660-ih uređena je svečana paradna kraljevska odaja koja je bila središte apsolutističke monarhije i reprezentativno mjesto tradicije kraljevstva, kneževog legitimnog prava na krunu i očuvanja kraljevske obitelji. Ova je ideja uobličena u Francuskoj gdje su kraljevske odaje imale najveće značenje u dvorskom ceremonijalu. Odaja u dvorcu Drottningholm bogato je dekorirana. U alegorijskim prikazima na stropu i zidovima Ehrenstahl je uprizorio brak Karla X. Gustava i Hedvige Eleonore te odgoj Karla XI.

Preostali bogati dekorativni program pretežno je dodan tijekom 1680-ih godina. Dvije najgornje etaže obilježene su alegorijskim uprizorenjima koja slave monarhiju i junačke pothvate Karla X. Gustava i Karla XI., a djelo su najboljih umjetnika toga vremena. Na dvjema velikim galerijama prikazani su švedski vojni uspjesi. U donjoj galeriji na prvom katu prikazani su poljski i danski vojni pohodi Karla X. Gustava. Naslikao ih je Johan Philip Lemke prema predlošku Erika Dahlberga. Dekorativni stropni oslik izveo je Evrard Chauveau. U galeriji drugog kata na zidnom su osliku prikazani motivi iz danskog rata Karla XI., a na stropu je Johan Sylvius, prema predlošku koji je razradio Tessin mlađi, naslikao veliku alegoriju „Pobjede vrline nad porokom“. Naslikanu arhitektonsku artikulaciju svečane

dvorane izveo je Sylvius netom prije smrti 1695., a dovršio ju je Chauveau uprizorenjem Olimpijskih bogova.

Kapela dvorca smještena je u sjeverni kružni paviljon. Kupola je položena na tambur rastvoren prozorima, koji zajedno s lanternom daje bogato gornje osvjetljenje koje se stapa sa svjetlošću prozora donjih dvaju katova crkve. Unutrašnjost dvorske kapele dvorca Drottningholm obilježena je korintskim pilastrima velikog reda objedinjenih vijencem. Usprkos brojnim otvorima, kapela dvorca odaje dojam zatvorenosti i cjelovitosti.

Dvorac Drottningholm svojom arhitekturom i unutrašnjim uređenjem, svojim oslikom i dekoracijom čini umjetnički vrhunac švedskog baroka. Unatoč kasnijim zahvatima, dvorac Drottningholm pokazuje kako su se političke ideje i umjetničke težnje uspjele ujediniti i rezultirati veličanstvenom cjelinom.

Carl Gustav Wrangel i dvorac Skokloster

Carl Gustav Wrangel bio je jedan od velikih moćnika karolinskog razdoblja u Švedskoj. Bio je jedan od najuspješnijih generala tijekom Tridesetogodišnjeg rata i poput svojih brojnih kolega domogao se velikog ratnog plijena. Od 1650-ih imao je mnoge visoke administrativne položaje i kako bi istaknuo svoj društveni status podignuo je raskošnu palaču u Stockholmu i brojne ladanjske dvorce. Gradnja Wrangelske palače na stockholmskom otoku Riddarholmenu, danas sjedište Visokog područnog suda *Svea hovrätt*, započeta je oko 1652. godine. Ova velika građevina imala je bogato arhitektonsko oblikovanje s brojnim detaljima i dominantnim kulama, a uz obalu jezera Mälaren nalazio se privatan ladanjski dvorac - *sjögård*. Skupocjeno barokno uređenje kao i veći dijelovi eksterijera palače uništeni su u kasnijim požarima.

Wrangelov dvorac Gripenberg u pokrajini Småland, građen od 1661. do 1666., najveći je sačuvani drveni karolinski dvor u Švedskoj i sve do danas stoji pretežno nepromijenjen, sa svojim kubičnim ugaonim tornjevima i visokim krovom. Kao i u slučaju već spomenute admiralitetske crkve u Karlskroni, izvedba pročelja oponaša arhitekturu u kamenu.

Dvorac Skokloster u pokrajini Uppland poseban je dio karolinske umjetnosti. Bio je najveća privatna građevina toga doba. Zahvaljujući dobro očuvanoj unutrašnjosti, dvorac Skokloster danas je najbolji primjer velikaškog dvora 17. stoljeća. Čini se da je na arhitekturu utjecao naručiteljev strogi ukus. Ova kubična građevina, s čitavim pročeljima izvedenim u rustici, s ugaonim kulama i strogim proporcijama, nema u sebi nimalo francuske otvorenosti. Ovakve zatvorene forme pojavljuju se u talijanskoj stambenoj arhitekturi, kao i u arhitekturi njemačkih dvoraca. Stariji jezik arhitekture posljedica je i poodmakle dobi arhitekta Caspara

Vogela u trenutku kada je Wrangel počeo planirati gradnju dvorca. Vogel je bio iz Erfurta u Njemačkoj, a Wrangel ga je već ranije angažirao za svoje narudžbe u Pomeraniji na početku 1650-ih. Skokloster je rezultat projekta nastalog „za pisaćim stolom“ arhitekta koji nikada nije bio na gradilištu, što objašnjava nedostatak komunikacije između dvorca i prirode koja ga okružuje. Kasnije je dvorac ipak dobio modernije detalje zahvaljujući Tessinu mlađem.

Rastrošnost očita u bogatom uređenju dvorca odražava tadašnji način života visokog plemstva na koji je utjecao život u kraljevskim dvorcima. Središnja prostorija u dvorcu Skokloster jest Kungssalen (kraljevska dvorana) na prvom katu, s bogato dekoriranom i djelomično oslikanom štukaturom na stropu i podom izvedenim u vapnencu. Na zidovima se između ostalih nalaze i konjanički porteri trojice švedskih kraljeva imena Karl (Karl X. Gustav, Karl XI. i Karl XII.), zvanih i tri Karla. Na suprotnim stranama dvorane nalaze se grofove i grofičine odaje. Njihova središta su spavaće odaje, sa štukaturama s monogramima vlasnika. Ove tri prostorije najotmjenije su u dvorcu i najbogatije su dekorirane. Druge prostorije imaju primjerice grisaille tabulate koji oponašaju skupocjene štukature ostalih stropova.

Činjenica da je Skokloster i njegovo unutrašnje uređenje rano postao fideikomis⁹ i što od 1967. u cijelosti pripada državi, čini ga jedinstvenim. Sačuvani su svi sedamnaestostoljetni detalji. Tkanine i namještaj, knjižnica i oružarnica, sve to čini Skokloster jedinstvenim dokumentom od najvećeg umjetničkog i kulturno-povijesnog značenja.

Sätesgård – plemićki dvor karolinskog doba

U drugoj polovici 17. stoljeća podignuto je mnogo manjih gospodskih dvorova, samo u okrugu Kronobergs län više od dvije stotine. Imena njihovih arhitekata rijetko su nam poznata. Uglavnom su se sastojali od više zgrada različitih funkcija. Glavna zgrada s krilima, ponekad čak i s tri para, tvorila je zajedno s ogradom ili plotom zatvorenu cjelinu koja je mogla biti oblikovana na različite načine. Od građevnih materijala je prevladavalo drvo i u većini slučajeva su zgrade bojane crvenom bojom dobivenom iz bogatih rudnika bakra u gradu Falun. Ovi dvorovi su većinom prilično mali, s čistim pročeljima, ponekad razvedenim zabatom ili izbočenom salom na vrtnoj strani. Najuobičajeniji tip krova je tzv. *säteritak*: dvije strehe međusobno odvojene tankom vodoravnom zidnom plohom. Krov je tipično švedski i na neki način je simbol arhitekture tog vremena. Oblikovan je prema talijanskim lanternama. U početku je nazivan „talijanskim krovom“. Mnogi karolinski dvorovi su sačuvani, ali većina s

⁹ imovina koja po volji osnivača neotuđivo ostaje u nekoj obitelji na uživanje; povjerbina (<http://hjp.novi-liber.hr/index.php?show=search>)

kasnijim promjenama. Izvorna drvena konstrukcija je često prekrivana uspravnim panelima, što je posljedica kako oštre klime tako i promijenjenog ukusa. Novi praktični zahtjevi kasnijeg vremena su uglavnom uzrokovali izmjene gospodarskih zgrada.



3.3. Juryens utlåtande

JURYNS UTLÅTANDE

INKLUSIVE BESLUT OCH MOTIVERINGAR



GREVEGÅRDSSKOLAN – PROJEKTTÄVLING
Nybyggnad av F – 9 skola, idrottshall och
förskola för 5 avdelningar

INNEHÅLL	
KORTFATTAD BESKRIVNING AV TÄVLINGENS SYFTE	sid 3
JURYNS ARBETE	sid 3
JURYNS BESLUT	sid 4
BEDÖMNING, JURYNS MOTIVERING	
Tävlingsförslag med motto MÅNGSIDA	sid 5
Tävlingsförslag med motto SAMSPEL	sid 7
Tävlingsförslag med motto GRÖNAVÅGEN	sid 9
Tävlingsförslag med motto KUNSKAPSPARKEN	sid 11
Juryns underskrifter	sid 13
Bilaga 1	
SEPARAT PROTOKOLL: BRYTNING AV NAMNSEDLAR	



KORTFATTAD BESKRIVNING AV TÄVLINGENS SYFTE

Tävlingens syfte

Göteborgs stad, Lokalförvaltningen arrangerar tillsammans med Sveriges Arkitekter en inbjuden projekttävling för utformning av en ny skola för årskurserna F – 9 samt en förskola på den plats där det tidigare funnits en skola, Grevegårdsskolan, som rivits.

Tävlingens syfte är att finna en lösning på hur en ny skola med tillhörande idrottshall samt en förskola ska lokaliseras, utformas, samordnas och gestaltas inom samma fastighet.

Tävlingens syfte är också att upphandla arkitekttjänst för det fortsatta uppdraget att projektera arkitekthandlingar för F – 9 skolan. Det fortsatta uppdraget kan även innebära projektering av idrottshall respektive förskola.

JURYNS ARBETE

Allmänt omdöme

Riktlinjer för bedömning

Riktlinjer för juryns bedömning av de fyra tävlingsförslagen har varit de förutsättningar och krav som ställts i Tävlingsprogram för Grevegårdsskolan – Projekttävling daterat 2013-09-25 under avsnitt 3. Förutsättningar, 4. Tävlingsuppgiften med underrubriker 4.1 Uppgiftens delar och 4.2 Lokalprogram redovisande ytor och samband samt övriga krav enligt avsnitt 5.

Tävlingstekniska bestämmelser.

Tävlingsuppgiften har varit att inom befintlig fastighet, enligt gällande stadsplanebestämmelser och i tävlingsprogrammet angivna lokalbehov för de olika verksamheterna föreslå bästa lösning med avseende på byggnadernas lokalisering på tomten, samverkan med trafik, logistik och utemiljö, samordning mellan byggnader och verksamheter samt gestaltning, utformning och organisation.



Tävlingsuppgiften har varit uppdelad i fem bedömningsområden med uttalade krav på funktion där de tävlande ska visa på att förslaget uppfyller de krav som ställts inom respektive bedömningsområde.

Generella synpunkter på de fem bedömningsområdena

Trafiklösning och logistik

Förslagen ska visa att angöring, leveranser, parkering för bil, mopeder och cyklar, hämta&lämna och gång- och cykeltrafik kan ske på ett funktionellt och trafiksäkert sätt samt att det är lätt identifiera verksamhetens olika entréer.

Byggnadsetapper

Förslagen ska visa att det går att bygga projektet i två eller flera etapper.

Verksamhetssamband

Förslagen ska visa att i programmet angivna verksamhetssamband kan fungera i rum och över tid.

Gestaltning skola respektive förskola

Förslagen ska visa att byggnaderna är en tillgång för alla i närområdet, att man kan förstå att det är en förskola/skola samt att byggnaderna samverkar med utemiljön.

Utemiljön

Förslagen ska visa att utemiljön fungerar för projektets olika verksamheter och att utemiljön upplevs trygg, tillgänglig och säker. Utemiljön ska inbjudas till aktivitet alla årstider.

Juryens arbete

Juryn har träffats sex gånger. Juryn har bestått av sex arkitekter och två pedagoger. Vid första mötet presenterades samtliga förslag översiktligt och juryns medlemmar bekantade sig med förslagens innehåll, hur förslagen var presenterade och hur de olika bedömningsområdena var presenterade.

På de nästföljande fyra mötena bedömdes de fem bedömningsområdena ett i taget (på första mötet bedömdes två områden) utifrån kraven i programmet och juryns synpunkter sammanställdes. Därefter rangordnades förslagen inom respektive bedömningsområde.



Vid sista mötet granskades de tidigare gjorda bedömningarna och en slutlig bedömning och rangordning gjordes av respektive förslags sammantagna lösning.

JURYNS BESLUT

Rangordning

Juryen har i sitt arbete konstaterat att samtliga tävlande uppfyllt kraven i tävlingsprogrammet vad gäller redovisning och innehåll. Mindre avvikelser gällande innehållet finns för några av förslagen men juryn har bedömt att dessa avvikelser inte är av den karaktär eller omfattning att de är grund för att utesluta förslagen från bedömning.

Den individuella bedömningen, som ligger till grund för rangordningen, med motiveringar, kommentarer och klargöranden för respektive förslag, finns redovisad under ”Juryns motivering” i sammanställningen av bedömningen av respektive förslag och ingår i detta utlåtande.

Juryen rangordnar förslagen enligt följande.

- Nr 1 Förslag med motto MÅNGSIDA
- Nr 2 Förslag med motto SAMSPEL
- Nr 3 Förslag med motto GRÖNA VÅGEN
- Nr 4 Förslag med motto KUNSKAPSPARKEN

Endast förslaget med motto MÅNGSIDA innehåller kvaliteter inom samtliga bedömningsområden som medger en direkt vidareutveckling av förslaget med bibehållen huvudidé.

Rekommendation

Juryen rekommenderar arrangören av tävlingen att genomföra förhandling med förslagsställare till förslag med motto MÅNGSIDA.

Underlaget för upphandlingen och projekteringen ska vara det vinnande förslagets övergripande idé och utformning.



TÄVLINGSFÖRSLAG MED MOTTO MÅNGSIDA (sid 5 - 6)

BEDÖMNING, JURYNS MOTIVERING

Juryns motivering

Ett förslag med en stark, bärande idé.

Idén är väl genomförd och ger en tydligt avläsbar struktur med fina uterum, goda samband såväl inom byggnaden som mellan ute och inne.

Förslaget visar en välkomnande entré som inbjuder stadsdelens invånare både under och efter skoltid.

Den föreslagna strukturen medger vidareutveckling och förändringar under det fortsatta arbetet med att utforma skolan till en kreativ, modern och hållbar skola som blir en tillgång i området.

BEDÖMNINGSSOMRÅDEN

a) Trafiklösningar och logistik

I förslaget redovisas en samlad angöring som har god kontakt med huvudentrén utan att dominera entrésituationen.

Skolans huvudentré samt några av de övriga entréerna annonseras tydligt från angöringen. Endast en in- och utfart till samlad angöring/parkering nära vägkorsningen gör att körtrafiken blir väl åtskild från cyklar och gående vilket minskar risk för olyckor. Läget på infarten tillangöring/parkering minimerar störningar för bostadshusen vid Kråkbärgsgatan.

Angöring/parkering har en tydlig och lättförståelig utformning.



Inom angöring/parkering finns risk för problem när många föräldrar lämnar samtidigt som det kommer leveranser. Det är också en risk att flödet av person- och leveransfordon passerar bilar som backar ut från p-platser.

Antalet p-platser och korttidsplatser är tillräckligt många. Vid parkering måste man på väg till skolan passera körande bilar. Avstånd HK-platser till skolan är cirka 35 m.

Tillräckligt antal platser finns för cyklar och mopeder och platsen är, liksom angöringen, väl anpassad till förslaget huvudidé.

Förslaget bör kunna justeras för att minska befarade risker och störningar, samtidigt som man kan behålla den samlade lösningen.

b) Byggnadsetapper

Den etappvisa utbyggnaden är tydligt redovisad, funktionell och stödjer verksamheten över tid.

c) Verksamhetssamband

I förslaget redovisas en samlad lösning för skolan med verksamheterna fördelade i de tre byggnadskropparna på ett tydligt sätt. LOA är större än programmets LOA.

Lösningen är kompakt och logisk och ger korta kommunikationsvägar.

Byggnad C är en ren undervisningsbyggnad, men med några lokaler i entréplan mot entréytan som ingår i kulturskolans och fritidsgårdens verksamhet.

Kulturskolans och fritidsgårdens lokaler är väl samlade på entréplan i och omkring det sammanbindande entrétråket. Dessa lokaler kan användas separat eller flera i taget när resten av skolan är stängd.



Det är möjligt att inom den övergripande organisationen hitta nya placeringar av verksamheter. En punkt, som förmodligen behöver studeras, är de yngre skolbarnens samband med utemiljön.

d) Gestaltning

Förslaget har en väl sammanhållen gestaltning som signalerar offentlig byggnad med en välkomnande entré och entrétorg. Volymuppbyggnaden är varierad och samspelar med landskapsbilden och ger fina rumsbildningar på tomten. Skolan inbjuder till att undersökas och besökas.

Begränsningarna i stadsplanen har hanterats med en indragen översta våning på hus C som ger nätta byggnadsvolymer utan invändiga konsekvenser för rumsvolymer. Den indragna bottenvåningen på hus C lättar också upp volymen och ger en yta under tak ut mot den öppna skolgården. De delvis gemensamma och öppna ytorna på bottenvåningen i hus C får solavskärmning och ett naturligt samband med skolgården utanför.

Volymernas utformning ger goda möjligheter till direkt dagsljus till arbetslokaler.

Takens lutningar och väderstreck medger montering av solceller.

Vid en vidareutveckling av förslaget bör fasadmateriäl och/eller kulör bearbetas för att erhålla en fasad med mindre risk för skadegörelse, mindre underhåll samt en tydligare karaktär.

e) Utemiljö förskole- och skolgård

Förslagets disposition av utemiljön uppfyller programmets krav på innehåll och funktioner.

Lösningen är konsekvent och visar på de olika aktiviteternas organisation i rummet utan att gå in på detaljer. Utemiljön är trygg då det inte finns några skymda horn eller prang. Lösningen ger öppna vinklar mellan huskropparna som medger uppsikt inifrån. Byggnaden bildar flera sammanhängande uterum med både intimitet och möjlighet till överblick.



Med få entréer och en tydlig idé om hur man rör sig till och från förskolan/skolan samt stora sammanhängande markytor blir det lätt att komma till byggnaderna för alla och lätt att sköta marken under alla årstider. Förskolans uteyta är placerad i bra väderstreck.

Atriumgården i hus C blir en tillgång för utemiljön för barn som vill få möjlighet till en lugn plats utomhus samt ger ljusinsläpp och minskar gränsen mellan ute och inne.

Fotbollsplanen har inordnats i en helhetsgestaltning, där planens riktning bestämts av husfasadernas ytterkonturer på ett inte helt övertygande sätt. Vistelseytan och ytan för fri lek har begränsats på ett till synes onödigt sätt. Fotbollsplanen och lekomradet borde studeras vidare.

Delar av ytan för fri lek är placerad norr om byggnaderna, i skuggläge. De lekarrangemang som är redovisade kunde ha placerats längre mot norr för att komma ut ur byggnadernas skugga.



3.4. Jury's utlåtande - översättning IZVJEŠTAJ OCJENJIVAČKOG SUDA SA ZAKLJUČKOM I OBRAZLOŽENJEM



ŠKOLA GREVEGÅRDSSKOLAN – PROJEKTNi NATJEČAJ

Izgradnja osnovne škole 1+9, sportske dvorane i predškolske ustanove s 5
odjeljenja



SADRŽAJ

KRATAK OPIS SVRHE NATJEČAJA	str. 3
RAD OCJENJIVAČKOG SUDA	str. 3
ZAKLJUČAK OCJENJIVAČKOG SUDA	str. 4
OCJENA I OBRAZLOŽENJE OCJENJIVAČKOG SUDA	
Natječajni projekt s nazivom MÅNGSIDA	str. 5
Natječajni projekt s nazivom SAMPEL	str. 7
Natječajni projekt s nazivom GRÖNA VÅGEN	str. 9
Natječajni projekt s nazivom KUNSKAPSPARKEN	str. 11
Potpis članova Ocjenjivačkog suda	str. 13
Dodatak 1	
ZASEBNI PROTOKOL: DODJELA POKRIVNIH BROJEVA	



KRATAK OPIS SVRHE NATJEČAJA

Svrha natječaja

Gradska uprava grada Göteborga zajedno sa švedskom udrugom arhitekata *Sveriges Arkitekter* raspisuje pozivni natječaj za projekt izgradnje nove osnovne škole za predškolski razred i 9 školskih razreda te predškolske ustanove na mjestu srušene škole Grevegårdskolan.

Svrha natječaja je pronaći rješenje koje će smjestiti novu školu s pripadajućom sportskom dvoranom te predškolsku ustanovu unutar iste zgrade te iste oblikovati, prilagoditi i uskladiti.

Svrha natječaja je također otkup arhitektonskih usluga za daljnji zadatak projektiranja arhitektonske dokumentacije za osnovnu školu s predškolskim razredom. Daljnji zadatak može obuhvaćati i projektiranje sportske dvorane te predškolske ustanove.

RAD OCJENJIVAČKOG SUDA

Opće mišljenje

Smjernice za ocjenjivanje

Smjernice Ocjenjivačkog suda prilikom ocjenjivanja četiriju natječajnih prijedloga bili su uvjeti i zahtjevi postavljeni u Natječaju za školu Grevegårdsskolan – Projektni natječaj datiran 25.09.2013. pod člankom 3. Uvjeti, 4. Natječajni zadaci s podčlancima 4.1 Dijelovi zadatka i 4.2 Prostorni program i povezanost s navedenim površinama i preostali zahtjevi prema članku 5. Tehničke odrednice natječaja.

Natječajni zadatak je bio unutar postojeće zgrade, a u skladu s odredbama važećeg urbanističkog plana i u natječaju navedenim potrebama za prostorijama za različite djelatnosti, predložiti najbolje rješenje s obzirom na smještaj zgrade na zemljištu, usklađenost s prometom, opskrbu i okolinu, usklađenost zgrada s namjenom te oblikovanje, izvedbu i organizaciju.



Natječajni zadatak je bio podijeljen u pet područja ocjenjivanja s jasno iskazanim funkcionalnim zahtjevima, u kojima su natjecatelji trebali pokazati da njihov natječajni prijedlog ispunjava zahtjeve postavljene unutar svakog područja ocjenjivanja.

Općenite odrednice pet područja ocjenjivanja

Prometno rješenje i opskrba

Iz prijedloga treba biti jasno da se prilaz, dostava, parkiranje za automobile, mopede i bicikle, kratko zaustavljanje te pješački i biciklistički promet mogu odvijati na funkcionalan i prometno siguran način te da je s lakoćom moguće razlučiti različite ulaze u ustanovu.

Etape gradnje

Iz prijedloga treba biti jasno da je izgradnja projekta moguća u dvije ili više etapa.

Funkcionalna povezanost

Iz prijedloga treba biti jasno da funkcionalna povezanost prikazana u projektu može funkcionirati u prostoru i vremenu.

Oblikovanje škole i predškolske ustanove

Iz prijedloga treba biti jasno da su zgrade pristupačne svima u blizini, da se radi o predškolskoj ustanovi/školi te da su zgrade usklađene s okolinom.

Okolina

Iz prijedloga treba biti jasno da okolina odgovara različitim funkcijama projekta i da se ista doživljava kao sigurna, pristupačna i zaštićena. Okolina treba pozivati na aktivnosti tijekom svih godišnjih doba.

Rad Ocjenjivačkog suda

Ocjenjivački sud se sastao šest puta. Ocjenjivački je sud bio sastavljen od šest arhitekata i dva pedagoga. Na prvoj sjednici su pregledno predstavljene svi radovi i članovi Ocjenjivačkog suda su se upoznali sa sadržajem projekata, načinom na koji su prezentirani i načinom na koji su izložena različita područja ocjenjivanja.

Na sljedeće četiri sjednice je svako od pet područja ocjenjivanja pojedinačno razmatrano (na prvoj sjednici su razmotrena dva), polazeći od programskih zahtjeva te su zapisani stavovi Ocjenjivačkog suda. Na posljednjoj sjednici su projekti rangirani prema ukupnom rezultatu.



ZAKLJUČAK OCJENJIVAČKOG SUDA

Poredak radova

Ocjenjivački sud je kroz svoj rad došao do zaključka da su svi natjecatelji ispunili zahtjeve natječajnog projekta koji se odnose na investicijski okvir i sadržaj. Kod nekih radova postoje manja odstupanja na području sadržaja, ali je Ocjenjivački sud zaključio da ova odstupanja nisu, ni prema značaju ni prema opsegu, razlog da se radovi isključe iz ocjenjivanja.

Individualna ocjena, koja je temelj rangiranja, s objašnjenjem, komentarima i obrazloženjem za svaki rad, izložena je pod „Obrazloženje Ocjenjivačkog suda“, unutar ocjene pojedinog rada i čini sastavni dio ove izjave.

Ocjenjivački sud rangirao je radove na sljedeći način.

- Br. 1 Rad s nazivom MÅNGSIDA
- Br. 2 Rad s nazivom SAMPEL
- Br. 3 Rad s nazivom GRÖNA VÅGEN
- Br. 4 Rad s nazivom KUNSKAPSPARKEN

Samo rad s nazivom MÅNGSIDA sadrži kvalitete unutar svih područja ocjenjivanja koje dozvoljavaju direktan daljni razvoj rada uz zadržanu osnovnu ideju.

Preporuka

Ocjenjivački sud preporuča raspisivaču natječaja da provede pregovore s predlagateljima rada s nazivom MÅNGSIDA.

Otkup i projektiranje trebali bi se temeljiti na općoj ideji i oblikovanju rada.



NATJEČAJNI RAD S NAZIVOM MÅNGSIDA (str. 5 - 6)

OCJENA, OBRAZLOŽENJE OCJENJIVAČKOG SUDA

Obrazloženje Ocjenjivačkog suda

Rad ima snažnu osnovnu ideju.

Ideja je dobro provedena i čini jasno čitljivu strukturu s lijepim vanjskim prostorima, dobrom povezanošću unutrašnjosti zgrade kao i vanjskih i unutarnjih prostora.

Rad prikazuje gostoljubiv ulaz koji poziva stanovnike ovog dijela grada kako tijekom tako i nakon nastave.

Predložena struktura dozvoljava daljni razvoj i promjene tijekom daljnjeg rada oblikovanja škole u kreativnu, modernu i održivu školu koja će biti od velikog značenja za područje.

PODRUČJA OCJENJIVANJA

a) Prometno rješenje i logistika

U radu se prikazuje ukupnost zaustavljanja koja ima dobar kontakt s glavnim ulazom bez da njime dominira.

Glavni školski ulaz i neki od ostalih ulaza jasno su vidljivi s površina za zaustavljanje.

Postojanjem samo jednog ulaza i izlaza na/s čitave površine za zaustavljanje/parkiranje u blizini raskrižja, odvojena su vozila od biciklista i pješaka što smanjuje rizik od nesreća. Smještaj prilaza površini za zaustavljanje/parkiranje minimalizira smetnje kućama u ulici Kråkbärgsgatan.

Površine za zaustavljanje/parkiranje oblikovane su jasno i lako razumljivo.



Kod zaustavljanja/parkiranja postoji opasnost od nastajanja problema prilikom istovremenog dolaska dostave i mnogih roditelja koji dovoze djecu. Postoji također rizik od prolaska bujice privatnih i dostavnih vozila pored automobila koji izlaze s parkirnih mjesta.

Broj parkirnih mjesta i mjesta za kratko zaustavljanje je dovoljan. Kod parkiranja je na putu do škole potrebno proći pored automobila u vožnji. Udaljenost parkirnih mjesta za osobe s invaliditetom od škole je oko 35 m.

Postoji dovoljan broj parkirnih mjesta za bicikle i mope, a položaj je, kao i zaustavljanje na njemu, dobro usklađen s glavnom idejom rada.

Rad bi se trebao moći prilagoditi tako da se smanji mogućnost od prijavljenih rizika i smetnji, a istovremeno zadrži ukupno rješenje.

b) Etape gradnje

Etapna izgradnja je jasno prikazana, funkcionalna i podložna dugoročnoj djelatnosti.

c) Funkcionalna povezanost

U radu je izneseno staloženo rješenje za školu s djelatnostima jasno podijeljenima u tri volumena. BRP javnog objekta je veća od BRP javnog objekta predviđene natječajem.

Rješenje je kompaktno i logično, s kratkim putevima komunikacije.

Zgrada C je predviđena isključivo za nastavu ali ima nekoliko prostora u prizemnoj etaži uz ulazni prostor koje spadaju u izvannastavnu djelatnost.

Prostorije za izvannastavne aktivnosti i slobodno vrijeme (*kulturskola* i *fritidsgård*) su dobro raspoređene unutar i oko povezujućeg ulaznog trakta. Mogu se upotrebljavati zasebno ili više odjednom kada je ostatak škole zatvoren.

U sveukupnoj organizaciji je moguće naći nov smještaj za djelatnosti. Točka o kojoj bi se trebalo raspraviti je povezanost mlađe školske djece s vanjskim prostorom.



d) Oblikovanje

Rad ima oblikovanje koje ukazuje na javnu građevinu s gostoljubivim ulazom i ulaznim trgom. Stupnjevanje volumena je raznovrsno, lijepo surađuje s okolišem i oblikuje lijepe prostore na zamljištu. Škola poziva da je se istraži i posjeti.

Ograničenjima uvjetovanim gradskim planom doskočeno je uvučenom posljednjom etažom na zgradi C koja čini ugodne građevne volumene bez posljedica za unutrašnje volumene. Uvučena prizemna etaža zgrade C također rasterećuje volumen i čini natkrivenu površinu rastvorenom prema školskom dvorištu. Djelomično zajedničke otvorene površine prizemne etaže zgrade C zaklonjene su od sunca i prirodno povezane sa školskim dvorištem.

Oblikovanje volumena omogućava dobar dotok dnevnog svjetla u radne prostorije.

Nagib i orijentacija krovova dozvoljavaju montažu solarnih ćelija.

U daljnjem razvoju rada treba doraditi materijal i/ili boju fasade kako bi se dobila lakše održiva fasada s manjim rizikom oštećenja i jasnijim karakterom.

e) Vanjski prostor – dvorište predškolske i školske ustanove

Raspolaganje vanjskim prostorom prikazano u radu ispunjava sadržajne i funkcionalne zahtjeve natječaja.

Rješenje je dosljedno i prikazuje organizaciju različitih aktivnosti u prostoru bez ulaženja u detalje. Vanjski prostor je siguran jer nema zaklonjenih kutaka ni uskih prolaza. Rješenje daje otvorene kuteve među dijelovima građevine što omogućava nadzor iznutra. Zgrada tvori više povezanih vanjskih prostora koji su istovremeno intimni i pregledni.

Mali broj ulaza i jasna predožba o kretanju od i do predškolske ustanove/škole te velike povezane vanjske površine čine prilaženje školi jednostavnim svima kao i održavanje terena za svih godišnjih doba. Vanjska površina predškolske ustanove dobro je orijentirana.

Atrij s vrtom u zgradi C tvori pristup vanjskom prostoru za djecu koja žele mirno vanjsko mjesto, daje dotok svjetla i ublažava granicu vanjskog i unutarnjeg prostora.



Nogometno igralište je prilagođeno cjelokupnom konceptu i njegovo usmjerenje nije na uvjerljiv način određeno vanjskim konturama glavnog pročelja. Površina za boravak i slobodnu igru je, kako se čini, nepotrebno ograničena. Nogometno igralište i prostor za igru je potrebno doraditi.

Dijelovi površine za slobodnu igru su smješteni zapadno od zgrada, u sjeni. Prikazane površine su mogle biti smještene sjevernije kako bi izašle iz sjene zgrada.

3.5. MELLAN SLOTT OCH SJÖAR – DIN SNABBGUIDE TILL MITTSKÅNE

Turen går genom bokskogar och öppna hagar, där hästar och kor betar. Över gårdsgårdar och genom blomsterängar. Förbi slott och pittoreska gårdar. Fram till insjön, som ligger spegelblank i skymningen. Perfekt för ett kvällsdopp bland näckrosor och vass.

Kör mellan slott och sjöar, mellan skogar och marker, åkrar och åar. I mellersta Skåne finns de rika slotten och de välbärgade godsena, häststuterier och lantbruk, gårdsbutiker och caféer. Mäktigt vinterlandskap (de vintrar vi har riktig vinter här i södern), vitsippor om våren, skuggiga skogsgläntor och brinnande höstfärger.

Sväng in till någon av centralorterna Höör, Hörby eller Eslöv. Höör ligger som en träffpunkt mitt i Skåne. Stenhuggeri har präglat orten sedan slutet av 1000-talet. I dag är det framförallt Höörs position som järnvägsknut, som får många från storstäderna Köpenhamn, Malmö och Lund att söka sig hit, närmare naturen. Ett av Höörs mest populära turistmål är Skånes Djurpark (världens största djurpark för nordiska djur) beläget några kilometer utanför stan. En bit utanför Eslöv ligger också Stockamöllan, en välbevarad industrimiljö, som i dag är museum. I de vackra omgivningarna hittar du både en kvarn och en kvarnsten. Här finns också kanotuthyrning, och en tur rekommenderas i Rönne å som passerar genom det lummiga området.

Mitt i Skåne ligger en av landskapets största sjöar, Ringsjön. För många framförallt känd för det årliga motionsloppet på cykel, Ringsjön runt. Men den stora sjön är framförallt ett område rikt på djur och natur. Här svävar gladorna på himlen, abborre, gädda och braxen frodas under ytan, medan rådjur och hjortar syns i skogsbrynet. Det vackraste sättet att uppleva Ringsjön är att köra väg 13 söderifrån. Då får du utsikten mot östra och västra delen av Ringsjön, med Bosjökloster som en glittrande pärla i centrum. Det gamla benediktinerklostret från 1100-talet var populärt hos dåtidens unga nunnor, som sökte sig dit från hela Norden. Men med reformationen försvann klostrets rättigheter och det övergick till att bli ett ”vanligt slott”. I dag är Bosjökloster slott och trädgårdar öppna för allmänheten och varje år anordnas populära mässor på det vackra slottsområdet, varav den mest populära är en jakt- och fiskemässa.

Det var när Skåne var danskt under medeltiden som den danska adeln fick lov att bygga sina slott på skånsk mark. Över 250 slott och borgar finns kvar i Skåne och en stor del av de mest välbevarade ligger i centrala Skåne. Här har generation efter generation kämpat för att underhålla och bevara det skånska kulturarvet som slotten är. Trollenäs, Trolleholm, Ellinge, Övedskloster och Hjularöd är några av de slott som vem som helst får besöka.

Söderåsens nationalpark bjuder på en omväxlande natur - lummiga lövskogar, mäktiga rasbranter, höga klippor och porlande vattendrag. Placeringen på Söderåsen ger stora nivåskillnader och stigarna i den stora ravinen är perfekt för vandringar och promenader. Vid Skäralid ligger ett naturum, som berättar historien om områdets flora och fauna och även en restaurang som serverar rätter med traktens råvaror. Söderåsens och en av Skånes högsta platser är Kopparhatten, en utsiktsplats som erbjuder en sällsamt vacker utsikt över de stora lövskogarna i ravinen. Särskilt vid lövsprickningen på våren eller när höstfärgerna tar vid, är nationalparken ett populärt utflyktsmål.

3.6. MEĐU DVORCIMA I JEZERIMA – MALI VODIČ PO SREDIŠNJEM SKÅNEU

Put prolazi kroz bukove šume i pašnjake na kojima pasu konji i krave; preko plotova i cvjetnih livada; pored dvoraca i pitoresknih imanja, sve do jezera koje se mirno zrcali u sutonu. Savršeno za noćno osvježenje među lopočem i trskom.

Provezi se pored dvoraca i jezera, pored šuma i polja, njiva i potoka. U središnjem Skåneu ima bogatih dvoraca i imućnih veleposjeda, ergela i farmi, seoskih gospodarstava s vlastitim prodavaonicama i kafića. Doživi moćan zimski krajolik (onih zima kada ovdje na jugu imamo pravu zimu), šumarice u proljeće, sjenovite proplanke i plamteće boje jeseni.

Skreni u jedno od mjesta: Höör, Hörby ili Eslöv. Höör je sjecište puteva u središtu Skånea. Kamenoklesarstvo je obilježilo ovo mjesto još od kraja 11.stoljeća. Danas, prije svega zato što je Höör željezničko čvorište, ovamo stižu mnogi posjetitelji iz velikih gradova Kopenhaga, Malmöa i Lunda kako bi bili u prirodi. Jedno od najpopularnijih turističkih odredišta Hööra je Skånes Djurpark (najveći zoološki vrt na svijetu s nordijskim životinjama), smješten nekoliko kilometara izvan grada. Malo izvan Eslöva nalazi se i Stockamöllan, dobro očuvano industrijsko mjesto koje je danas muzej. U ovom lijepom okruženju naići ćeš i na mlin i na mlinski kamen. Moguće je također unajmiti kanu, a preporuča se tura riječicom Rönne å koja protječe ovim šumovitim područjem.

Usred Skånea leži jedno od najvećih jezera pokrajine, Ringsjön, mnogima prvenstveno poznato po godišnjoj biciklističkoj utrci oko jezera. Ali ovo veliko jezero je prije svega područje bogato životinjskim i biljnim svijetom. Ovdje jastrebovi kruže nebom, grgeči, štuke i deverike množe se pod površinom dok s ruba šume vire srne i jeleni. Najljepši doživljaj jezera Ringsjö dobit ćeš kreneš li cestom 13 s juga. Tada se pogled pruža na istočni i zapadni dio jezera, sa samostanom Bosjökloster kao blistavim biserom u sredini. Ovaj stari benediktinski samostan iz 12. stoljeća bio je popularan među tadašnjim mladim redovnicama, koje su pristizale iz čitave Skandinavije. No s reformacijom su nestala prava samostana i postao je „običan dvorac”. Danas je dvorac Bosjökloster sa svojim vrtovima otvoren za javnost i svake se godine u njegovom lijepom okruženju održavaju popularni sajmovi, među kojima je najpopularniji sajam lova i ribolova.

Kada je Skåne u srednjem vijeku pripadao Danskoj, dansko je plemstvo dobilo dozvolu da svoje dvorce gradi na skånskom tlu. Na ovom je području sačuvano preko 250 dvoraca i utvrda, a velik dio najbolje očuvanih nalazi se u središnjem Skåneu. Ovdje se naraštaj za naraštajem borio kako bi održao i očuvao dvorce kao skånsko kulturno nasljeđe. Trolleholm, Trolleholm, Ellinge, Övedskloster och Hjularöd su neki od dvoraca otvorenih svim posjetiteljima.

Nacionalni park Söderåsen bogat je raznovrsnom prirodom – bjelogorične šume pune lišća, veličanstveni ponori, visoke litice i žuboreće vode. Smještaj na sljemeni Söderåsen odgovoran je za velike visinske razlike pa su staze u velikoj provaliji savršene za lutanje i šetnju. U blizini mjesta Skäralsid nalazi se poseban centar za informacije parka (naturum) koji priča priču o flori i fauni kraja te restoran koji poslužuje jela od lokalnih namirnica. Najviša točka Söderåsen i jedna od najviših točaka Skånea je Kopparhatten, vidikovac koji pruža neobično lijep pogled na velike listopadne šume u ponoru. Nacionalni park je popularno izletišta, pogotovo kada u proljeće lišće pupa ili kada ga jesen oboja u svoje boje.

4. FRÅN KROATISKA TILL SVENSKA

4.1. Koko i duhovi

I. Sedam kapi krvi

Ne moraš mi vjerovati, ali je sve zaista tako bilo. Nisam ništa izmislio ni dodao – dovršio je Koko priču pozorno se zagledavši u novog prijatelja.

Prošlo je već podosta vremena otkako se obitelj Milićevih preselila sa Zelenog Vrha u grad. Oni su to već odavno željeli, ali je u gradu bilo malo stanova i teško je bilo uloviti čak i neku praznu sobicu. Ipak, imali su sreću, pa se tako Koko našao u sasvim novom kraju. Bio je isprva usamljen, te je stoga bio presretan da može razgovarati s novim znancem, Zlatkom Brnčićem koji je stanovao nekoliko kuća niže, također u Heinzelovoj ulici.

- Hm, malo je nevjerojatno – reče Zlatko, visok, koščat dječak, kratke, grgurave kose i snažnih vilica – ali kad kažeš da ima i knjiga o tome, onda ti vjerujem. Kad ćeš mi je posuditi?

- Kad god hoćeš. Sutra. Samo... – tu se Koko počeo iza lijevog uha – samo... znaš... nije baš sve onako kao što sam ti ja pričao...

- Kako to?

- Pa znaš, pisac je koješta izmijenio. Na nekim mjestima je ispalo, kao da sam se ja bojavao lopova, a to je, naravno, glupost. Mene uopće nije bilo strah...

- A kako se zove knjiga?

- „Uzbuna na Zelenom Vrhu“. Malo glup naslov, ali što ćeš, nije taj pisac sve to proživio onako kao mi. To je njemu ispričao otac jednog mog prijatelja s Vrha. Ja zapravo mislim da bi se roman morao zvati „Koko i lopovi“.

- Zašto?

- Pa ja sam bio glavni – svečano reče dječak ispršivši se, a svaka mu se vlas na glavi odvoji od svojih susjeda, baš kao u ježa koji se brani.

Sjedili su u travi, na skladištu starog željeza koje se nalazilo prekoputa Zlatkove kuće i koje je pripadalo njegovu stricu. Samo, vlasnik je već odavno prestao trgovati, tako da je cijelo mjesto bilo dosta zapušteno i nalik na neko neobično groblje. Bilo je tu svega: od hrđavih čavala i tračnica, do kostura prastarih automobila i velikih kotača zamašnjaka. Pored tog krša stajale čudesne neke piramide kojim nitko nije znao prave svrhe. Dječaci bi se u tren oka mogli na nju uzverati i odozgo promatrati svijet pod sobom osjećajući se kao stražari koji budno moraju bdjeti nad vrijednim blagom. Voljeli su to skladište jer je, ovako samotno i

napušteno, skrivalo u sebi nešto tajnovito i pomalo stravično, pa im se činilo da se nalaze negdje daleko izvan ovog svijeta.

- Knjige nikada ne lažu – izusti Zlatko nekako više za sebe i sjede na debelu željeznu osovinu. Otkako mu je novi poznanik ispričao svoje neobične doživljaje, uvidio je da će ga morati mnogo više cijeniti i više mu vjerovati. Jer, i on je imao svoju tajnu, koju još nikome nije priopćio. Osjećao je da dolazi trenutak kad će moći o tome s nekim ozbiljno porazgovarati. Zasad se ipak odlučio samo upitati, kao da želi još bolje iskušati svog kuštravog susjeda:

- Kako ti se sviđa u novom stanu?

- Oh, divno je. Ne mogu ni zamisliti da smo prije uopće mogli stanovati u onakvoj kolibici. A sada, to je prava divota...

- Htio sam te, zapravo, pitati – košćati dječak ponovo spuzne u travu s oblog željeza – nisi li primijetio što neobično u kući?

- Ovdje... kod nas? – začudi se Koko pozorno ga promotrivši.

- Da znaš – zbunio se Zlatko udarajući petama po zemlji – u vašem stanu... znaš li tko je stanovao prije vas?

- Znam, neki starac. On je nedavno umro, tako smo mi i dobili stan. Da u toj kući, iznad nas, ne stanuje neka tetka onog malog Tome o kome sam ti pričao, nikad ne bismo dobili stan... Ali, zašto me to pitaš?

- Bio je to strašno, strašno škrt i vrlo čudan čovjek. Bio je bolestan, moj tata ga je liječio, ali nije htio plaćati za lijekove. A nekoć je bio bogat trgovac i sigurno je dosta uštedio. Nikome nije ostavio ništa, a ima siromašnu kćerku.

- Je li? Ništa nisam znao o njemu. Ali, što si me pitao ono o kući? Nisam li primijetio što čudno?

- Da – odvrati tiho Zlatko i obori pogled. – Čuj, Koko, nešto ću ti reći, ali mi moraš obećati... moraš mi obećati da nećeš nikome reći... i da se nećeš smijati.

- Obećavam, časna riječ.

- Ne, to nije dosta – zavrti Zlatko glavom – prvo se moramo pobratimiti.

- Pobрати... što to? – zgranu se Koko budući da je njegov novi prijatelj postajao sve tajnovitiji; čak mu je i glas postao drukčiji, dublji i mekši.

- Pobratimiti, to jest da postanemo kao braća. Treba nam se krv pomiješati.

- Krv da nam se pomiješa? Tvoja i moja? Pa kako ćemo to učiniti? – začuđeni dječak širio je oči i usta ne znajući pravo što da misli.

- To je bar jednostavno. Zar nisi nikada čitao o tome? Ti sebi zarešeš prst, i ja zarežem u svoj prst. Onda kapnemo jedan drugome tri kapi krvi u ranu. Tada smo braća iako nemamo iste roditelje i tada možemo jedan drugome sve reći i bez časne riječi.

Koko je problijedio kao nebo iznad njega; sunce je već bilo zašlo za krovove. Promucao je jedva čujno:

- Misliš li ti ozbiljno? Da se porežemo po prstu? Čime da se porežemo?

- Nožem, naravno – veselo reče Zlatko i u tren oka izvuče iz hlača povelik džepni nožić i rasklopi ga. Sječivo bljesnu, a nož škljocnu, tako da Koko uzmakne za cio pedalj. – Pa ne bojiš se valjda? Kad se nisi bojao onih lopova koji su te htjeli ubiti, onda se sigurno nećeš bojati ni nožića.

- N-ne, n-ne bojim s-se – promuca dječak kako bi sačuvao dostojanstvo i kako njegov suhonjavi drug ne bi posumnjao u priču što mu je maločas ispriповjedio i u kojoj je toliko govorio o svojoj hrabrosti. – To ćemo sutra uraditi, je li?

- Ne, što bismo čekali do sutra? Osim toga, ne bih ti mogao odmah reći ono što sam htio.

- Reži – odlučno će odjednom Koko ispruživši ruku i stegnuvši vilice. Nije smio pokazati da je kukavica.

- Svaki mora sâm zarezati. I to u lijevu ruku – spokojno i hladnokrvno odvrati Zlatko baš kao da je riječ o siru, a ne o njihovim prstima.

Koko je drščucom šakom prihvatio nož i još jače stisnuo zube. Prislonio je oštricu na jagodicu i zatvorio oči. Dvije suze iskradoše mu se ispod zatvorenih kapaka, ali ih je on spretno i krišom obrisao. Tada je svečano rekao „evo“ i pružio oružje budućem pobratimu.

Zlatko je začas obavio svoj dio posla. Onda je podigao uvis ranjeni kažiprst, dohvatio desnicom šaku svog druga i iscijedio na okrvavljeno mjesto tri kapi krvi. Koko je odmah, bez riječi, učinio isto, čak je darežljivo darovao jednu kap više, da se prijateljstvo što čvršće zapečati.

- Sad nema više nikakvih tajni među nama i mi moramo učiniti jedan za drugoga sve što možemo – progovori Zlatko nešto glasnije i ponovo se premjesti na osovinu. U mraku, koji je brzo osvajao, njegov glas je zvučao sve tajanstvenije i čudnije. I odjednom je zapitao: - Vjeruješ li ti u duhove?

- Ne vjerujem – odvratio je brzo drugi dječak iznova začuđen neobičnim pitanjem, ali je zatim promislio i tiše dodao: - Ja mislim da ne vjerujem.

- Ja, vidiš, nisam siguran. Ima knjiga koje pričaju o njima, a opet ima drugih koje tvrde da ne postoje i da je sve izmišljotina. Ja osobno mislim da to ovisi o klimi.

- O čemu?

- O klimi. O vremenskim prilikama u pojedinim zemljama: koliko pada kiše, koliko traje zima, je li ljeti prevruće i tako dalje, razumiješ. Ja se sve bojim da je kod nas povoljna klima.

- Za duhove?

- Naravno. Nije baš prevruće, nije ni prehladno. Zime nisu predugačke, a oni po jakoj zimi ne mogu izlaziti da se ne prehlade, jer imaju na sebi samo bijele plašteve. Zato sigurno ne vole sjeverne krajeve.

- A zašto mi sad gooriš o tome? Kakve to veze ima s onim što si me pitao? – nestrpljivo upade Koko premještajući se na travi i držeći ranjeni prst u zraku ne znajući što bi s njime.

- Najčešće se vraćaju kojekakvi stari škrci kojima je žao što nisu ugodnije i ljepše živjeli na ovome svijetu, a imali su para da ispune svaku svoju želju. I ja mislim...

- Ti misliš da bi stari Vincek, u čijem smo sada stanu, da bi on... – skoči Koko na noge i ne dovrši.

- Nisam baš to rekao – mirno će Zlatko odigavši glavu i pogledavši svog uznemirenog pobratima – ali, nikad se ne zna. Ako što neobično primijetiš, svakako mi kaži. Jer, zar ti nije čudno što ste tako lako dobili stan? Kako to da se nitko nije otimao o nj, a toliki ljudi traže stanove? A?

Koko se nije mogao snaći. Istina, znao je da su došli do stana zato što je u istoj kući stanovala tetka njegovog druga sa Zelenog Vrh, Tome Branjca, koja ih je odmah obavijestila da će stan biti prazan, tako da su prvi podnijeli molbu. Prema tome nije bilo ni govora o tome da se tko ne bi htio useliti u stan. A ipak, osjećao je neku nelagodu zbog te sumnje kojom ga je zarazio novi susjed. Nije nikada ni pomišljao na duhove, a sada, kad ih je netko drugi spomenuo, nije mu bilo posve jasno vjeruje li u njih ili ne. Lagan, suzdržljivi vjetrić naježio je travu i njemu su sad smetali doticaji pro hladnih vlati na nožnim listovima. Sve mu se činilo da ga dira neko žive biće.

- Što misliš, a? – navaljivao je Zlatko njišući se na osovini.

- Ako bude nešto sumnjivo, ja ću ti odmah reći – odlučio se Koko i zapita: - Hoćemo li kući?

Zlatko ne odgovori odmah, već brzo ustade, približi mu se sasvim blizu i prošapta mu gotovo u uho:

- To još nije sve. Htio sam ti još nešto odati. Važnije.

Riječi su mu bile treperave, kao ta uzbibana trava. Bijaše u njima nešto zlokobno, nešto od čega se Koko naježio, makar je skupio toliko odvažnosti da zapita, ne zamuckujući, što je posrijedi.

- Pođimo do onog plota, ondje ću ti reći – pade još zagonetniji odgovor.

Taj se plot nalazio na drugom kraju skladišta, na suprotnoj strani ulice, tako da su ulične svjetiljke, koje su već gorjele, nisu onamo dosizale svojom slabom svjetlošću. Koko se ogledavao slijedeći Zlatka opreznim koracima, izbjegavajući sjenke i visoku travu. U tim trenucima gotovo da se kajao što se pobratimio s ovako čudnim prijateljem. Naravno, on nije bio kukavica, ali ipak, kad se govori o duhovima, onda je to nešto drugo. Nikad se ne zna. Zastadoše pred trulom daščanom ogradom što je skladište dijelila od velikog povrtnjaka, vlasništva Bugarina koji je uzgajao povrće i prodavao ga na tržnici. Obojica zastadoše.

- Vidiš – otpoče Zlatko, a Koko uze napeto promatrati oko sebe pribojavajući se neće li zaista ugledati nešto strašno – vidiš, to je taj plot. Neku večer, ima tome deset dana, vratio sam se ovamo vrlo kasno, oko deset sati, jer sam bio zaboravio knjigu. I kad sam došao ovamo – tu sasvim spusti glas – prišao sam ogradi tražeći knjigu. Tada sam čuo glas, netko je nekoga zvao.

Kako je ovdje zašutio, Koko se, osjećajući olakšanje, požurio ubaciti:

- Pa to nije ništa neobično.

- Ali mi se učinilo da je to bio *njegov* glas.

- Čiji? – lanu Koko, ali se dosjeti i sam doda: - Staroga... je li?

- Jest. Staroga Vinceka.

- Jesi li pogledao preko plota?

- Naravno – odvrati Zlatko. – Zapravo sam se već udaljio od plota vraćajući se s knjigom prema ulici. Onda sam začuo glas, kažem ti, kao da nekog zove. Vratio sam se, popeo se na ovu ovdje letvu – on pokaza na jednu tanku poprečnu gredu – pogledao prijeko... i nisam vidio nikoga.

Zavlada muk. Koko je shvaćao što to može značiti. Nije sumnjao u Zlatka, a ipak ga je čudno promatrao. Naravno, on je znao vrlo malo o duhovima, ali ovo je u svakom slučaju bilo više nego neobično, jer živ čovjek ipak ne može propasti u zemlju. Pa da se Zlatko baš i prevario u glasu, da mu se samo pričinilo da je to pokojnikov glas, ipak je morao vidjeti one koji su govorili ili bar jednog čovjeka, ako je razgovarao sâm sa sobom. Koko se počеше desnom rukom iza lijevog uha.

- sutra ću ti još nešto pokazati. Ja sam već, naime, nešto poduzeo da riješim tu tajnu.

- A zašto mi nećeš sada pokazati? – hrabro upita Koko strahujući u sebi da Zlatko ne promijeni odluku. Nije se bojao, ali mu je bilo vrlo nelagodno. Valjda zbog trave što ga je golicala.

- U mraku ne bi ništa vidio. Dođi rano ujutro po mene – reče Zlatko. – Idemo sada. Kod mene se, osim toga, ljute ako kasno dođem na večeru.

Obojica su odahnula kad izadoše na osvijetljenu ulicu. Ipak je noću najugodnije u svom domu.

II. Jedna jama

Koko je cijelu noć nemirno spavao i probudio se u cik zore. Dok je ležao u udobnom, toplom krevetu i, široko otvorenih očiju, promatrao svoju novu, vlastitu sobu, prisjećao se nedavnih doživljaja sa Zelenog Vrha koji su sve više i više pripadali prošlosti. Nije mogao vjerovati da bi tako brzo mogao doživjeti novu pustolovinu, a ipak je osjećao da bi se iz ovoga nešto moglo izleći. S velikim nestrpljenjem je očekivao kakvu li će mu opet tajnu otkriti novi prijatelj Zlatko.

Bijaše sedam sati kad je ustao i odjurio u kuhinju gdje je majka već stajala pored štednjaka čisteći paprike za ručak.

- Gle, ti si poranio, Koko – izreče ona ne okrećući se. Njega je osobito veselilo što ga u posljednje vrijeme i kod kuće zovu Koko, premda mu je pravo ime, koje je toliko mrzio, bilo Ratko. Uopće, mnogo se u kući promijenilo otkako su roditelji uvidjeli da im je sin odrasliji nego što im se činilo prije onih uzbudljivih događaja na Zelenom Vrhu. Što je najvažnije, nestalo je zauvijek debelog remena koji je prije prijeteći visio na zidu.

- Da, danas moram ranije u školu – odvratio je sin kušajući izgaditi neposlušnu kosu na glavi. A onda je otišao u kupaonicu i pustio vodu da curi ostavivši za sobom otvorena vrata kako bi se majci činilo da se zaista umiva. Onih prvih dana, tek što su se bili preselili u novi stan, kupaonica je bila za nj pravo otkriće, tako da se neko vrijeme zbiljski prao. Ali je ubrzo primijetio da je voda i u gradu hladna i mokra. Sada je samo smočio lice i ruke i obrisao ih u ručnik: ostale su tamne pruge i mrlje, pa ga je okrenuo na drugu stranu.

- Kava ti je na stolu – upozorila ga majka kad se vratio u kuhinju. Nije bilo sestrice pored njega, pa se tako nije mogao osloboditi one gadne kožice s mlijeka. Marica bi je, naime, uvijek rado pojela. Oprezno ju je odmaknuo žlicom i onda posrkao kavu, tako da je ostala u šalici razapeta kao paučina.

Pozdravio je majku i otišao u sobu po torbu s knjigama. Školska godina tek je bila počela: učenje mu još nije zadavalo brige. Baš kad se spremao otvoriti vrata od stana, izašla je u

hodnik i mala Marica, a za njom je iz sobe u kojoj je spavala s roditeljima, istrčao Car, njihov novi pas. Bio je krupan, velikih, klempavih ušiju, potpuno crn, samo što mu šape i vrh repa bijahu bijeli i uvijek prljavi. Dječak je jedino žalio što nije malo oštiji: što on, Koko, nije jedini, koji ga smije pogladiti. Car je, međutim, bio vrlo dobrodušan i ne samo da ga je svatko mogao pomilovati, nego on gotovo uopće ne bi ni na koga zalajao.

- Pusti Cara van – reče djevojčica snenim glasom.

Koko je otvorio vrata i izašao. Car mu se vrtio oko nogu. Vani je bilo svježije i mirišljivo, šareno od jesenskog lišća po kestenovima u Heinzellovoj ulici. Dječak je bio veseo. Bijaše takvo jutro, kad večernje priče o duhovima postaju smiješne i besmislene.

Već je bio pošao niz ulicu, prema kući Brnčićevih, kad se sjetio Mikija. Miki je bio njegov prvi susjed, stanovao je u kući do njihove i čak išao u isti razred s njim. Samo, on je doputovao s mora tek prije nekoliko dana, na sam početak škole, tako da se s njim još nije bio sprijateljio kao sa Zlatkom. Ipak, bili su se dogovorili da će zajedno ići u školu. Budući da je Zlatko bio stariji, pozvonio je i rekao Mikijevoj majci da danas mora ranije otići od kuće.

Žurio je prema kući Brnčićevih, jer već je bilo gotovo osam sati. Nije se uspinjao, već je pozvonio odozdo. Na velikoj metalnoj ploči pisalo je krupnim slovima:

*Dr. Vladislav Brnčić,
Specijalist za unutrašnje bolesti,
Ordinira od 3 – 5, svaki dan osim subote*

„Kakve su to unutrašnje bolesti“, pitao se Koko, „zar nisu sve bolesti unutra?“ Nije imao vremena o tome detaljnije razmišljati, jer je Zlatko već bio sletio niza stube.

Odmah su prešli cestu i uputili se na staro skladište željeza. Koko nije ni sumnjao da bi se tajna negdje drugdje mogla skrivati, zato se nije nimalo iznenadio.

- Morao si prije doći – prekori ga Zlatko brzo koračajući. – Ali, svejedno, samo se sad moramo požuriti.

Na lijevoj strani skladišta, gdje je inače bilo groblje automobila, stajale su dvije daščare, naslonjene jedna na drugu kao da se podupiru. A i bila im je potrebna ta uzajamna podrška, jer se činilo da će se, onako trule i ruševne, svaki čas raskoliti kao gnjili plod. Visoki, suhonjavi dječak uputio se ravno prema nižem kućerku, dok ga je njegov pobratim jedva stizao. Pred vratima se obojica ogledaše, a onda udoše. Vrata su strašno škripala na zahrđalim šarkama.

Koko je opet osjećao laganu jezu kako mu prelazi kožom i uspravlja kosu. Samo se sad nije nimalo bojao, već je, štoviše, uživao. Budno je motrio pobratima čekajući što li će sada učiniti.

Zlatko se sagnuo, pokušao lijevom rukom odići jednu od podnih dasaka, ali mu nije uspjelo, pa je rekao:

- Pomozi mi.

Ubrzo su uklonili nekoliko dasaka i pod njima je zijevnula povelika jama. Koko je bio razočaran. Nije bilo ni ljudskog kostura, ni zakopana blaga. Ništa od onoga čemu se potajno nadao.

- Jama – izusti on više za sebe.

- To sam ja iskopao – važno izjavi Zlatko, kao da to nešto znači.

- Zašto?

Zagonetni prijatelj ne odgovori odmah, već se uspravi, raskreči štrkljaste noge s ispalim koljenima i zapita, stisnuvši oči, kako bi time još više istaknuo svoju domišljatost:

- A što ti misliš, ako duhovi ne postoje, gdje može propasti čovjek koji je čas prije toga nekoga dozivao?

- U zemlju – odvрати Koko, sasvim u nedoumici. Već se imao prilike uvjeriti o nekim neobičnim osobinama novog prijatelja i pobratima, ali mu se činilo da je on sada ipak malo pretjerao. Nije valjda kanio prekopati i prerovati cijelu okolicu da bi pronašao čovjeka za koga misli da je propao u zemlju?

- Zar ti nikada nisi čitao o tajnim hodnicima koji se kopaju pod zemljom? – požurio mu je Zlatko objasniti. – Obično počinju negdje iza kuće, ili u nekom debelom zidu, a svršavaju na nekom pustom polju, kao što je ovo – i on pokaza prema Bugarinovom povrtnjaku.

- I ti misliš – progovorio je Koko potpuno razočaran – ti misliš da se stari Vincek skriva pod zemljom? A zašto bi se skrivao pod zemljom, a? Osim toga, zar on nije umro?

- Eh, tu smo! – pljesnu dugonja rukama. – Sad si točno zapitao: zar on nije umro? Možda je umro. Ali, ako se poslije toga javlja i razgovara sâm sa sobom ili zove nekog drugog, onda znači da je *duh*. Onda znači da postoje duhovi, i ja bacam u vatru sve one knjige koje govore protiv njih. Ali, ako se on skriva pod zemljom, onda znači da nije mrtav, već da je imao razloga kad je htio da ga smatraju mrtvacem. To je bar jasno, kao što su dva i dva četiri, je li?

Drugom se dječaku nije baš činilo tako jasno, ali je nastojao to ne pokazati. Ipak, odlučio je upitati, češući se za uhom:

- Zašto onda ne bi potražio izlaz na tom polju?

- Eh, što si ti naivan, baš kao da nisi nikad slušao o takvim slučajevima. Pa uvijek je vrlo teško pronaći takav izlaz, jer je dobro maskiran. Osim toga, svatko bi odmah upao u oči, kad bi se vrtio po tom polju. Što znaš s kime je on sve u vezi?

- Pa što si onda odlučio?

- Ova kućica je sasvim blizu plotu, kako vidiš. Ja sam već toliko iskopao da sam došao do njega. Kopat ćemo još svega nekoliko metara. Sad ćeš mi i ti pomoći, pa će ići mnogo brže. Onda ćemo znati na čemu smo.

Koko opet nije sasvim shvaćao što će doznati, ali se svladavao zbunjeno se osmjehujući. Pošto je postao njegov brat, nije mogao odbiti da mu pomogne, iako mu se sve ovo činilo poprilično glupo. Zlatko je i dalje zborio, baš kao da mu objašnjava ono što on nikako ne može razumjeti.

- Ako ne nađemo tajni hodnik, onda, znači, postoje duhovi, i ti ćeš morati pripaziti što se događa u vašoj kući. A ako nađemo tajni hodnik – Zlatko protrlja ruke – to će biti divno. Zamisli: otkrivamo da jedan mrtav čovjek nije mrtav, jer uopće nije umro. Što bi rekao moj tata koji ga je liječio?

Koko ga više nije slušao. Promatrao je tu jamu što ga je gledala kao golemo kiklopsko oko. Zemlja je na nekim mjestima bila vrlo vlažna, a on je pomislio: „Takva će biti i od mog znoja. Što sam se samo spetljao s ovim čudakom? Bilo bi bolje da sam išao u školu s Mikijem.“ Sjetivši se svog prvog susjeda domislio se jednoj ideji, ali ga je u razmišljanju prekinuo reski zvuk sirene iz obližnje tvornice. U istom su trenu negdje u daljini progovorila crkvena zvona.

- Osam sati! – šapnu Zlatko i obojica istrčашe van, ali se viši dječak ipak vrati u kućerak, prekrije jamu daskama i tek se onda dade u trk dostižući Koka koji je već kao skakavac letio kroz travu i mlatarao torbom. Skrenuli su prema željezničkoj pruzi koja je vodila gotovo do škole. Ovakvim trkom mogli bi stići do škole za nepunih pet minuta.

- Zakasnili smo – pentao je Zlatko kroza zube teško predišući – a prvi sat imam razrednika.

Koko nije mislio na školu, jer mu je na pamet iznova pala ona misao otprije. Zato je, skačući s jednog željezničkog praga na drugi, zadihano prozborio:

- Možemo uzeti Mikija da nam pomogne. Prije će biti gotovo...

Nije ni dovršio, jer ga je visoki dječak zgrabio za ruku i zaustavio. Lice mu se nekako steglo, a uglate vilice još više iskočile. Glas mu je postao prodoran i hrapav:

- Ni govora. Neću više ni da čujem o tome.

U taj su čas začuli huktanje lokomotive za leđima, pa su morali sići s tračnica. Zastali su čekajući da prođe vlak, baš kao da su sasvim zaboravili na školu. Koko je zaustio hoteći pitati zašto ne bi pozvali Mikija u pomoć, ali su mu prve riječi završile negdje pod kotačima jurećeg vlaka.

- Možemo se pobratimiti s njim, ako je potrebno – rekao je, kad su produžili trčati prugom. Već mu se vrtjelo u glavi od tih pragova koji su mu promicali u suprotnom smjeru, pa se činilo da on stoji na mjestu, a pruga mu teče ispod nogu kao voda.

- Nemoj da ti kažem da si glup – srdito odvratila Zlatko produžujući korake. – Ne možemo se sa svakim bratimiti. Za to se biraju najpouzdaniji prijatelji.

- A što ti imaš protiv njega? – nastavljao je Koko uporno premda mu je posljednja primjedba laskala: znači, on je njega, Koka, ubrajao među svoje najpouzdanije prijatelje.

- Miki je podmukao, pogledaj mu samo oči. Po očima se čovjek poznaje.

Kuštravi dječak je ušutio ne znajući što bi još mogao zapitati. Sjetio se jame i toga koliko će još morati kopati, dok ovaj mršavi čudak ne uvidi da nema ni hodnika ni duhova. A i da je htio još što dometnuti, svakako bi već bilo prekasno. Pred njima je izronio veliki, žuti brod s nizovima prozora: škola. Zaista je bila nalik na neku veliku lađu na kojoj je izginula ili pomrla od neke pošasti cijela posada, pa sad plovi tajanstvena i ukleta, ususret nepoznatom cilju. Taj mir i ta tišina bijahu zloslutni u toj velikoj zgradi u kojoj je inače vrilo kao u košnici. Što se dogodilo? Moglo se dogoditi samo jedno: nastava je već odavno počela i dva prijatelja su dobro zakasnila.

- Popodne – izusti Zlatko dok su trčali uza stube.

Koko nije ništa odgovorio kad su se rastali na stubištu trčeći svaki prema svom razredu. Koraci su im zvonko ječali u praznim hodnicima.

4.2. Koko och spökena

I. Sju bloddroppar

Du behöver inte tro mig, men det var verkligen så. Jag har varken hittat på eller lagt något till – slutade Koko berättelsen och tittade uppmärksamt på sin nya vän.

Det hade redan gått ganska lång tid sedan familjen Milić flyttade från byn Gröna Höjden in till stan. De hade länge velat göra det, men det fanns inte så många lägenheter i stan och det var till och med svårt att få ett litet ledigt rum. Ändå hade de haft tur och så var Koko nu i en helt ny omgivning. I förstone hade han känt sig ensam och därför var han så glad över att kunna prata med den nya bekanten Zlatko Brnčić som bodde några hus längre ner, också på Heinzelgatan i Zagreb.

- Hm, det låter lite osannolikt – sa Zlatko, en lång, knotig pojke med kort krulligt hår och kraftig käke – men om du säger att det finns en bok om det, så tror jag dig. När får jag låna den?

- När som helst. I morgon. Det är bara det att... – Koko kliade sig bakom högra örat – bara... du vet... att inte allt precis är som jag har berättat...

- Hur då?

- Du vet, författaren har ändrat mycket. På några ställen verkar det som om jag är rädd för tjuvarna, och det är förstås, strunt. Jag var inte alls rädd.

- Och vad heter boken?

- ”Larm på Gröna Höjden“. Titeln är lite dum, men vad kan man göra, författaren var inte med, inte som vi. Han hade fått höra allt från fadern till en av mina vänner från Höjden. Jag tycker att romanen egentligen borde heta ”Koko och tjuvarna“.

- Varför?

- Det var ju jag som var ledaren – sa pojken högtidligt och bröstade sig, och vart och ett av hårstråna på hans huvud spretade åt varsitt håll, precis som hos en igelkott som försvarar sig.

De satt i gräset, i skrotlagret för gammalt järn som låg bredvid Zlatkos hus och tillhörde hans farbror. Men ägaren hade för länge sedan slutat handla så att hela stället var tämligen ruffigt och liknade en märkvärdig kyrkogård. Man kunde hitta vad som helst: från rostiga spikar och järnvägsräls, till bilskelett från urminnes tider och stora svänghjul. I en enda röra av rishögar stod en förunderlig pyramid vars egentliga ändamål ingen egentligen visste. Pojkarna kunde snabbt som ögat klättra upp dit och därifrån betrakta världen under sig, som vakter som uppmärksamt vakar över en värdefull skatt. De älskade detta skrotlager därför

att det, så ödsligt och övergivet som det var, dolde något mystiskt och ruskigt, så att det kändes som om de befann sig någonstans långt bortom från den här världen.

- Böcker ljuger aldrig – sa Zlatko, lite mer för sig själv och satte sig på en tjock järnaxel. Sedan hans nya bekant hade berättat om sina spännande upplevelser, insåg han att han borde respektera honom mycket mera och ha mer tilltro till honom. För han hade också sin egen hemlighet som han ännu inte hade delat med någon. Han kände att ögonblicket då han på allvar skulle kunna prata med någon om det skulle komma. Men än så länge beslutade han sig bara för att fråga, som om han vill sätta sin tovigga granne på prov:

- Hur är det i den nya lägenheten?

- Å, det är underbart. Jag kan inte ens föreställa mig att vi bodde i en sådan liten stuga tidigare. Och nu är det bara härligt...

- Alltså, jag ville egentligen fråga – den knotiga pojken gled ned från den runda järnstycket tillbaka till gräset – om du har märkt något besynnerligt hemma?

- Här... hos oss? – undrade Koko och tittade uppmärksamt på honom.

- Ja... du vet – Zlatko forbryllade sig lite och slog med hälarna på marken – i eran lägenhet... vet du vem som bodde där före er?

- Ja, någon gubbe. Han dog nyss, det var så vi fick lägenheten. Men om Tomos tant, jag pratade om honom för dig, inte bodde en våning upp i samma hus, skulle vi aldrig ha fått den... Men varför frågar du mig det?

- Han var en mycket mycket girig och ganska konstig människa. Han var sjuk, min pappa vårdade honom, men han ville inte betala för läkemedlen. Och förut var han en rik handelsman och han har säkert sparat mycket. Han lammade inget till någon och han har en fattig dotter.

- Är det så? Jag visste ingenting om honom. Men, vad var det du frågade om lägenheten? Om jag hade märkt något konstigt?

- Ja – svarade Zlatko tyst med blicken mot marken. – Alltså Koko, jag ska säga dig något, men du måste lova... du måste lova att du inte ska säga det till någon... och att du inte ska reta mig.

- Jag lovar, på hedersord.

- Nej, det räcker inte till – Zlatko skakade på huvudet – vi måste bli blodsbröder först.

- Blodsbro... vadå? – Koko var förvånad eftersom hans nya vän blev mer och mer mystisk; till och med hans röst blev annorlunda, djupare och lenare.

- Blodsbröder, alltså att vi blir som bröder. Vår blod måste blandas.

- Att vårt blod blandas? Mitt och ditt? Men hur gör man det? – den häpna pojken vidgade ögonen och munen. Han visste inte riktigt vad han skulle tycka.

- Det är ju hur lätt som helst. Har du aldrig läst om det? Du skär i ditt finger, och jag skär i mitt finger. Sedan droppar vi tre droppar i den andras sår. Då är vi bröder även om vi inte har samma föräldrar och då kan vi säga allt till varann utan att lova på hedersord.

Koko blev blek som himlen ovanför honom; solen hade redan gått ner bakom taken. Han stammade nästan ljudlöst:

- Menar du verkligen det? Att vi ska skära våra fingrar? Vad ska vi göra det med?

- Med en kniv, förstås – sa Zlatko muntert och tog på ett ögonblick ut en ganska stor fickkniv ur byxfickan och fällde ut den. Klingan gnistrade, kniven snäpte, så att Koko drog en hel fot tillbaka. – Du är väl inte rädd? Om du inte var rädd för tjuvarna som ville döda dig, så kommer du säkert inte att vara rädd för en liten kniv.

- N-nej, j-jag är inte r-rädd – stammade pojken för att bevara sin värdighet och så att hans kamrat inte skulle ifrågasätta historien han just hade berättat, i vilken han så mycket hade pratat om sitt mod. – Det gör vi imorgon, eller hur?

- Nej, varför vänta tills imorgon? Förresten, då kunde jag inte genast säga dig det jag vill.

- Skär – sa Koko plötsligt, med beslutsam min, räckte ut armen och knep ihop käken. Han kunde inte visa att han var en mes.

- Man måste skära själv. Och det måste vara vänstra handen – sa Zlatko lugnt och kallblodigt, som om det handlade om ost och inte om deras fingrar.

Med darrig näve tog Koko kniven och bet ihop tänderna. Han satte bladet mot fingertoppen och blundade. Två tårar smög sig fram bakom hans stängda ögonlock, men han torkade bort dem skickligt och i mjugg. Sedan sa han högtidligt ”här” och räckte vapnet till sin framtida blodsbroder.

Zlatko var snabbt klar med sin del. Sedan höll han upp sitt sårade pekfinger, grep sin kamrats näve med högra handen och kramade ur tre bloddroppar på det nedblodade stället. Genast, utan ett ord, gjorde Koko detsamma, han skänkte till och med generöst en droppe till, för att ännu bättre besegla vänskapen.

- Nu finns det inga hemligheter kvar mellan oss och vi måste göra allt vi kan för varandra – sa Zlatko lite högre och satte sig på järnaxeln igen. Hans röst lät alltmer mystisk och konstig i det allt fortare tilltagande mörkret. Och plötsligt frågade han: - Tror du på spöken?

- Det gör jag inte – svarade den andra pojken snabbt, återigen överraskad av en ny konstig fråga, men sedan tänkte han efter lite och lade tyst till: - Jag tror att jag inte gör det.

- Jag är inte säker, du vet. Det finns böcker som berättar om dem, men det finns också de som påstår att de inte alls finns och att allt är påhitt. Det beror på klimatet, det menar jag.

- På vadå?

- Klimatet. På väderläget i enstaka länder: hur mycket det regnar, hur långa vintrarna är, om det är för varmt på sommaren och så vidare, fattar du. Det verkar som att klimatet här är lämpligt, tycker jag.

- För spöken?

- Så klart. Det är inte för varmt, och inte heller för kallt. Vintrarna är inte för långa, och de kan ju inte gå ut om vintern är för kallt, för då skulle de bli förkyllda, eftersom de bara har vita täckmantlar på. Därför tycker de säkert inte om nordliga landskap.

- Men varför pratar du om allt det där nu? Hur hör det ihop med det du frågade mig? – Koko avbröt honom otåligt medan han flyttade sig i gräset. Det sårade fingret höll han i luften eftersom han inte visste vad han skulle göra av det.

- Oftast är det åtskilliga giriga gubbar som kommer tillbaks eftersom de ångrar att de inte levde livet ljuvare och mer gemytlig i denna värld, och de hade kosing att uppfylla alla sina önskningar. Och jag tror...

- Du tror att den gamle Vincek, den vars lägenhet vi bor i nu, att han skulle... – Koko hoppade upp utan att avsluta meningen.

- Det var inte precis så jag sa – sa Zlatko lugnt, lyfte huvudet och tittade på sin pirriga blodsbroder – men man vet aldrig. Om du märker något märkligt, så säg det till mig i alla fall. Förresten, tycker inte du att det är konstigt att ni fick lägenheten så lätt? Hur kom att ingen kämpade för att få den nu när det är så många som letar efter lägenheter? Va?

Koko kunde inte reda sig. Han visste att de fick lägenheten eftersom en moster till hans vän från Gröna Højden, Toma Branjac, bodde i samma byggnad, och hon meddelade dem strax att den kommer att bli tom, så att de var de första som lade in ansökan. Alltså det var inte så att det inte fanns någon som ville flytta in där. Men ändå kände han obehag på grund av misstanken som hans nya granne hade smittat honom med. Han hade aldrig tänkt på spöken, och nu, när någon annan hade tagit upp det, var han inte helt säkert på vad han egentligen trodde.

En lätt avhållsam bris virvlade upp gräset och de svala grässtrån som rörde vid hans vader började störa honom. Det kändes som om det var en levande varelse som rörde honom.

- Vad tycker du då? – vidhöll Zlatko. Han gungade på bilaxeln.

- Om jag märker något konstigt, ska jag säga det till dig direkt – bestämde sig Koko och frågade: - Ska vi hem?

Zlatko svarade inte strax. I stället ställde han sig upp och vispade nästan tlli Koko i örat:

- Det är inte allt. Det finns något mer jag ville förråda. Något viktigare.

Hans ord skälvde, precis som det dallrande gräset. Det fanns något illavarslande i dem, något som gav Koko gåshud, men ändå tog han mod till sig för att, utan att stamma, fråga vad det handlade om.

- Vi går till det där planket, där säger jag det till dig – hans svar var ännu mer hemlighetsfullt. Planket stod i den bortre delen, på andra sidan gatan, dit det redan tända, svaga gatuljusens ljus inte nådde. Koko tittade sig omkring medan han med försiktiga steg följde Zlatko. Han undvek skuggor och högt gräs. Vid denna tidpunkt ångrade han nästan att han hade blivit brodsbroder med en sådan konstig vän. Han var förstås ingen mes, men ändå var det en helt annat sak när det handlade om spöken. Man kan ju aldrig veta. De stannade vid det rutna brädplanket som avskilde lagret från den stora grönsaksträdgården där en bulgar odlade grönsaker och salde dem på marknaden. Pojkarna stod stilla.

- Här – började Zlatko, och Koko tittade sig spänd omkring med lite rädsla att han verkligen skulle få se något hemskt – det här planket. För några dagar sedan kom jag hit ganska sent, runt klockan tio, för jag hade glömt min bok. Och när jag kom hit – här sänkte han rösten - kom jag fram till planket för att leta efter min bok. Och då hörde jag en röst, någon ropade efter någon.

Han sa inget mer, så att Koko, som nu kände sig lättad, snabbt insköt:

- Det är ju inget märkligt.

- Men det lät som om det var *hans* röst.

- Vems? – utbrast Koko men han kom på svaret själv och la till: - Den gamle... eller hur?

- Ja. Den gamle Vinceks röst.

- Tittade du över planket?

- Så klart – svarade Zlatko. – Jag hade faktiskt redan fjärrmat mig från planket, jag gick mot gatan med boken i handen. Och det var då jag hörde rösten, verkligen, som om någon ropade efter någon. Jag kom tillbaka, klättrade upp på den här brädan – han pekade på en fin tvärbräda – tittade bakom... och såg ingen.

Det blev tyst. Koko förstod vad det kunde betyda. Det var inte så att han misstrodde Zlatko, men ändå tittade han nyfiket på honom. Han visste visserligen inte mycket om spöken, men det här var i alla fall mer än märkvärdigt. En levande man kan ju inte gå upp i rök. Till och med om Zlatko tog miste på rösten, om det bara syntes att det var den saligas röst, ändå måste han ha sett dem som pratade eller åtminstone en man, om han pratade med sig själv. Koko kliade sig med högra handen bakom vänstra örat.

- I morgon visar jag dig mer. Jag har nämligen redan gjort något för att lösa mysteriet.

- Varför visar du det inte nu? – frågade Koko modigt även om han innerst inne fruktade att Zlatko skulle komma att ändra sig. Han var inte rädd men han kände sig verkligen obehaglig till mods. Det var nog på grund av gräset som kittlade honom.

Du kommer inte att se något i mörkret. Hämta mig i morgon bitti – sa Zlatko. – Nu går vi. Mina föräldrar blir förresten arga om jag kommer sent till middag.

Båda pojkarna kände sig lättade när de kom fram till den belysta gatan. Om nätterna trivs man ju bäst hemma.

II. En grop

Hela natten sov Koko oroligt. Han vaknade vid gryningen och medan han låg i sin mjuka, varma säng och med vidöppna ögon betraktade sitt nya rum, tänkte han på alla nyliga händelser från Gröna Höjden som alltmera tillhörde dåtiden. Han kunde inte tro att han så snart igen skulle få uppleva ett nytt äventyr, men ändå kände han att något nytt skulle kunna hampa sig härifrån. Rätt otåligt emotsåg han den nya hemligheten som Zlatko skulle avslöja för honom.

Klockan var sju när han steg upp och stormade in i köket där modern redan stod vid spisen och skar paprikor till lunchen.

- Oj, Koko, du är uppe tidigt – sa hon utan att vända sig om. Vad han särskilt tyckte om var att de också hemma hade börjat kalla honom Koko, även om hans egentliga namn, som han hatade så mycket, var Ratko. Mycket hade, överhuvudtaget, ändrats hemma hos honom sedan Kokos föräldrar insåg att han är mer vuxen än det verkade innan alla de spännande händelser på Gröna Höjden. Och viktigast av allt, det tjocka bältet som tidigare hotfullt hade hängt på väggen, var borta för gott.

- Ja, jag måste gå till skolan tidigare. – svarade sonen medan han ansträngde sig för att släta ut sitt motsträviga hår. Sedan gick han till badrummet, lämnade dörren öppen och lät vattnet rinna så att modern verkligen skulle tro att han tvättade sig. I början, när de just hade flyttat till den nya lägenheten, var badrummet en riktig upptäckt för honom och han tvättade sig på riktigt en viss tid. Men snart upptäckte han att vattnet var lika vått och kallt i stan. Han bara blötte ansiktet och händerna och torkade dem med en handduk: det lämnade mörka ränder och fläckar, så han vände den på andra sidan.

- Det finns kaffe på bordet – upplyste modern när han kom tillbaka till köket. Lillsyrran hade inte stigit upp än, så han kunde inte bli av med den äckliga mjölkhinnan. Marica tyckte nämligen om den, och åt alltid gärna upp den. Försiktigt tog han bort den med skeden, och

drack mjölken nästan utan att öppna munnet, så att hinnan, som ett spindelnät, blev kvar i muggen.

Han sa hej då till modern och gick till sitt rum att hämta skolväskan. Läsåret hade just börjat: plugget var inget att bry sig om än. Och just när han skulle öppna dörren och gå ut, kom den lilla Marica ut i hallen, ur rummet där hon sov med föräldrarna. Efter henne kom Tzar, deras nya hund. Hunden var grov, med stora, dinglande öron, helt svart förrutom att tassarna och svansen hans var vita, och alltid smutsiga. Pojken beklagade bara att hunden inte var mer argsint: att inte han, Koko, var den enda som fick klappa honom. Tzar var, däremot, rätt godhjärtad och inte bara kunde vem som helst få klappa honom – han skällde nästan inte på någon alls.

- Släpp ut Tzar – sa flickan med dåsig röst.

Koko öppnade dörren och gick ut. Tzar gick honom omkring. Ute var det svalt och det doftade från de färggranna höstlöven på kastanjerna på Heinzelgatan. Pojken var glad. Det var en sådan morgon, när nätternas spökhistorier verkar fåniga och orimliga.

Han var redan på väg nedför gatan, när han kom att tänka på Miki. Miki var hans närmaste granne, han bodde i huset intill och de gick även i samma klass. Det var bara så att han hade kommit tillbaka från kusten för bara några dagar sedan, när skolan började, så Koko hade inte hunnit bli så bra kompis med honom som med Zlatko än. Men trots det, de hade en överenskommelse om att gå till skolan tillsammans, men Zlatko var äldre, så Koko ringde på hos Miki och sa till hans mor att han måste gå tidigare idag.

Han skynde sig mot familjen Brnčićs hus, eftersom klockan redan var nästan åtta. Han gick inte uppför trappan, han bara ringde på nerifrån. På den stora metallskylten stod, med stora bokstäver:

*Dr. Vladislav Brnčić,
Specialist i inre sjukdomar,
Öppet 3 – 5, varje dag förrutom lördag*

”Inre sjukdomar, vad är det för något”, undrade Koko, ”är inte alla sjukdomar inne?” Han hade inte tid att riktigt tänka igenom det, för Zlatko hade redan rusat nedför trappan.

De gick över gatan och mot den gamla förvaringsplatsen. Koko hade inte heller tänkt sig att hemligheten kunde vara någon annanstans, så att han inte alls var överraskad.

- Du borde ha kommit tidigare – snäste Zlatko åt honom, medan han gick med snabba steg. – Hur som helst, nu måste vi skynda oss.

På lagrets vänstra del, där bilkyrkogården låg, stod två sammanlutade ruckel. Det såg ut som om de stödde varandra, och stöd behövde de visst, för det syntes att de, så ruttna och fallfärdiga som de var, genast skulle falla isär som en rutten frukt. Den långa, magra pojken gick strax mot det lägre rucklet, medan hans blodsbroder ansträngde sig att hålla jämna steg med honom. Framför dörren tittade de på varandra, och sedan gick de in. Dörren knarrade väldigt i dess rostiga gångjärn.

Åter igen kände Koko en lätt rysning gå över sin hud och få håren att resa sig. Men nu var han inte alls rädd, tvärtom, han hade roligt. Vaksamt betraktade han sin blodsbroder. Vad skulle han göra nu?

Zlatko böjde sig och försökte dra ut en golvbräda med vänstra handen, men lyckades inte så han sa:

- Hjälp mig.

Snart hade de tagit bort några golvbrädor och under dem avslöjde sig en tämligen stor grop. Koko var besviken. Det fanns varken ett skelett eller en negravd skatt. Inget av det han i hemlighet hade hoppats på.

- En grop – sa han, mer för sig själv.

- Den har jag grävt – sa Zlatko stolt, som om det var något viktigt.

- Varför?

Hans mystiska vän svarade inte med en gång. I stället stod han upprätt, skrevade med benen med deras utstående knän och frågade med halvslutna ögon, för att ännu mer framhålla sin fyndighet:

- Och vad tycker du, om det inte finns spöken, var kan en man, som just ropat efter någon, gå?

- Under jorden – svarade Koko helt förvirrad. Även tidigare kunde han inse att hans nya vän och blodsbroder hade konstiga egenskaper men härmed gick han nog till överdrift. Skulle han gräva och rota i hela området för att hitta en man som han tycker gick under jorden?

- Har du aldrig läst om hemliga gånger som man bygger under jord? – förklarade Zlatko snabbt. – De brukar börja någonstans bakom huset, i en tjock vägg, och sluta i något ödsligt fält, som det här – och han pekade mot bulharens grönsaksträdgård.

- Och du tror – började Koko helt besviken – att den gamle Vincek döljer sig under jord? Och varför skulle han göra det då? Förresten, har han inte dött?

- Just det! - den långa pojken klappade i händerna. – Bra frågat: har han inte dött? Kanske har han det. Men, om han efter det hälsar på och pratar med sig själv eller ropar efter någon, då betyder det att han är ett spöke. Då betyder det att spöken finns, och då sätter jag eld på alla böcker som säger annorlunda. Men om han döljer sig under jord, betyder det att han inte alls

dog, utan att han vill att man skulle tro det. Att han har en anledning till det. Alltså det är ju lika klart som att två och två är fyra eller hur?

Den andra pojken fann det egentligen inte just så klart, men han försökte att inte visa det. Ändå bestämde han sig för att fråga, medan han kliade sig bakom örat:

- Varför letar du inte efter utgången på fältet?

- Oj vad blåögd du är, som om du aldrig har hört om sådana fall. Det är ju alltid svårt att hitta utgångar på fält, eftersom de är så bra kamouflerade. Förresten, det skulle vara iögonfallande om någon hängde runt omkring fältet. Man kan inte veta vem han har förbindelser med!

- Så vad har du bestämt dig göra?

- Som du ser är det här rucklet ganska nära planket. Jag har redan grävt så mycket att jag nått det. Vi ska endast gräva några meter till. Och nu hjälper du till, så det kommer att gå snabbare. Då kommer vi att veta hur läget är.

Koko var inte säkert på vad det var de skulle komma att lista ut, så han log bara förvirrad. Nu när han hade blivit bror med honom gick det inte att säga nej, även om allt det här syntes rätt dumt. Dessutom kommer det att bli en långdragen och jobbig grävning. Zlatko, å andra sidan, fortsatte att berätta som om han försökte förklara något för honom han inte alls kunde förstå.

- Om vi inte hittar någon hemlig gång, då betyder det att spöken finns och då måste du ta reda på vad som händer hos er. Och om vi hittar en hemlig gång – Zlatko gnuggade händerna – blir det underbart. Tänk dig: vi avslöjar att en död man inte är död, eftersom han inte alls dog. Vad skulle min pappa, som vårdade honom, säga?

Koko hade slutat lyssna. Han betraktade gropen som tittade på honom som ett stort jätteöga. På några ställen var marken ganska fuktig och han tänkte: ”Så här kommer den också vara från min svet. Vad gör jag egentligen med den här säriligen? Det vore bättre om jag hade gått i skolan med Miki.” När han tänkte på sin granne fick han en idé, men hans tankar avbröts av fabrikssirenens gälla ljud. Från någonstans långt borta började samtidigt kyrkklockor slå.

- Klockan är åtta! - viskade Zlatko och båda pojkarna sprang ut, men den längre pojken gick ändå tillbaka till rucklet och bara efter att han hade täckt gropen med brädor började han springa efter Koko, som redan flög genom gräset som en gräshoppa, medan hans ryggsäck gungade fram och tillbaka. De svängde mot järnvägen som sträckte sig nästan till skolan. Så fort som de sprang, skulle de kunna komma fram till skolan på mindre än fem minuter.

- Vi är försenade - och jag har min klassföreståndare den första lektionen.

Koko brydde sig inte om skolan, för han tänkte igen på idén han tidigare fick. Därför sa han, andfådd, medan han sprang från spår till spår:

- Vi kan ta Miki till hjälp. Det blir färdigt snabbare...

Han hann inte ens säga hela meningen, eftersom den långa pojken grep hans hand och stoppade honom. Hans ansikte stramade och hans kantiga käkar stack ut ännu mera. Hans röst blev genomträngande och sträv.

- Det kommer inte på fråga. Glöm det.

Det var då de hörde loken vissla bakom sig och de måste ta sig bort från spåret. De stod stilla och väntade på tåget att köra förbi, som om de alldeles hade glömt bort skolan. Koko började på med att fråga varför de inte fick ha Miki med, men det rusande tågets buller dränkte hans ord.

- Vi kan bli blodsbröder med honom om det behövs. – sa han när de fortsatte springa på spåret. Han var redan vimmelkantig från rälsen, så att det kändes som om han stod stilla och att spåren, liksom vattnet, flyter under hans fötter.

- Var inte dum nu – sa Zlatko ilsket och fortsatte med långa steg. – Vi kan inte bli blodsbröder med vem som helst. För det väljer man bara sina mest trovärdiga vänner.

- Varför tycker du inte om honom? – Koko gav inte upp än, även om han blev smickrad över den sista utsagan: han, Koko, var alltså bland Zlatkos mest trovärdiga vänner.

- Miki är förljugen, titta bara på hans ögon. Ögonen säger allt om en människa.

Den tovigga pojken förblev tyst för han kunde inte komma på fler frågor. Han tänkte på gropen och hur mycket de skulle behöva gräva tills den här beniga särlingen insåg att det varken finns någon gång eller några spöken. Även om han kunde komma på något att tilläga, var det nu visst ändå för sent för det. Framför de dök ett stort gult skepp med fönsterrader upp – skolan. Den liknade verkligen en stor skuta vars samtliga besättning hade omkommit eller dött av en farsot så att den nu, så mystisk och fördömd, utan bestämt mål stävar mot det okända. I denna stora byggnad där det eljest surrade som i en bikupa, var både lugnet och tystnaden illavarslande. Vad hade hänt? Det fanns bara ett svar: undervisningen hade börjat för längesen och de två vännerna kom för sent.

- På eftermiddagen – sa Zlatko medan de sprang upp för trappan.

Koko svarade inte när de skildes åt på trappan och sprang mot sina respektive klassrum. Deras steg skallade rungande i de toma korridorerna.

4.3. Tibet - Krov svijeta

Tibet je visinsko, zabačeno područje, smješteno iza Himalaja. Riječ Tibet u tibetanskom jeziku znači "Snježna zemlja". To izvorno ime upućuje na hladnoću i oštru klimu. Tibet obično zovemo i "Krov svijeta". Ime upućuje na visoku nadmorsku visinu - prosječna visina Tibeta je 4880 metara nad morem.

Kada se kaže Tibet, tada se mogu zamisliti različiti prostori.

Tibet se sastoji od regija:

- **Autonomna regija Tibet.** To je regija unutar Narodne Republike Kine. Kinezi za Tibet ne upotrebljavaju riječ Tibet, već Xizang. Granice autonomne regije Tibet povukle su kineske vlasti pedesetih godina 20. st.

- **Stari Tibet iz doba vladavine Dalaj Lame.** To je područje koje je kontrolirala tibetanska vlada, sve do kineskog preuzimanja 1951. g. Stari Tibet se prostirao na dva puta većem prostoru nego današnja Autonomna regija Tibet zauzimajući i područja istočno od Autonomne regije Tibet. Tako se stari Tibet prostirao i na velike dijelove današnje kineske provincije Qinghai, zapadne dijelove današnje kineske provincije Sichuan, jugozapadne dijelove današnje kineske provincije Gansu te sjeverne dijelove današnje kineske provincije Yunnan. Središnja kineska vlast pod Tibetom misli samo na područje Autonomne regije Tibet, koju još k tome ne zove Tibetom, već Xizang. S druge strane, brojni Tibetanci pod Tibetom misle samo na područje Starog Tibeta.

- **Tibetanski plato.** To je golem fizički plato sjeverno od Himalaja naseljen Tibetancima

- **Etnički Tibet.** To je područje gdje žive Tibetanci. Etnički Tibet je zbroj gore navedenih područja, ali može se ponekad odnositi i na sjeverni Nepal i sjevernu Indiju.

Koliko je velik Tibet?

Tibet je golem, rijetko naseljen prostor. Autonomna regija Tibet zauzima površinu od 1,2 milijuna četvornih kilometara. Na tom golemom prostoru živi samo 2,5 milijuna ljudi. Većina su Tibetanci. Kineska vlast i brojni svjetski izdavači uzimaju da je Tibet Autonomna regija Tibet. Brojni Tibetanci, tibetanska vlada u izbjeglištvu, ali i razni svjetski izdavači kada govore o Tibetu misle na površinu Starog Tibeta. Stari Tibet je još prostraniji i zauzimao je 2,5 milijuna četvornih kilometara. Na području Starog Tibeta danas živi 6 milijuna Tibetanaca i 7,5 milijuna Kineza.

Kako izgleda Tibet?

Tibet je visoravan. Tako se uobičajeno opisuje reljefni izgled Tibeta. Sama riječ visoravan upućuje na ravan visok prostor. Takav opis nije naročito točan. Naime, Tibet je poprilično brdovit s planinama od 5000 do 6000 metara nad morem. Dodatno, granica između Tibeta i Nepala prolazi Himalajama koje su visoke i preko 8000 metara. Podno Himalaja, između Himalaja i Transhimalaja nalaze se riječne doline na visini i do 2100 metara nad morem. Klima je tamo umjerenija, te su mogući neki oblici poljoprivrednog iskorištavanja. Ovaj dio Tibeta je gušće naseljen i središte je tibetanskog društva. Tu su uložena sredstva za razvoj poljoprivrede. Prirodni uvjeti za dobivanje hidroenergije su izvanredni - već je izgrađeno nekoliko hidroelektrana. Također, rudna bogatstva su poprilična. Drugo važno područje Tibeta je Qaidam bazen koji je smješten sjevernije. Okružen je Kunlun i Altun planinama. To je prostor nomadskih pastira. U novije vrijeme ovdje su pronađene zalihe nafte i ugljena. Na Tibetu izviru ili protiču velike azijske rijeke poput Mekong, Brahmaputre, Ind, Žute rijeke, Yangtze, Salwee i Tsangpo. Općenito, veliki dijelovi Tibeta su divlji, iskonski i neuređeni prostori, prekriveni kamenjem, stijenjem i pijeskom. Većina zemlje ne može biti poljoprivredno iskorištavano jer je tlo siromašno i hladna je klima. Veliki dijelovi Tibeta primaju manje od 250 pa i manje od 100 milimetara padalina godišnje što upućuje na suhu klimu. Himalaje su prirodni zid koji spriječava prodor vlažnih vjetrova iz Indije. Hladnoća i snježne oluje su uobičajene. Prosječna siječanska temperatura je na većem dijelu Tibeta između -10 i -20 °C, a srpanjska od 0 do 10 °C. Istočni dijelovi Tibeta su ljeti nešto topliji.

Koja su prirodna bogatstva Tibeta?

Tibet je mješavina planina i pustinja, ali i pašnjaka i šuma. Na Tibetu se nalaze golemo pašnjačka i šumska područja u Kini, jedna od najvećih. Općenito, Tibet ima golemo biljno i životinjsko bogatstvo. Brojne rijeke i jezera proizvode na području Autonomne regije Tibet dvije milijarde kilovat sati električne energije što je 30% ukupne kineske proizvodnje. Na području Autonomne regije Tibet pronađeno je čak 90 vrsta prirodnih bogatstava. Tu treba, od ruda, posebno navesti uran, zlato, željezo i olovo. No, postoje poteškoće u vađenju pronađenih zaliha kao što je udaljenost, oštra klima i loše prometne veze. Nedavno je središnja kineska vlast donijela projekt o iskorištavanju prirodnih bogatstava Tibeta. Pretpostavljaju da će to pomoći razvoju nerazvijenog Tibeta i bolje ga uključiti u ostalu Kinu. Dodatno, Tibet je turistički privlačan zbog prirodnih ljepota, kulturnih vrijednosti i iskonskih specifičnosti.

Koja je struktura stanovništva Tibetanaca?

Tibet je rijetko naseljen prostor. Već smo kazali da u Autonomnoj regiji Tibet živi 2,5 milijuna ljudi ili 2 čovjeka po četvornom kilometru. Na području Starog Tibeta živi 13,5 milijuna ljudi ili 5 čovjeka po četvornom kilometru. Razlog tomu treba tražiti u oštroj klimi i zabačenosti. Ako gledamo narodnosno, tada na području Autonomne regije Tibet udjel Tibetanaca je visok, dok je na području Starog Tibeta udjel Tibetanaca znatno manji i iznosi manje od polovice. Na području nekadašnjeg Tibeta, a današnjih kineskih provincija došlo je do velikog useljavanja Kineza i tako je udjel Tibetanaca opao. Proces naseljavanja Kineza primjetan je i u samoj Autonomnoj regiji Tibet.

U razdoblju od 1952. do 1958. g. Tibetanci su imali visok mortalitet i nizak fertilitet, tako da su se sporo povećavali. Od 1959. do 1969. g. dolazi do bržeg populacijskog rasta Tibetanaca. Od 1970. g. do danas imamo još brži populacijski rast Tibetanaca, jer im je natalitet postao visok, a mortalitet im je smanjen. Posljednjih godina došlo je do znatnog poboljšanja obrazovne strukture Tibetanaca: sve je više onih s višim obrazovanjem, a sve manje onih nepismenih i polupismenih. Tibetanci govore kod kuće tibetanskim jezikom, ali službeni jezik je kineski. U školama uče oba jezika: kineski i tibetanski. Svi vladini dokumenti napisani su, također, na kineskom i tibetanskom jeziku.

Kako žive ljudi na Tibetu?

Tibetanci se većinom bave poljoprivredom i stočarstvom. Nomadi koji se bave uzgojem ovaca, koza i jakova žive pretežito na sjevernim pašnjacima. Na jugu, u dolinama, stanovništvo se bavi uglavnom poljoprivredom. U Lhasi, glavnom tibetanskom gradu, živi nešto manje od 100 000 stanovnika. Oni su većinom zaposleni u vladinim službama, lakoj industriji i turizmu. Kada govorimo o tome kako žive Tibetanci tada možemo dati dvije suprotnosti: nomadizam na sjeveru i ulazak moderne ekonomije na jugu, u i oko Lhase.

Nomadizam na Tibetanskom platou.

Sjeverni Tibet je područje Tibetanskog platoa ili Chang Tang. To je udaljenije, hladnije, surovije i kamenitije područje od tibetanskih dolina na jugu. Prostor je nešto ravniji i prostire se na višim nadmorskim visinama. Na tim područjima prorijedenog zraka živi jedno od svjetski posljednjih velikih nomadskih društava. Doduše, kasnih šezdesetih godina 20. st. kineska vlada je vodila politiku guranja nomada u sjedilačke zajednice. Nakon desetak godina, oko 1980. g., kineska središnja vlast je popustila u tim naporima.

Tibetanci ovdje na golemim i rasprostranjenim visinskim pašnjacima uzgajaju ovce, koze i jakove. Na golemom zaboravljenom i zabačenom Chang Tangu ili Tibetanskom platou živi oko pola milijuna nomada. Velika hladnoća i jaki vjetrovi su česti. Nomadi žive u brojnim razbacanim kampovima, međusobno izolirani i odvojeni planinskim lancima. Neki nomadi nisu nikada u svom životu vidjeli članove neke druge nomadske grupe. Većina nomada na svijetu drži svoje životinje u dolinama za vrijeme zime, dok ih u ljetnom razdoblju odvoze u planine. Zanimljivo je da tibetanski nomadi rade suprotno sa svojim jakovima. Naime, jakovi za vrijeme zime pasu posebnu vrstu šaša na višim nadmorskim visinama. Nomadizam na Tibetanskom platou egzistira i dalje. Razlog je što ovdje nomadizmu nema konkurencije. Čak i sa suvremenim tehnološkim dostignućima u poljoprivrednom iskorištavanju zemlje, zbog ekstremnih visokih temperaturnih razlika i oštre klime ne mogu uspjevati usjevi. Tako sjedilačka poljoprivreda nije konkurencija stočarstvu. Kada bi kojim slučajem nestalo nomada na Chang Tangu, tada bi se vjerojatno tamo vratile divlje životinje, a ne čovjek. Danas tibetanski nomadi misle kako je nomadizam lagan i dobar način života, bolji od bilo čega drugog. Nomadi kažu: "Mi živimo dobro. Pašnjaci se obnavljaju sami od sebe. Životinje pasući rastu same od sebe, daju nam mlijeka i mesa bez da mi išta radimo. I, kako mi možemo kazati da živimo teško?"

Moderna ekonomija u Lhasi.

"Razvoj tržišnog gospodarstva pomoći će Tibetancima da postanu bogatiji i poboljšaju životne uvjete" kaže Xu Ping, stručnjak iz Kineskoga nacionalnog centra za tibetanske studije. Općenito mišljenje političkih i gospodarskih stručnjaka iz Pekinga je da će nova gospodarska gibanja pomoći Tibetu da se razvije. U posljednja dva desetljeća, tržište je donijelo Tibetu informacije, tehnologiju i talente. Kineski stručnjaci govore kako će privatno gospodarstvo biti najvažniji faktor za dinamičan razvoj Tibeta. Kineska vlada smatra, ako će uspjeti razviti gospodarstvo Tibeta, tada će jenjati snage koje potiču otcjepljenje Tibeta od Kine. Naime, Tibet je najsiromašniji dio Kine čiji je narodni dohodak po stanovniku sedam puta manji nego u Šangaju koji je jedan od najbogatijih kineskih gradova.

Shodno tome, posljednjih godina se osjeća snažno širenje i jačanje uslužnih djelatnosti i državnog ulaganja. To je urodilo plodom, jer je tibetansko gospodarstvo imalo 1999. g. stopu rasta od 9,3% što je više od kineskog prosjeka. Središte njihovih gibanja je južna dolina, posebno glavni grad Lhasa. U sjeni palače Potala u Lhasi smjestila se trgovačka burza temeljena na konceptu Interneta. Informacije s burze mogu se listati bilo gdje u svijetu. Zanimljivo je da je fenomen Interneta pokrenuo gospodarske promjene u Tibetu. Moda

ulaganja osjeća se i u Lhasi. Slobodno se može zaključiti kako je Lhasina kompjutorizirana Trgovačka burza pokrenula znatno više trgovanja nego stara tržnica oko hrama Jokhang.

Lamaizam

Tibetanci su izuzetno religiozni ljudi. Religiozni obredi su im veoma važni u njihovom svakodnevnom životu. Festivali imaju religiozni značaj. Mnogobrojni hodočasnici obilaze hramove u Lhasi i Xigazu. Tibetanska religija je dio budizma, znana kao lamaizam. Ova religija prepoznaje dvije Velike Lame. Dalaj (ili Veliki) Lama je prihvaćen kao vladar Tibeta i njegov najveći duhovni vođa. Pancen Lama je prihvaćen kao vodeći duhovni autoritet. Velike Lame su utjelovljenje Bude. Kada Dalaj ili Pancen Lama umre, njegov duh ulazi u tijelo dječaka. Redovnici traže po Tibetu dječaka koji se rodio približno u isto vrijeme kada je umro Lama. Dječak koji je izabran postaje Lama.

U prošlosti, brojni tibetanski muškarci postajali su redovnici. Svaki grad i dolina imali su samostan, zvan lamastan (slobodan prijevod s engleskog). Prije dolaska Kineza, približno 20% svih tibetanskih muškaraca bili su redovnici. Mnogi su Tibetanci postali redovnici zato što su siromašni roditelji slali dječake u samostane, jer nisu mogli plaćati porez za njih. Drugi muškarci su odlazili zato jer su samostani bili jedini koji su osiguravali obrazovanje na Tibetu.

Kineski komunisti ukinuli su autoritete Dalaj i Pancen Lame, nakon što su preuzeli vlast na Tibetu. Kroz šezdesete i sedamdesete godine kineski komunisti zatvorili su ili razorili većinu samostana na Tibetu. Posljedica toga je smanjenje religioznog života. U osamdesetim godinama, neki samostani su ponovno otvoreni i stvaraju se novi redovnici.

Danas, na Tibetu ima veoma malo samostana, u odnosu na vrijeme prije kineske vojne intervencije, i ima samo nekoliko tisuća redovnika. Mnogi redovnici bave se poljoprivredom i obrtom. Samostani su središta obrazovanja, umjetnosti i javnog rada. Tibetanska umjetnost ima kineske i indijske utjecaje, te prikazuje Budine teme.

TIBETANSKI OBIČAJI I OBREDI

Uz rođenje. U zabačenim selima Tibeta žene rađaju djecu izvan šatora, bez obzira što puše jak i studen vjetar. U manje zaostalim selima, žene se porađaju u štalama i torevim. U novije vrijeme ovaj običaj se, ipak, mijenja. Grade se bolnice, i sve se više žena u njima porađa, ili im u njihovim kućama pomažu babice. Nakon nekoliko dana rodbina i prijatelji dolaze na čestitanje.

Uz pogreb. Pogrebni obredi Tibetanaca su raznovrsni i neobično zanimljivi. Postoji nebeska sahrana, sahranjivanje u vodi, sahranjivanje u zemlji, sahranjivanje u stupi i spaljivanje. Vrsta pogreba ovisi o imovnom stanju i društvenom položaju porodice. Većina običnih ljudi sahranjuje se **nebeskom sahranom**. Tijelo mrtvaca uvijek se u bijelu tkaninu i čuva se u kutu sobe tri do pet dana. Rodbina i prijatelji oplakuju umrlog. Sahrana počinje prije zore. Tijelo umrlog se zavije u ufulu – vuneni pokrivač – i njegov nasljednik ga na leđima iznese do kućnih vrata gdje ga preuzme pogrebnik. Svi članovi porodice moraju sudjelovati u sahrani, ali samo jedan ili dva smiju nadgledati samu nebesku sahranu. Leš se stavi na visoku stjenovitu zaravan i zapali se vatra od borovine i čempresovine. Plamen se zalijeva cambom, a dim privlači lešinare. Pogrebnik sječe leš, razbija kosti, miješa ih sa cambom, te tako stvara svojevrsnu loptu kojima počinje hraniti lešinare. Potom lešinare počinje hraniti mesom leša. Ako koja kost leša ostane, ona mora izgorjeti i pepeo se mora raspršiti na sve strane. Nijedan dio leša ne smije ostati, kako bi duša bila slobodna otići u nebo. Sahranjivanje u vodi je uglavnom predviđeno za prosjake, udovice, udovce i puku sirotinju. Tu se tijelo odnese na obalu rijeke, raskomada i baci u vodu. U zemlju se zakapaju umrli od zaraznih bolesti poput lepre ili boginja, lopovi, ubojice i drugi zločinci. Zakon tim ljudima zabranjuje nebesku sahranu ili sahranjivanje u vodi, jer ako njihove duše budu zatrpane zemljom, one se neće moći reinkarnirati i njihova vrsta će nestati. Sahranjivanje u stupi je najvišeni vid sahrane. Kad umre lama visokog ugleda, njegovo tijelo se opere slanom vodom i osuši se. Zatim se trlja skupocjenim mastima i začинима te se stavlja u urnu u stupi. Neke reinkarnirane lame se spaljuju, a njihov pepeo se čuva u stupama. Stupa je jedna vrsta groba poznata jedino na Tibetu. Stupa je sačinjena od zlata, srebra, bronce, drveta ili ilovače, ili su prekrivene tim materijalima.

GRADITELJSTVO TIBETA. Palača Potale u Lhasi ima 13 katova. Visoka je 117 metara i predstavlja veličanstven prizor, vidljiv s daljine od deset kilometara. Jedna od najimpresivnijih građevina u cijeloj Aziji. Polovicom 7. st. kralj Gampo je izabrao ravnice Rase ("kozje zemlje") za svoje boravište. Kasnije je to mjesto postalo poznato pod imenom Lhasa ("božja zemlja"). Na obližnjem brijegu, u obliku zaspalog slona, sjeverno od ravnice podignuo je veliku palaču. Godine 842. palo je prvo tibetansko kraljevstvo, pa je ubrzo monumentalna palača oronula i propala. Peti Dalaj Lama, veliki Ngawang Lobsang Djaco 1642. g. počinje graditi golemo budističko središte na mjestu stare kraljevske oronule palače. Danas, nažalost, u okolici Palače Potala Kinezi su izgradili brojne bezlične socrealističke zgrade, rušeći tako tibetansku tradiciju i svetost mjesta.

4.4. Tibet - Världens tak

Tibet är ett höglänt, ensligt område som ligger bakom Himalaya. Ordet Tibet betyder "Snölandet" på det tibetanska språket. Detta ursprungliga namn anspelar på kylan och på ett bister klimat. Tibet brukar också kallas "Världens tak". Namnet anspelar på den höga altituden – Tibets genomsnittliga höjd är 4 880 meter över havet.

När man säger Tibet kan man syfta på olika områden.

Tibet består av följande regioner:

- **Den autonoma regionen Tibet.** Det är en region inom Folkrepubliken Kina. För Tibet använder kineserna inte ordet Tibet, utan Xizang. Den autonoma regionen Tibets gränser drogs av det kinesiska styret på 1950-talet.
- **Gamla Tibet, från tiden då Dalai Lama härskade.** Det är ett område, som den tibetanska regeringen styrde fram till det kinesiska maktövertagandet 1951. Gamla Tibet sträckte sig över ett två gånger större område än dagens Autonoma regionen Tibet, och omfattade också områdena öster om den autonoma regionen Tibet. Gamla Tibet sträckte sig alltså också över stora delar av den nuvarande kinesiska provinsen Qinghai, västra delarna av den nuvarande kinesiska provinsen Sichuan, sydvästra delarna av den nuvarande kinesiska provinsen Gansu samt norra delarna av den nuvarande kinesiska provinsen Yunnan. Det centrala kinesiska styret anser att Tibet bara är den Autonoma regionen Tibets yta, som de därtill inte ens kallar Tibet, utan Xizang. För många tibetaner är Tibet allt som finns inom Gamla Tibets yta.
- **Den tibetanska högplatån.** Det är en omfattande platå norr om Himalaya bebodd av tibetanerna.
- **Etniska Tibet.** Det är området som är bebott av tibetanerna. Etniska Tibet är summan av de ovannämnda områdena, men kan ibland syfta på norra Nepal och norra Indien.

Hur stort är Tibet?

Tibet är ett omfattande, glest befolkat landområde. Tibet har en yta på 1,2 miljoner kvadratkilometer. På detta vidsträckta område bor bara 2,5 miljoner människor. De flesta är tibetaner. För det kinesiska styret och talrika bokförlag runt om världen är Tibet den Autonoma regionen Tibet. Många tibetaner, men också många bokförlag i världen menar Gamla Tibets område när de pratar om Tibet. Gamla Tibet är ännu vidsträcktare och den omfattade 2,5 miljoner kvadratkilometer. Inom Gamla Tibet bor idag 6 miljoner tibetaner och 7,5 miljoner kineser.

Hur ser Tibet ut?

Tibet är en högplatå. Så brukar det tibetanska landskapets utseende beskrivas. Själva ordet högplatå anspelar på ett högt, flackt landområde. En sådan beskrivning stämmer inte helt. Tibet är nämligen rätt bergigt, med berg från 5000 till 6000 meter över havet. Dessutom sträcker sig gränsen mellan Tibet och Nepal över Himalaya som på vissa ställen är över 8000 meter högt. Nedanför Himalaya, mellan Himalaya och Transhimalaya, löper floddalar på höjder upp till 2000 meter över havet. Klimatet är mildare där, och vissa former av jordbruk är möjliga. Den här delen av Tibet är tätare befolkad och är det tibetanska samhällets hjärta. Hit riktar sig satsningar på utveckling av jordbruket. De naturliga förutsättningarna för att utvinna vattenkraft är utmärkta – några vattenkraftverk har redan byggts. Området är också tämligen malmrikt. Det andra viktiga området är Qaidam bäckenet som är nordligare beläget. Bäckenet är omgivet av bergen Kunlun och Altun Shan. Det är nomadherdarnas område. Nyligen har olje- och kolreserver hittats här. Många av de stora asiatiska floderna har sin källa i eller rinner genom Tibet, till exempel Mekong, Brahmaputra, Indus, Gula floden, Yangtze, Salween och Yarlung Tsangpo. Stora delar av Tibet är överhuvudtaget vilda, orörda och oordnade områden, med stenar, klippor och sand. Största delen av landet kan inte utnyttjas för jordbruk eftersom marken är mager och klimatet är kallt. Stora delar av Tibet får mindre än 250 Pa och mindre än 100 milliliter nederbörd per år, vilket tyder på ett torrt klimat. Himalaya är en naturlig barriär som hindrar fuktiga vindar från Indien att passera. Köld och snöstormar är vanliga här. Medeltemperaturen i januari är i största delen av Tibet mellan -10 och -20 grader, och i juli mellan 0 och 10 grader. Östra delarna av Tibet är lite varmare på somrarna.

Vilka är Tibets naturrikedomar?

Tibet är en blandning av berg och öken, men också betesmark och skog. I Tibet finns det vidsträckta betes- och skogsområden, bland de största i Kina. Tibet har överhuvudtaget en enorm växt- och djurrikedom. Många flodar och sjöar genererar inom den Autonoma regionen Tibet två miljarder kilowattimmar elektrisk energi som utgör 30% av den sammanlagda kinesiska produktionen. 90 typer av naturtillgångar har hittats i den Autonoma regionen Tibet. Uran, guld, järn och bly ska främst nämnas. Men det finns svårigheter med brytningen av den hittade malmen, som avstånd, bistert klimat och dåliga trafikförbindelser. Nyligen inledde den centrala kinesiska regeringen ett projekt för utnyttjandet av Tibets naturrikedomar. De antar att det kommer att hjälpa det outvecklade Tibet att utvecklas och infogas bättre i resten av Kina. Därtill är Tibet ett attraktivt turistmål på grund av den vackra naturen, de kulturella värdena och de enastående naturgivna egenskaperna.

Hur ser tibetanernas befolkningsstruktur ut?

Tibet är ett glest befolkat utrymme. Vi har redan sagt att det bor 2,5 miljoner människor eller 2 personer per kvadratkilometer i Autonoma regionen Tibet. På Gamla Tibets yta bor det 13,5 miljoner människor eller 5 personer per kvadratkilometer. Grund till detta skulle letas efter i det bistra klimatet och dess avskilda läge. Om man tittar på folkslaget, så är andelen tibetaner i den Autonoma regionen Tibet stor, medan andelen tibetaner i Gamla Tibet är avsevärt mindre och utgör mindre än hälften. I området av det dåvarande Tibet, alltså i de nuvarande kinesiska proviserna förekom en stor invandring av kineser och därför minskades andel tibetaner där. Kinesernas invandringsprocess märks också i själva Autonoma regionen Tibet.

I perioden mellan 1952 och 1958 hade tibetanerna ett högt dödstal och ett lågt födelsetal, så att de växte långsamt. Från 1959 till 1969 förekom en snabbare folkökning. Från 1970 fram till idag är folkökningen ännu snabbare, eftersom födelsetalet blivit högre och dödstalet lägre. Under de senaste åren har också tibetanernas utbildningsstruktur blivit avsevärt bättre: det finns allt mer högutbildade, och allt fler analfabeter och halvlitterata. Hemma talar tibetaner tibetanska, men det officiella språket är kinesiska. Barn lär sig båda språken i skolan: kinesiska och tibetanska. Alla regeringsdokument är också skrivna på både kinesiska och tibetanska.

Hur lever människorna i Tibet?

Tibetanerna bedriver mestadels jordbruk och boskapsskötsel. Nomader som bedriver får-, get- och jakavel bor för det mesta på de nordliga betesmarkerna. I södern, i dalarna, bedriver flertal folk jordbruk. Lhasa, Tibets huvudstad, har lite mindre än 100 000 invånare. De jobbar mestadels inom statlig tjänst, lätt industri och turismen. När man talar om tibetanernas liv kan man nämna två motsatser: nomadismen i norden och moderna ekonomins framträdande i södern, i och omkring Lhasa.

Nomadismen på den Tibetanska högplatån.

Norra Tibet är en del av den Tibetanska högplatån och heter också Chang Tang. Det är ett mer avlängset, kallare, bistrare och stenigare område än de södra tibetanska dalarna. Dess yta är lite flackare och den sträcker sig över högre höjder. I detta områden av tunn luft lever ett av världens sista nomadsamhällen. Sent på 1960-talet förde den kinesiska regeringen faktiskt en politik som försökte tvinga nomaderna till ett bofast levnadssätt. Efter ett tiotal år, omkring 1980, gav det centrala kinesiska styret efter för detta krav.

På de vidsträckta och rymliga höglänta betesmarkerna sköter tibetanerna får, getter och jakar. På den ofantliga, bortglömda och ensliga Tibetanska högplatån eller Chang Tang bor omkring en halv miljon nomader. Sträng kyla och starka vindar förekommer ofta. Nomaderna bor i talrika utspridda läger, isolerade och särade från varandra av bergskedjor. Några nomader har aldrig någonsin sett medlemmar av någon annan nomadgrupp. De flesta nomaderna i världen håller sina djur i dalar på vintrarna och för dem till bergen på somrarna. Det är intressant att tibetanska nomader gör tvärtom med sina jakar. Jakar betar nämligen en speciell vassart på vintrarna uppe i de stora höjderna.

Nomadismen existerar fortfarande på den Tibetanska högplatån. Orsaken till det är att det inte finns någon konkurrens till nomadismen där. Även med samtida tekniska lösningar inom jordbruk och markutnyttjandet kan grödorna inte sprida sig på grund av de höga temperaturskillnader och det bistra klimatet. Därför är vanlig jordbruk ingen konkurrens till boskapsskötseln. Om nomaderna av någon anledning skulle försvinna från Chang Tang, så skulle nog vilda djur komma tillbaka dit, inte människorna. Idag anser de tibetanska nomader att nomadismen är ett lätt och bra levnadssätt, bättre än allt annat. Nomaderna säger: ”Vi lever gott. Betesmarkerna återhämtar sig själva. Djuren betar och växer på så sätt själva, de ger oss mjölk och kött utan att vi behöver göra någonting. Så hur skulle vi då kunna säga att vi har det knapert?”

Lhasas moderna ekonomi.

”Marknadsekonomin utveckling kommer att hjälpa tibetanerna att bli rikare och att förbättra deras levnadsvillkor” säger Xiu Ping, expert på det Kinesiska nationella centret för tibetanska studier. Politik- och näringslivsexperter från Peking anser i allmänhet att de nya ekonomiska fluktuationer kommer att hjälpa Tibet att utvecklas. Under de senaste två årtiondena har marknaden bidragit med information, teknologi och talanger till Tibet. Experter från Kina påstår att privatekonomin kommer att bli den viktigaste faktorn för en dynamisk utveckling av Tibet. Den kinesiska regeringen tror att om de lyckas utveckla Tibets näringsliv så kommer krafterna som kämpar för att Tibet bryter sig loss från Kina försvagas. Tibet är nämligen Kinas fattigaste del vars bruttonationalprodukt per invånare är sju gånger mindre än Shanghais, som är en av Kinas rikaste städer.

I enlighet med detta märks en stark tillväxt och förstärkning av tjänstesektorn och statliga investeringar. Det visade sig vara framgångsrikt eftersom Tibets näring 1999 hade en tillväxthastighet på 9,3 %, vilket är mer än Kinas genomsnitt. Centrumet för denna händelseutveckling är de södra dalarna, särskilt huvudstaden Lhasa, där börsen med internet

som grund, ligger i Potalapalatsets skugga. Börsinformationerna kan bläddras genom från överallt i världen. Det är intressant att internet-fenomenet har skapat näringlivsändringar i Tibet. Investeringsrenden känns till och med i Lhasa. Man skulle alltså kunna säga att Lhasas datoriserade börs har satt igång avsevärt mer handel än den gamla marknaden omkring Jokhangtemplet.

Lamaismen.

Tibetaner är ett ytterst religiös folk. Religiösa riter är mycket viktiga i deras vardagsliv och deras festivaler är av religiös karaktär. Åtskilliga pilgrimer vallfärdar till templena i Lhasa och Xigaze. Den tibetanska religionen är en del av buddhismen och kallas lamaismen, och tillber två Stora Lamor. Dalai (Den Store) Lama är erkänd som Tibets ledare och dess största andliga ledare. Panchen Lama är erkänd som den främsta andliga auktoriteten. De stora Lamorna förkroppsligar Buddha. När Dalai eller Panchen Lama dör, inkarneras hans själ i en pojkes kropp. Munkar letar efter en pojke i Tibet som fötts ungefär samtidigt som Laman dog. Den utvalda pojken blir den nya Laman.

I förgångna tider blev många tibetanska män munkar. Varje stad och dal hade sitt kloster, kallad lamastan. Innan kineserna kom, var omkring 20% tibetanska män munkar. Många tibetaner blev munkar eftersom fattiga föräldrar skickade pojkar till kloster därför att de inte kunde betala skatt för dem. Andra män gick dit eftersom klostren var de enda platser som erbjöd utbildning.

Efter sitt maktövertagande i Tibet, avskaffade kinesiska kommunister auktoriteter av Dalai och Panchen Lama. På sextio- och sjuttioalet stängde eller förstörde kinesiska kommunister de flesta klostren i Tibet. Efterföljden av det blev en tillbakagång av det religiösa livet. På åttiotalet återöppnades några kloster och nya munkar bildas.

Idag finns det tämligen få kloster i Tibet, i jämförelse med tiden innan Kinas militärintervention, och det finns bara några tusen munkar. Många av de bedriver jordbruk och hantverk. Klostren är medelpunktar för utbildning, konst och offentligt arbete. Tibetansk konst har påverkats av Indien och Kina och visar teman i anknytning med Buddha.

Tibetanska seder och riter

Vid födseln. I Tibets ensliga byar föder kvinnor barn utanför tälten, oavsett den starka och bitande vinden. I mindre fattiga byar föder kvinnorna barn i stall och bås. Men nuförtiden ändras dock dessa vanor. Sjukhus byggs och allt mer kvinnor födder barn där eller hemma hos

sig själva med hjälp av barnmorskor. Efter några dagar kommer vänner och släkt för att gratulera.

Vid begravningen. Tibetanernas begravningsseder är mångsidiga och osedvanligt intressanta. Det finns himmelsbegravning, vattenbegravning, jordbegravning, begravning i stupa och eldbegängelse. Begravningssättet beror på släktens förmögenhet och samhällsställning. De flesta vanliga människor får en **himmelsbegravning**. Den dödes kropp sveps i vitt tyg och hålls i rumhörnet tre till fem dagar. Släkt och vänner sörjar den döde. Begravningen börjar innan gryningen. Den dödes kropp sveps i en ufulu – ett ulltäckte – och hans efterträdare bär honom på rygg till husdörren där begravningsenterprenören tar honom över. Alla familjemedlemar måste delta i begravningen, men bara en eller två får bevaka själva himmelsbegravning. Liket placeras på en hög och stenig platå och en eldbrasa av furu och cypress tänds. Flamman hålls med cambo och röket lockar till sig gamar. Begravningsenterprenören styckar liket, krossar benen och blandar dem med cambo tills han får en slags boll med vilken han börjar mata gamarna. Efter det matar han gamarna med likets kött. Om ben finns kvar, måste de brännas så att asken spridas åt alla håll. Inte en enda del av liket får finnas kvar för att själen ska få vara fri att gå i himlen. **Vattenbegravning** är mestadels avsedd för tiggare, änkor, änklingar och rena fattiglappar. Kroppen bärs till flodstranden, styckas och kastas ner i vattnet. De som dött av smittsamma sjukdomar som lepra eller smittkoppor, tjuvar, mördare och andra brottslingar **jordbegravas**. Lagen förbjuder sådant folk en himmels- eller vattenbegravning, för om deras själar täcks med jord kan de inte återfödas och deras sort kommer att försvinna. **Begravning i stupa** är det mest sublima begravningssättet. När en mycket högaktad lama dör tvättas hans kropp med saltvatten och torkas sedan. Efter det smörjs kroppen in med dyrbara oljor och kryddor och placeras därpå i en urna i stupan. En del av de återföda lamorna kremas och deras ask bevaras i stupor. En stupa är en gravtyp som bara finns i Tibet. De är gjorda av eller täckta med guld, silver, brons, trä eller lera.

Tibets byggnadskonst.

Potalapalatset i Lhasa är ett 117 meter högt palats på tretton våningar och en storslagen syn som syns på tio kilometers avstånd. Det är en av de mest imponerande byggnaderna i hela Asien. I mitten av 600-talet valde kungen Gampo ut slätten Rasa ("getens land") för sitt residens. Senare brukade platsen kallas Lhasa ("guds land"). Norr om slätten, på den närliggande klippan som har formen av en sovande elefant, uppförde han ett stort palats. År 842 föll det första tibetanska kungariket och det monumentala palatset blev snart nedgånget

och utslitet. Den femte Dalai Lama, den store Ngawang Lobsang Djaco, började 1642 bygga ett kolossalt buddhistiskt centrum på det gamla och utslitna kungapalatsets plats. Idag har kineserna, tyvärr, byggt talrika uttryckslösa realsocialistiska byggnader i Potalapalatsets omgivning, och har på så sätt underminerat den tibetanska traditionen och platsens helighet.

4.5. Medveščak ove sezone bez utakmica u Areni Zagreb

Medveščak će utakmice 17., 20. i 22. siječnja 2015., najavljene za Arenu Zagreb, odigrati u Domu sportova.

Obzirom na smanjenja proračuna Grada Zagreba za sport i sportska događanja u 2015. godini, čime Grad Zagreb više nije u mogućnosti partnerski podržati igranje hokejskih utakmica u Areni Zagreb kroz model tzv. 'sportskih dana' u rasporedu korištenja Arene Zagreb, KHL Medveščak Zagreb, zaključio je slijedom politike odgovornog vođenja kluba, kako nije u mogućnosti odigrati najavljene hokejske utakmice u sklopu spektakla **PAN ARENA ICE FEVER** u siječnju 2015. u Areni Zagreb.

"Sagledavši financijsku konstrukciju projekta te sve troškove koje bismo bez podrške Grada morali sami financirati uz pomoć naših navijača i posjetitelja, odgovorno smatramo kako nakon pet godina na žalost moramo odustati od hokejskog spektakla PAN Arena Ice Fever u Areni Zagreb. Kod donošenje odluke vodili smo se odgovornošću i željom da ne narušimo financijsku stabilnost kluba i njegovu budućnost. Ujedno, ne želimo u ovom slučaju previsokom cijenom ulaznice od najmanje 350 kuna na više, a čime bismo eventualno pokrili novonastali trošak najma Arene bez partnerske podrške Grada, naštetiti našim navijačima. Ovdje se ne radi o nedostatku budžeta ili neimanju novca za događaj, budući da ova sredstva, a nastavno na dosadašnje partnerstvo s Gradom, nisu bila niti planirana niti predviđena te se stoga nisu niti mogla organizirati u ovom roku. Naime, utakmice u Areni bile su planirane na dosadašnjem partnerskom modelu Grada i Kluba iz prijašnjih sezona i bazirane su na besplatnim 'sportskim danima' korištenja Arene, shodno čemu dodatna financijska sredstva za najam Arene nisu niti bila potrebna", izjavio je glasnogovornik i voditelj posebnih projekata Medveščaka Ranko Vučinić i pojasnio:

"Grad Zagreb je do sada, do smanjenja sportskog proračuna, u projektu Arena Ice Fever sudjelovao na način da je za događaj partnerski osiguravao točnije ustupao tzv. 'sportske dane' po kojima, zbog vrijednosti projekta u smislu njegove turističke i sportske atraktivnosti, klub ima pravo koristiti Arenu bez plaćanja najma, ali uz obavezu plaćanja troškova tehničke podrške. U tom organizacijskom obliku Medveščak

je osiguravao i financirao najam opreme za izradu leda te postavljanje i održavanje leda u Areni budući ona nema sustav za led, kao i cjelokupnu organizaciju utakmica uključujući međunarodnu promociju, televizijski prijenos utakmica i slično."

Medveščak je svoj prvi Arena Ice Fever organizirao u siječnju 2011. godine. Bilo je to ujedno i prvi puta da se u Areni Zagreb, izgrađenoj za potrebe svjetskog rukometnog prvenstva, postavila ledena površina. Tehnologija za izradu leda, budući da dvorana pri samoj izgradnji nije bila opremljena niti pripremljena za postavljanje ledenih površina, dovezena je iz nekoliko europskih zemalja. Događaj se nastavio organizirati svake godine, već tradicionalno u siječnju. Prošle sezone (2013./2014.), prve u kojoj je zagrebački Medveščak igrao u rusko-europskom KHL prvenstvu, događaj je organiziran u dva dijela – u prosincu i u siječnju.

"U dosadašnjim sezonama, utakmice hokeja u Areni Zagreb uživo je vidjelo oko 350,000 gledatelja koji su osim iz svih dijelova Hrvatske dolazili i iz Slovenije, Austrije, Mađarske, Italije, susjedne BiH i Srbije, a zabilježeni su i posjeti gledatelja iz Australije, Kine i s Novog Zelanda. Zbog Arene i hokeja u Zagreb su stizali i navijači iz Sjeverne Amerike i Skandinavije, a posljednje sezone stigli su i navijači i posjetitelji iz Rusije, prateći svoje momčadi. Utakmice u Areni su dakle, prije svega bila veliki društveno-sportski događaj i sportski spektakl. Također, utakmice iz Arene jedan su od prvih domaćih sportskih događaja koje su domaća, ali i europske i ruske televizije prenosile u HD formatu", istaknuo je Vučinić i dodao:

"Drago nam je da smo u svega nekoliko godina uspjeli stvoriti toliko kvalitetan i toliko tražen događaj koji je osim kluba iznimno doprinio kako imidžu same Arene, tako i grada Zagreba. Naravno da nam je žao da ove godine ne možemo u Arenu i ovo nije bila nimalo laka odluka. No, mi klub vodimo odgovorno što nam je cilj i u budućnosti. To je također i u interesu našeg partnera Pana koji je imao razumijevanja za cijelu ovu situaciju i kojem je također, kao našem dugogodišnjem partneru, uspješno funkcioniranje kluba prioritet. Dio programa i sadržaja koji smo s Panom ove sezone namijenili navijačima i posjetiteljima u Areni Zagreb, realizirat ćemo na našim utakmicama u Domu sportova. Također, u ovom trenutku razmatramo kako dio planiranih klupskih sredstava namijenjenih Areni iskoristiti u korist kluba i naše zajednice – dovodenjem nekog pojačanja za završnicu sezone ili pak za pomoć zajednici i potrebitoj djeci kroz našu Humanitarnu zakladu."

Medveščak će utakmice 17., 20. i 22. siječnja 2015., najavljene za Arenu Zagreb, odigrati u Domu sportova.

"Prethodnih sezona iz Doma sportova u Arenu Zagreb odlazili smo zbog organizacije ATP teniskog turnira Zagreb Indoors. Zahvaljujući susretljivosti i razumijevanju gospodina Horvata i svima uključenima u organizaciju ATP turnira, sve utakmice najavljene za Arenu Zagreb odigrat će se u Domu sportova. Proces demontaže leda započet će odmah nakon utakmice 22. siječnja kako bi zajedno s vodstvom i djelatnicima Doma sportova i organizatorima ATP-a na vrijeme pripremili dvoranu za turnir u kraćem roku nego li je to bio slučaj prethodnih sezona", pojasnio je Vučinić način na koji će utakmice hokeja umjesto u Areni biti odigrane u Domu sportova, unatoč vrlo bliskim terminima posljednje siječanjske hokejske utakmice i početka ATP turnira te napomenuo:

"Mi imamo potpuno razumijevanje prema odluci Grada i prenamjeni sportskih proračunskih sredstava u druge, za grad eventualno važnije projekte. Istovremeno vjerujemo da i naši navijači i svi zainteresirani za utakmice u Areni Zagreb imaju razumijevanja za našu odluku i da shvaćaju kako bi eventualnim neprofesionalnim i neodgovornim odlukama i organizacijom ovog događaja bez partnerstva Grada doveli klub u financijsku opasnost."

Svim kupcima ulaznica novac će biti vraćen u cijelosti na sljedeći način:

Svi kupci koji su kupili ulaznice na blagajni Doma Sportova, mogu dobiti povrat novca uz predodženu ulaznicu na blagajni Doma sportova u subotu 20. 12. i nedjelju 21. 12. od 12:00 do 17:00 sati i u ponedjeljak 22. 12., na dan utakmice od 16:00 sati do kraja utakmice na blagajni Doma sportova i u predvorju Doma sportova. Ulaznice mogu zamijeniti i za jednu od narednih utakmica u Domu sportova do kraja 2014./2015. sezone uz uvjet zamjene ulaznica do 15. 01. 2015. na blagajni Doma sportova tijekom utakmica.

Svi kupci koji su ulaznice kupili preko sistema Ticketshop, mogu ih vratiti na prodajno mjesto gdje su ih kupili i dobit će povrat sredstava na prodajnom mjestu.

Svim kupcima koji su ulaznice kupili putem interneta (www.ticketshop.hr), Ticketshop će automatski izvršiti povrat sredstava na račun, odnosno karticu, a za dodatna pitanja kupci se mogu obratiti na e-mail support@ticketshop.hr. Moguće je zatražiti i zamjenu ulaznica za jednu od narednih utakmica u Domu sportova do kraja sezone 2014./2015., uz uvjet zamjene ulaznica do 15. 01. 2015. Nove ulaznice mogu se zatražiti putem emaila na support@ticketshop.hr ili tickets@medvescak.com.

KHL Medveščak Zagreb ispričava se svim navijačima i posjetiteljima koji su već kupili svoju ulaznicu i koji su na bilo koji način zahvaćeni ovom odlukom. Klub zahvaljuje svim navijačima na povjerenju i podršci.

KHL MEDVEŠČAK Zagreb

Ured za odnose s javnošću i medijima

4.6. Ishockeyklubben Medveščak utan matcher på Arena Zagreb denna säsong

Matcherna som skulle spelas den 17, 20 och 22 januari på Arena Zagreb spelar Medveščak i stället på arenan Dom sportova.

Med hänsyn till minskningarna i staden Zagrebs budget för idrott och sportevenemang 2015, på grund av vilka staden Zagreb inte längre har möjlighet till att som partner understödja ishockeymatcherna på Arena Zagreb under de så kallade 'sportdagarna' i Arenans program, har ishockeyklubben Medveščak Zagreb kommit till slutsatsen att det inte kommer att vara möjligt att spela de annonserade ishockeymatcherna inom evenemanget **PAN ARENA ICE FEVER** i januari 2015 på Arena Zagreb. Beslutet är en följd av en ansvarsfull politik från klubblednings sida.

”Efter att ha överblickat projektets finansiella uppbyggnad samt alla de kostnader som vi, utan stadens understöd, själva borde finansiera med hjälp av våra supportrar och besökare, måste vi efter fem år tyvärr ge upp ishockeyevenemanget PAN Arena Ice Fever på Arena Zagreb. Det anser vi är ansvarsfullt. Vid beslutsfattandet leddes vi av ansvaret och önskan att inte skada klubbens finansiella stabilitet och dess framtid. Dessutom vill vi inte skada våra supportrar med ett i detta fall för högt biljettpris på minst 350 kuna eller mer, med vilket vi eventuellt skulle täcka de nya konstnaderna för Arenans uthyrning utan stadens understöd. Det handlar inte om budgetproblem eller pengabrist, eftersom de här medlen, på grund av det hittills gällande partnerskapet med staden, varken var planerade eller förutsedda och därför inte heller kunde ordnas inom den här tidsramen. Matcherna på Arenan planerades nämligen enligt partnermodellen mellan staden och klubben från tidigare säsonger och baserades på de avgiftsfria 'sportdagarna' på Arenan, och på grund av detta var ytterligare anslag för Arenans uthyrning inte ens nödvändiga.” påstod Medveščaks talesman och ledare för speciella projekt, Ranko Vučinić och han förklarade:

”Hittills, alltså fram till minskningarna i sportbudgeten, har Zagrebs stad deltagit i projektet Arena Ice Fever genom att som partner säkra dvs. överge de s.k. 'sportdagarna' under vilka klubben, på grund av projektets turistiska och sportsliga attraktivitet, har rätt att använda Arenan utan att betala hyra och enbart stå för

tekniska konstnader. I denna organisationsform säkrade och finansierade Medveščak hyrande av utrustning för att skapa konstgjord is, isuppsättningen och underhåll på Arenan därför att den inte har något isbeläggningssystem samt den fullständiga matchorganisationen inklusive internationell promotion, matchernas tevesändning osv.”

Medveščak organiserade sin första Arena Ice Fever i januari 2011. Det var dessutom första gången som man isbelade Arena Zagreb som byggdes för världmästerskapet i handboll. Utrustning för att skapa is köptes in från flera europeiska länder eftersom arenan vid byggandet varken var utrustad eller förberedd för isbeläggning. Evenemanget fortsatte att organiseras varje år, traditionellt i januari. Förra säsongen (2013/2014) – den första då Zagrebs Medveščak spelade i den rysk-europeiska Kontinentala hockeyligan, organiserades evenemanget i två delar – i december och i januari.

”Under förra säsonger hade ishockeymatcherna på Arenan Zagreb kring 350,000 åskådare, som förutom från Kroatien, också kom från Slovenien, Österrike, Ungern, Italien, grannländerna Bosnien och Herzegovina och Serbien. Även besök av åskådare från Australien, Kina och Nya Zeeland noterades. För Arenans och ishockeyns skull kom också supportrar från Nordamerika och Norden, och under den sista säsongen kom även supportrar och besökare från Ryssland som stöttade sina lag. Matcherna på Arenan var alltså framför allt ett stort sällskaps och idrottsevenemang och ett sportsspektakel. Arenamatcherna var likaså ett av de första inhemska idrottsevenemang som hade tv-sändningar i HD-kvalitet på kroatisk, men också europeisk och rysk tv.“ framhöll Vučinić och tillade:

”Vi är glada att vi i bara ett fåtal år har lyckats göra ett så utsökt och åtråvärt evenemang, som förutom klubbens också bidrog Arenans och Zagrebs image. Visst är vi ledsna att vi detta år inte kan spela i Arenan och det var inte heller ett lätt beslut. Men vi leder klubben ansvarsfullt och vill också göra det i framtiden. Likaså är det i vår samarbetspartners Pans intresse, som har haft överseende för hela denna situation och som, som vår långårspartner, också har klubbens välfunktion som prioritet. En del av programmet och erbjudandet som vi tillsammans med Pan planerade organisera för supportrar och besökare på Arena Zagreb, ska vi genomföra på våra matcher på Dom sportova. Vi funderar över hur vi kan dra nytta av en del av klubbens pengar planerade

för Arenan för klubben och vår samhälle – genom att skaffa förstärkningar inför säsongens slut eller att hjälpa samhället eller barn som behöver hjälp genom vår humanitära stiftelse.”

Matcherna som var annonserade för Arena Zagreb den 17, 20 och 22 januari 2015 ska Medveščak spela på arenan Dom sportova.

”Under de tidigare säsongerna lämnade vi Dom sportova för Arena Zagreb på grund av organisationen av tennisturneringen ATP Zagreb Indoors. Tack vare herr Horvats och alla de inblandade i ATP turneringens organisation tillmötesgående och välvilliga inställning ska alla matcher annonserade för Arena Zagreb spelas på Dom sportova. Isdemonteringsprocessen ska börja strax efter matchen den 22 januari så att vi, tillsammans med ledningen och anställda på Dom sportova och ATPs organisatörer, i tid kan förbereda hallen, under en kortare period än tidigare säsonger.” förklarade Vučinić sättet på vilket ishockeymatcherna, oavsett den korta perioden mellan den sista ishockeymatchen i januari och ATPs början, kommer att spelas på Dom sportova i stället för på Arenan och påpekade:

”Vi har fullständigt förståelse för stadens beslut och förändringarna i sportsbudgeten som ska ge pengar till andra, för staden säkert viktigare projekt. Samtidigt tror vi att våra supportrar och alla som är intresserade av matcherna på Arena Zagreb, har överseende med vår beslut och förstår att vi genom eventuella oprofesionella och oansvariga beslut och genom att organisera detta evenemang utan stadens partnerskap skulle bringa klubben i finansiellt hot.”

Alla som har köpt biljetter får alla sina pengar tillbaka på följande sätt:

Du som har köpt biljetten i Dom sportovas kassa måste visa den där för att få pengarna tillbaka. Det kan du göra lördag den 20.12. och söndag den 21.12. från kl. 12:00 till kl. 17:00 och måndag den 22.12., matchdagen, från kl. 16:00 till matchens slut i Dom sportovas kassa och vestibulen. Du kan även byta biljetten till en av dem kommande matcherna på Dom sportova till slutet av säsongen 2014/2015, om du gör det före den 15. januari 2015 i Dom sportovas kassa under pågående matcher.

Du som har köpt biljetten genom Ticketshop kan lämna in den på det stället där du har köpt biljetten och du får pengarna tillbaka där.

Du som har köpt biljetten via nätet (www.ticketshop.hr) behöver inte göra någonting. Ticketshop återbetalar automatiskt pengarna tillbaka till ditt konto eller kort. Om du har frågor kan du vända dig till support@ticketshop.hr. Det går också att byta biljetten till en av dem kommande matcherna på Dom sportova till slutet av säsongen 2014/2015, om du gör det före den 15 januari 2015. Du kan få ny biljett via mail support@ticketshop.hr eller tickets@medvescak.com.

KHL Medveščak Zagreb ber sina supportrar och besökare som redan har köpt sin biljett samt alla som på något sätt påverkas av detta beslut om ursäkt. Klubben tackar alla sina supportrar för deras förtroende och stöd.

KHL MEDVEŠČAK Zagreb

Enheten för extern kommunikation och mediarelationer

5. ORDLISTA 1

Konsthistoriska termer

Svenska

absid, absiden, absider

amiralitetskyrka, amiralitetskyrkan, amiralitetskyrkor

balkong, balkongen, balkonger

balustrad, balustraden, balustrader

bostadsarkitektur, arkitekturen, arkitekturer

bottenvåning, våningen, våningar

brädtak, taket, tak

centralkyrka, kyrkan, kyrkor

domkyrka, kyrkan, kyrkor

dorisk

draperi, draperiet, draperier

dubbeltrappa, trappan, trappor

exteriör, exteriören, exteriörer

fall, fallet, fall

fasad, fasaden, fasader

feston(g), festongen, festonger

fideikommis, fideikommiset, fideikommis

flygel, flygeln, flyglar

fritrappa, trappan, trappor

frontespis, frontespisen, frontespiser

fronton, frontonen, frontoner

galleri, galleriet, gallerier

gatufasad, fasaden, fasader

gavelfält, fältet, fält

grekiskt kors, korset, kors

grisaille, grisailen, grisailier

grundplan, grundplanen, grundplaner

Kroatiska

apsida

admiralitetske župe

balkon

balustrada

stambena arhitektura, rezidencijalna

arhitektura

prizemna etaža

tabulat

centralna crkva

katedrala

dorski

draperija

dvostruko stubište

eksterijer

sliv

pročelje

girlanda

fideikomis

bočno krilo

slobodnostojeće stubište

istak/glavno pročelje

zabat

galerija

ulično pročelje

zabatno polje

grčki križ

grisaille

tlocrt

gudtjänsterum, gudtjänsterummet, gudtjänsterum	svetište
gård, gården, gårdar	dvor
herrgård, herrgården, herrgårdar	gospodski dvor
huvudfasad, huvudfasaden, huvudfasader	glavno pročelje
huvudkropp, huvudkroppen, huvudkroppar	glavno tijelo
huvudlänga, huvudlängan, huvudlängor	središnje krilo
hörnkedja, hörnkedjan, hörnkedjor	ugaona rustika
hörntorn, hörntornet, hörntorn	ugaoni toranj
interiör, interiören, interiörer	interijer
jonisk	jonski
kapital, kapitalet, kapital	kapitel
klocktorn, klocktornet, klocktorn	zvonik
kolonn, kolonnen, kolonner	stup
kolonnordning, kolonnordningen, kolonnordningar	arhitektonski red
kolossalordning, kolossalordningen	veliki red
kolossalordningar	
Konstantinbågen	Konstantinov slavoluk
korintisk	korintski
kornisch, kornischen, kornischer	vijenac
kransgesims, kranigesimsen, kranigesimser	vijenac
kupol, kupolen, kupoler	kupola
kupolparti, kupolpartiet, kupolpartier	zona kupole
kärntorn, kärntornet, kärntorn	centralni toranj
länga, längan, längor	krilo
långhuskyrka, långhuskyrkan, långhuskyrkor	longitudinalna crkva
lanternin, lanterninen, lanterniner	lanterna
lantslott, landslottet, landslott	ladanjski dvorac
likarmad kors, korset, kors	jednakokračni križ
listverk, listverket, listverk	vijenac
mittparti, mittpartiet, mittpartier	središnja zona
muryta, murytan, murytor	površina zida
nisch, nischen, nischer	niša
ornament, ornamentet, ornament	ornament
palats, palatset, palats	palača

paradsängkammare, paradsängkammaren, paradsängkamrar	svečana paradna kraljevska odaja
paviljong, paviljongen, paviljonger	paviljon
pilaster, pilastern, pilastrar	pilastar
plafond, plafonden, plafonder	strop
plafondmålning, plafondmålningen, plafondmålningar	stropni oslik
plank, planket, plank	plot
portal, portalen, portaler	portal
privatpalats, privatpalatset, privatpalats	privatna palača
putsat tegel, teglet, tegel	uglačana opeka
rundbågig	polukružno zaključen luk
rustik	rustika
rustkammare, rustkammaren, rustkamrar	oružarnica
sal, salen, salar	dvorana
sandsten, sandstenen, sandstenar	pješčenjak
sjögård, sjögården, sjögårdar	dvor smješten uz jezero
slott, slottet, slott	dvorac
slottskapell, slottskapellet, slottskapell	dvorska kapela/kapela dvorca
sockelvåning, sockelvåningen, sockelvåningar	prizemna etaža
staket, staketet, staket	ograda
stormansgård, stormansgården, stormansgårdar	velikaški dvor
stuck, stucken, stucker	štuko
säteritak, säteritaket, säteritak	posebna vrsta lomljenog krova tipična za 17. st. u Švedskoj
takavslutning, takavslutningen, takavslutningar	kosina krova
takparti, takpartiet, takparier	krovna zona
tandsnitt, tandsnittet, tandsnitt	zubac, dent
tegel, teglet, tegel	opeka
tegelmur, tegelmuren, tegelmurar	zid u opeci
torn, tornet, torn	toranj
trapphus, trapphuset, trapphus	stubište
triumfbåge, triumfbågen, triumfbågar	trijumfalni luk ili slavoluk

trompe-l'œil	trompe-l'œil / iluzionističko slikarstvo / quadratura (ako prikazuje nastavak arhitekture)
trumma, trumman, trummor	tambur
trädgårdsfasad , trädgårdsfasaden, trädgårdsfasader	vrtno pročelje
träkyrka, träkyrkan, träkyrkor	drvena crkva
väggmålning, väggmålningen, väggmålningar	zidni oslik
valv, valvet, valv	svod
våning, våningen, våningar	etaža
överstycke, överstycket, överstycken	zaključak

6. Ordlista 2

Tekniska termer

Svenska

arkitekthandling, arkitekthandlingen,
arkitekthandlingar
arrangör, arrangören, arrangörer
atriumgård, atriumgården, atriumgårdar
bedömningsområde, bedömningsområdet,
bedömningsområden
bostadshus, bostadshuset, bostadshus
bottenvåning, bottenvåningen, bottenvåningar
byggnadsetapp, byggnadsetappen,
byggnadsetapper
byggnadskropp, byggnadskroppen,
byggnadskroppar
entré, entrén, entréer
entréplan, entréplanet, entréplan
entréstråk, entréstråket, entréstråk
entrétorg, entrétorget, entrétorg
entréyta, entréytan, entréytor
fasad, fasaden, fasader
fastighet, fastigheten, fastigheter
fritidsgård, fritidsgården, fritidsgårdar
huvudentré, huvudentrén, huvudentréer
huvudfasad, huvudfasaden, huvudfasader
inbjuden projekttävling, projekttävlingen,
projekttävlingar
juryns utlåtande, utlåtandet, utlåtanden
kulturskola, kulturskola, kulturskolor

Kroatiska

arhitektonski nacrti
raspisivač
atrij s vrtom
područje ocjenjivanja
stambena zgrada/kuća
prizemna etaža
etapa gradnje
volumen
ulaz
prizemna etaža
ulazni trakt
ulazni trg
ulazni prostor
fasada
nekretnina, zgrada
ustanova / prostor za slobodno vrijeme
glavni ulaz
glavno pročelje
pozivni natječaj
izvještaj Ocjenjivačkog suda
ustanova / prostor za izvannastavne
aktivnosti

LOA (lokalarea)	BRP (bruto razvijena površina) javnog objekta
logistik, logistiken	opskrba
lokal, lokalen, lokaler	prostor / prostorija
lokalprogram, lokalprogrammet, lokalprogram	prostorni program
namnsedel, namnsedeln, namnsedlar	pokrivni broj
nybyggnad, nybyggnaden, nybyggnader	novogradnja
projekt, projektet, projekt	projekt
projektävling, projektävlingen, projektävlingar	projektne natječaj
rumsbildning, rumsbildningen, rumsbildningar	prostor
stadsplanebestämmelse, stadsplanebestämmelsen, stadsplanebestämmelser	odredba urbanističkog plana
tävlingsförslag, tävlingsförslaget, tävlingsförslag	natječajni projekt
tävlingstekniska bestämmelser	tehničke odrednice natječaja
uterum, uterummet, uterum	vanjski prostor
uteyta, uteytan, uteytor	vanjska površina
volymuppbyggnad, volymuppbyggnaden	stupnjevanje volumena
våning, våningen, våningar	etaža
ytterkonturer	vanjske konture

7. KÄLLTEXTER

- *Hrvatski Zemljopis – časopis za zemljopis i povijest*. br. 54, veljača 2001. Samobor: Hrvatski zemljopis
- Kušan, Ivan (2011), *Koko i duhovi*. Zagreb: Znanje
- Lindgren, Mereth; Lyberg, Louise; Sandström, Birgitta; Wahlberg, Anna Greta (1999), *Svensk konsthistoria*. Kristianstad: Bokförlaget Signum
- <https://www.arkitekt.se/wp-content/uploads/2014/05/Greveg%C3%A5rdsskolan-Juryns-utl%C3%A5tande.pdf>
- <http://visitskane.com/artikel/mellan-slott-och-sjoar-din-snabbguide-till-mittskane>
- <http://www.medvescak.com/khl/medvescak-ove-sezone-bez-utakmica-u-areni-zagreb-no1507>

8. KÄLLOR

- Baker, Mona (ur.) (2001), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London; New York: Routledge
- Dalen, Uno (ur.); Backström, Lena (ur.) (1981), *Bonniers 3-bandslexikon : A-G ; H-O ; P-Ö*. Stockholm: Bonniers
- Davies, Penelope J.E.; Denny, Walter B.; Fox Hofrichter, Frima; Jacobs, Joseph; Roberts, Ann M.; Simon, David L. (2008), *Jansonova povijest umjetnosti – zapadna tradicija*. Varaždin: Stanek
- *Enciklopedija likovnih umjetnosti*. Sv. 1, A – Čus. (1959), Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ
- *Enciklopedija likovnih umjetnosti*. Sv. 2, D – Ini. (1962), Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ
- *Enciklopedija likovnih umjetnosti*. Sv. 3, Inj – Portl. (1964), Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ
- *Enciklopedija likovnih umjetnosti*. Sv. 4, Portr-Ž ; Dodatak. (1966), Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ

- Ingo, Rune (2007), *Konsten att översätta: översättandets praktik och didaktik*. Lund: Studentlitteratur
- Koepf, Hans; Binding, Günther (2005). *Bilderwörterbuch der Architektur*. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag
- <http://archileaks.se/>
- <http://byggaforskolaskola.goteborg.se/sv/planering/berakna-yta/lokalarea-loa>
- <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/show.phtml?filenr=1/74/147.html>
- <http://hjp.novi-liber.hr>
- <http://lexin.nada.kth.se/lexin/>
- http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2006_10_112_2486.html
- http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2010_07_90_2544.html
- <http://spraakdata.gu.se/saolhist/>
- <http://sv.wikipedia.org/wiki/Karolinger>
- http://sv.wikipedia.org/wiki/Karolingisk_ren%C3%A4ssans
- <http://sv.wikipedia.org/wiki/Naturum>
- <http://sv.wikipedia.org/wiki/S%C3%A4tesg%C3%A5rd>
- http://www.menea.hr/wp-content/uploads/2013/12/2010_03_24_NN_36_2010_Pravilnik-o-energetskom-certificiranju-zgrada1.pdf
- <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/karolinsk-stil>
- <http://www.synonymer.se/>
- http://www.tnc.se/component/option,com_quickfaq/cid,1/id,29/view/items/